

Jelige: „Ich befinde mich jetzt allein...”

Zabari Szontágh Frigyes, a státusfogoly

(Levelek Galíciától Kufsteinig

1843—1853)

Készült a Győr–Moson–Sopron Megyei Szülőföldünk pályázat '99-re.
1999

Tartalomjegyzék

Bevezetés

Levelek:

1. [Fabricius Endre levele atyjához Sopronba.](#) (Részlet.)
Pozsony, 1843. augusztus 22. (Magyar.)
2. [Szontágh Frigyes levele Amáliához Pestre.](#)
Touste (?), [1846. október?] (Német.)
3. [Szontágh Frigyes levele Amáliához Pestre.](#)
Touste, 1847. március 8. (Német.)
4. [Szontágh Frigyes levele Amáliához Pestre.](#)
Sniatyn, 1847. július 3. (Német.)
5. [Szontágh Frigyes levele Fabricius Endréhez Pestre.](#)
Sniatyn, 1847. október 14. (Német.)
6. [Szontágh Frigyes levele Amáliához Pestre.](#)
Touste, 1847. november 15. (Német.)
7. [Szontágh Frigyes versikéje Paulinához.](#)
[Touste, 1847. november 15.] (Magyar.)
8. [Szontágh Ottó levele Amáliához Pestre.](#)
Sopron, 1847. december 14. (Német.)
9. [Szontágh Frigyes levele Fabricius Endréhez Pestre.](#)
Touste, 1848. február 1. (Német.)
10. [Szontágh Vilmos levele Szontágh Ottóhoz Sopronba.](#)
Pest, 1848. február 20. (Magyar.)
11. [Szontágh Frigyes levele Amáliához Pestre.](#)
Tharos, 1848. április 14. (Német.)
12. [Szontágh Frigyes levele Amáliához Pestre.](#)
Tarnopol (?), 1848. szeptember 1. (Német.)
13. [Szontágh Frigyes levele Mészáros Kálmánhoz helyben.](#)
[Tarnopol, 1848. október 24.] (Magyar.)
14. [Szontágh Frigyes levele Amáliához Pestre.](#)
Máramarossziget, 1848. november 11. (Magyar.)
15. [Szontágh Frigyes levele Amáliához Pestre.](#)
Arad, 1849. október 7. (Német.)
16. [Szontágh Frigyes levele Amáliához Pestre.](#)
Arad, 1849. október 20. (Német.)
17. [Szontágh Frigyes levele Fabricius Endréhez Pestre.](#)
[**Arad**, 1849. október 20.] (Német.)
18. [Szontágh Frigyes cédulája \[Amáliához Pestre\].](#)
[**Arad**, 1849. október] 22. (Magyar.)
19. [Szontágh Ottó levele Amáliához Pestre.](#)
[Fertő?] Homok, 1850. április 22. (Magyar.)
20. [Szontágh Paulina levele Szontágh Vilmoshoz Pestre.](#)
Balatonfüred, 1850. június 22. (Német.)
21. [Szontágh Frigyes levele Fabricius Endréhez Pestre.](#)

- Arad**, 1850. július 2. (Magyar.)
[22. Szontágh Frigyes levele Paulinához Pestre.](#)
Arad, 1850. szeptember 15. (Német.)
[23. Szontágh Frigyes levele Amáliához Pestre.](#)
Arad, 1850. október 12. (Német.)
[24. Szontágh Frigyes levele Amáliához Pestre.](#)
Kufstein, 1851. március 23. (Német.)
[25. Szontágh Frigyes levele Paulinához Pestre.](#)
Kufstein, 1851. május 23. (Magyar.)
[26. Szontágh Frigyes levele Paulinához Pestre.](#)
Kufstein, 1851. június 28. (Magyar.)
[27. Szontágh Frigyes levele Paulinához Pestre.](#)
Kufstein, 1851. augusztus 26. (Magyar.)
[28. Szontágh Frigyes levele Paulinához Pestre.](#)
Kufstein, [1851. december 28.] (Német.)
[29. Szontágh Frigyes levele Fabricius Endréhez Pestre.](#)
Kufstein, 1851, december 28. (Magyar.)
[30. Szontágh Frigyes levele Amáliához Pestre.](#)
Kufstein, 1853. január 15. (Német.)
[31. Szontágh Frigyes levele Paulinához és Sallay Jánoshoz Pestre.](#)
Kufstein, 1853. február 17. (Magyar.)
 (MOL P 1559 Fabricius család irattára, a 8., 19. és 20. levél az LIII., a többi az LIV. fasciculusban)

Függelék:

I. Budavára az 1849-iki ostrom előtt

Jókai Mór–Bródy Sándor–Rákosi Viktor (szerk.):
 Az 1848/49-iki magyar szabadságharc története
 képekben. Bp. 1898, 246. o. (Reprint.)

II. Tarnopoltól Máramarosszigetig (térkép).

Az Österreich–Ungarn Monarchiekarte 1890. 1:1,5 Mio.
 Freytag & Berndt, Wien facsimile-kiadása (részlet).

III. Lap a 10. huszárezred nyilvántartókönyvéből.

(Szontágh Frigyes adatai.) Az Österreichische Staatsarchiv–
 Kriegsarchivtól kapott másolat (1998.09.10). A kísérőlevél
 szerint nem erősíthető meg, hogy katonai akadémiát járt
 volna.

IV. F. L. Sartorius: Militärschematismus des Österreichischen

Kaiserthumes. Wien, 1848, 340–341. o. A 10. huszár-
 ezred adatai. (Nyomdába került 1847. dec.)

V. Tarnopol látképe. Az Osztrák–Magyar Monarchia

írásban és képen. XVI. köt. Galícia. Bp., 1898, 49. o.

VI. Színes tábla huszáruniformisokról (1848 k.).

Gilbert Anger: Illustrierte Geschichte der K. K. Armee
 Wien, 1887, Serie II. Tafel V.

VII. Galíciai zsidó temetés. Az Osztrák–Magyar Monarchia

- írásban és képben. XVI. köt. Galícia. Bp., 1898, 485. o.
- VIII. Parasztkunyhó belseje. Uo. 303. o.
- IX. Autheried Hannibal: Fabricius-ház. (Sopron, Fő tér 6.)
- X. A 14. levél vége (beszámoló a dezertálásról).
Máramarossziget, 1848. november 11.
- XI. Máramarosszigettől Aradig (térkép).
Az Österreich–Ungarn Monarchiekarte 1890. 1:1,5 Mio.
Freytag & Berndt, Wien facsimile-kiadása (részlet).
- XII. Cella (Pest. Újépület, 1849.) Szilágyi Sándor (szerk.):
A magyar nemzet története. 10. köt. Bp., 1898, 403. o.
- XIII. Szontágh Frigyes vallomása az aradi véstörvényszék előtt
Arad, 1850. március 7. (Hadtörténelmi Levéltár, Bp.)
- XIV. Szontágh Frigyes aláírása vallomása végén.
Arad, 1850. március 7. (Uo.)
- XV. Haynau aláírása a halálos ítéletek várfogságra változtatásáról
szóló irat végén. Pest, 1850. március 15. (Uo.)
- XVI. Gyászjelentés Szontágh Vilmos 1850. október 14-i haláláról.
MOL P 1559 Fabr. Fasc. LIII.
- XVII. Kazinczy rajza a kufsteini várbörtönről.
Badics Ferenc (szerk.): Képes magyar irodalomtörténet...
I. köt. Bp., 1906, 3. kiad., 761. o.
- XVIII. Czuczor Gergely. (1851. május 23-án szabadult Kufsteinből.)
Beöthy Zsolt: A magyar irodalom története.
II. köt. Bp. 1896, 384. o.
- XIX. Levélpapír-felzet Kufsteinből. Szontágh írásával (25. levél).
1851. május 23. (MOL P 1559 Fabr. Fasc. LIV.)
- XX. Kufsteini jelentés Szontágh Frigyesről 1851. június vége.
K. K. Festungs Commando: Ausweis vom 1-ten Jänner
bis Ende Juny 1851. Uiber die auf dem Kufsteine verwahrten
Festungs Sträflinge. (Kufsteini levéltár.)
- XXI. Kufsteini jelentés Szontágh Frigyesről 1852. december vége.
...Ausweis vom 1. Juli bis Ende December 1852... (Uo.)
- XXII. Kufsteini jelentés Szontágh Frigyesről 1853. december vége.
...Ausweis vom 1. Juli bis Ende Dezember 1853... (Uo.)
- XXIII. Zala György: Az aradi vértanúk emlékszobra Arad főterén.
Jókai Mór–Bródy Sándor–Rákosi Viktor (szerk.):
Az 1848/49-iki magyar szabadságharc története képek-
ben. Bp. 1898, 190. o. (Reprint.)
- XXIV. Térítvény Amália javára. Pest, 1854. április 22.
Aláírók: Sallay Paulina és Szontágh Ottó.
(MOL P 1559 Fabr. Fasc LIII.)
- XXV. Részlet a Fabriciusok családfájáról.
- XXVI. Névmutató.

Bevezetés

1. A másfél évszázaddal ezelőtt zajlott szabadságharc főbb szereplőiről sokan és sokfélét írtak már meg. A névtelen hősök hagyatékára inkább csak az utóbbi időben került sor. Bemutatásukkal múltunk felidézett képe árnyaltabbá válhat. Ezt a folyamatot szeretném támogatni azzal, hogy közzéteszem zabari Szontágh Frigyes cs. k. huszártiszt, volt honvéd őrnagy, majd aradi és kufsteini fogoly Pesten élő családtagjaihoz írott leveleit¹.

2. A kiterjedt és igen népes Szontághok egyik szűken vett családja a pesti János Vilmos evangélikus polgár és bornagykereskedő. Ez a Szontágh a Kis Mező utca 188-ban (Terézváros) árulta aszúborait hordóban vagy palackozva².

Francia származású feleségétől hat gyermeke született, sorrendben Vilmos Ágost, Móric Frigyes, Amália, Gyula, Ottó és Paulina³. Valamennyien kiskorúak még, amikor árvaságra jutnak⁴. Apjuk 1833-ban végrendelezik, s még ebben az évben — november 23-án, 48 éves korában, tüdőbaj következtében — távozik az élők sorából⁵. 1836-ban az özvegy életben van, ám rövidesen ő is megírja végakarátát, s meghal. (Valószínűleg Gyula is, mert — egy korai levelétől eltekintve — nem akadtam nyomára az anyagban.)

Az 1836-os évszám azért érdekes, mert ekkor — pontosabban december 15-én — vagyonkimutatás⁶ születik, az 1833-ban kelt végrendelet executorainak aláírásával. Egyikük Sloboda Mihály⁷ ügyvéd és városi tanácsos. A másik végrehajtó, a gazdag nagyk-

¹ A Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL) P 1559 Fabricius család levéltára Fasc. LIII. és LIV. Összesen 26 teljes levél, kiegészítésképpen egy levélrészlet Fabricius (II.) Endrétől, 2 teljes levél Szontágh Ottótól és 1-1 teljes levél Szontágh Vilmostól, ill. Paulinától. A közlések betűhívek.

² „J. W. Szontágh priv. Grosshändler in Pest empfiehlt sein wohlsortirtes Lager der edelsten Ungarischen Tisch- und Ausbruch-Weine. Wohnt in der Theresienstadt, kleine Feldgasse N. 188. Stündlich an der Cassa im Donau-bad zu erfragen.” MOL P 1559 Fabr. Fasc LIII. é. n.

³ Anna Gautlie lánya Teréz a kereskedő felesége. A Budapesti Hirlap Egy névtelen hős c. 1912. március 17-i cikkében Guthie Terézként mint „nagyműveltségű francia származású nő” szerepel. Az egyik Liedemann fiú keresztelésén keresztszülő Szontágh Anna. Feltételezhetően azonos Anna Gautlie-val, viszont ebben az anyakönyvi bejegyzésben leánykori neve Firtgarter és Bécsből való. Evangelische Kirchengemeinde Pesth, Deák-platz (Deutsche Kirchengemeinde) anyakönyvek. Ld. 8. jegyzet.

⁴ Frigyes születési dátumáról ld. a 23. jegyzetet (1823. november 13.). Ezt erősíti meg saját közlése (6. sz. levél), viszont a Deák téri német ev. gyülekezet anyakönyveiben sem őt, sem testvéreit nem találtam. Apjuk szerepel egy felnőtt keresztszülőjeként 1825. május 22-én, s halála is be van jegyezve. Bátyja, Vilmos halála benn van, de sem anyja, sem nagyanyja elhunytának időpontját nem találtam meg.

⁵ Halotti anyakönyv. Evangelische Kirchengemeinde Pesth, Deák-platz (Deutsche Kirchengemeinde).

⁶ Az 1833. október 27-i végrendelet alapján készült. Budapest Főváros Levéltára IV. 1202/cc Test. et inventaria AN 1917.

⁷ Pest városa tanácsnoka, feleséges, 57 éves korában, 1847. május 21-én hunyt el szélütés következtében. Halotti anyakönyv. Evangelische Kirchengemeinde Pesth, Deák-platz (Deutsche Kirchengemeinde).

ereskedő és szállítmányozási vállalkozó, Fröhlich Frigyes Vilmos⁸ örzi a hagyaték készpénzben maradt részét

A vagyon aktívái egyébként kötelezvényekből, részvényekből, az Üllői úton hat házhelyből (becsült értéke 2322 o. é. forint) álltak, s összesen 47 317,31 o. é. forintot tettek ki. Az összeget a hét hátramaradott között egyenlő — 6759,38 5/7 o. é. forintos — részekre osztották fel és tartották rendelkezésükre⁹.

3. Frigyes szinte még gyermekként a katonai pályát választotta. Iskoláit bevégezve 1845. június 13-án került állomáshelyére, a távoli Galíciába rendelt 10. (Vilmos) huszárezredhez, s az ottani bejegyzés szerint „als unobligater RegimentsCadet gegen Erlag des Montursgeldes 94 f. mz. assentirt”¹⁰. Tehát pénzért vették állományba. Előbb „substituierter Corporal” (címzetes káplár)¹¹, majd — 1848. április 1-jén — alhadnaggyá (Unterleutnant, az okmányban: „Untrlut”) léptették elő. Fabiny Vilmos¹² neve, aki még Pestről barátja, az 1848-ra szóló tiszti címtárban a főhadnagyk között olvasható. 19-en vannak, egyikük Mészáros de Szent-Lélek, Coloman (Kálmán). Kadett pedig — Szontágh Frigyesrel együtt — 12 vár előléptetésre. Ezeknek a huszároknak az egyenruhája a tiszti címtár szerint: „Grasgrüne Csako; lichtblaue Pelze, Dollmans und Bekleider; g. K.”¹³.

4. A részben német¹⁴, részben magyar beszámolókat olvasva először megismerkedünk a szegény sorsú fiatalember előmeneteli nehézségeivel, anyagi problémáival, a környezet sivárságával, s feltámadó hazaszeretetével.

Galíciából küldött nyolc hosszabb levelében ad hangot elkeseredettségének, hogy egyrészt szegénysége miatt nem tud könnyen előbbre jutni pályáján, nem tud hazautazni szabadságra, s nem tud olyan színvonalon élni, mint az ezred tisztjei —, másrészt légüres térben mozog.

⁸ 1811. január 9-én született. Egyik keresztszülője Liedemann Mária, a másik Szontágh Anna, szül. Firtgartner Bécs. Születési anyakönyv. Evangelische Kirchengemeinde Pesth, Deák-platz (Deutsche Kirchengemeinde).

⁹ Ez az a tőke, amelynek megőrzésére figyelmezteti Vilmos öccsét, Ottót (10. sz. levél).

¹⁰ Ld. Füg. III. Az Österreichische Staatsarchiv Kriegsarchiv szerint nem erősíthető meg, hogy katonai akadémiát járt volna. A Budapesti Hírlap 1912. március 17-i cikkében pedig ez áll.

¹¹ A dátum nélküli, 2. sz. levélben. Ennek keletkezési idejét tartalmából következtetem. Azt írja, hogy 16 hónapja szolgál. Ez a Grundbuch adata szerinti 1845. június 13 + 16 hó, vagyis 1846. október. Az év biztosnak vehető, hiszen Auersperg 1846-ban lett az ezred tulajdonosa (ld. a Militärschematismust).

¹² Fabiny Ferenc Vilmos [Vilo]1824. június 25-én született Pesten. Apja Fabiny Teofil János orvostudor. Lipótváros, Zrínyi u. 156. 1822. július 9-én kötött házasságot Liedemann Erzsébet Máriával. Ev. Kirchengemeinde Pesth, Deák-platz (Deutsche Kirchengemeinde) anyakönyvei.

¹³ Ld. Füg. IV. — Az unifomis: füzöld csákó, világoskék prém, dolmány és nadrág. Képét ld. Füg. VI.

¹⁴ A német leveleket lefordítottam, s a fordítást az eredetik után szögletes zárójelben közlöm.

Olvas. Húga figyelmébe ajánlja [George Paine Rainsford] James¹⁵ angol regényíró egyik művét, amelyben saját sorsára ismer. Csapattestével gyakran változtatja a helyét, jobb vagy még írásra is alkalmatlan szállásokra kerülve, aszerint, hogy éppen melyik garnizonba vonulnak át. Közben alkalmat nyílik leírni a lakosság félelmét az osztrák császárság (és még nem a magyar szabadságharc) elleni támadásra készülődő oroszoktól, illetve saját elővigyázatossági intézkedéseit esetleges lengyel forradalmárakciókkal szemben¹⁶. És a sóhajok: itt senyvedni ebben a környezetben!

Lenézi a helybeli műveletlen társaságot, s bár báli hódításairól is szó esik, a lengyelekkel igazi kapcsolatba csak ott-tartózkodásának vége felé kerül. Szerelmes lesz a gazdag Leopoldinába, de különböző erkölcsi megfontolásokból nem vall színt, s végül búcsú nélkül hagyja ott a lányt.¹⁷

5. Kalandos hazatérését érzékletesen fogalmazza meg Máramaroszigetről küldött eleven tudósításában¹⁸. Hadnagyként vezette haza csapatát Tarnopolból 1848. október 25-i indulással. A Grundbuchba feljegyezték dezertálását is. Itthon, a szerveződő honvédségnél kapitányi ranggal lovasszázad élére nevezték ki. A harcokban való részvételéről nincs közvetlen értesülésünk, közlése, ha volt, 1848 novemberétől 1849 októberéig nem maradt meg. Erről az időszakáról az aradi véstörvényszéken tett vallomása¹⁹ és későbbi leveleiben található megjegyzések adnak támpontokat.

A véstörvényszék bíráinak kezébe került Frigyesnek Mészáros Kálmánhoz (de Szent-Lélek, alhadnagy), tarnopoli tisztársához sebtében írott levélkéje²⁰. Ez amilyen rövid, annyira perdöntő bizonyítékot szolgáltató tudósítás arról, hogy nemcsak a hazaárulás, felségsértés, esküszegés, fegyveres lázadásban való részvétel a fiatalember bűne, hanem a század kórházipénzének elvitele is. (Bármennyire vigyázott is arra, nehogy ennek a 480 forintnak, amit a legénység ellátására akart fordítani, elmulasztása lopásnak minősüljön.)

A bírák, miután a Mészárosnak küldött írást lefordították és kézbe vették a szökésben lévők közül elfogottak és állomáshelyükre visszavittek listáját (113 névvel), a továbbiakban megelégedtek, mint általában, a fogoly vallomásával, másokat nem hallgattak ki²¹

¹⁵ George Payne Rainsford James (1801–1860) tizedrangú angol regényíró, az Encyclopaedia Britannica nem tud róla, mindössze az alapos Pallas Lexikon áldoz rá néhány sort, persze Györgyre magyarítva. Eszerint 189 műve jelent meg, főleg történelmi regények, sőt történelmi munkák. Diplomáciai tisztséget is vállalt. Velencében halt meg. Úgy látszik nálunk még a XIX. század végén — a lexikon kiadásakor — ismert volt. (Még ennyit sem tudok Lucie Harding von Coperről, a 21. sz. levélben említett írónőről.)

¹⁶ 11. sz. levél: Tharos, 1848. április 14.!

¹⁷ 13. sz. levél

¹⁸ 14. sz. levél: 1848. november 11.

¹⁹ A Hadtörténelmi Levéltár Bp. aradi anyagában. Eredeti szövegét és magyar fordítását (XIII.), valamint befejező sorainak repróját (XIV.) ld. a Függelékben.

²⁰ A 13. sz. levél. Vívódásai Leopoldinával kapcsolatban a 12. sz. levélben.

²¹ A lista címe: „Verzeichniß. Der mit der Herrn Lieutenant [!] Szontagh von Zabár` entwischenen und wieder eingebrachten Mannschaft.” (Hadtörténelmi Levéltár, Bp.)

Rédvay István Huszáraink hazatérése 1848–49-ben című könyvecskéjében²² részletesen leírja a Vilmos-huszárok kisebb-nagyobb csapatrészeinek változatos útjait egészen Máramarosszigetig, természetesen Szontághot sem hagyva ki az ismertetőből. Ő 195-re teszi a hadnagy huszárainak induló létszámát. Ennek helyességét igazolandó két listát is közöl: az egyik az előbb már említettnek a magyarítása, ám közben valamiképpen egy fővel rövidebb lett, a másik viszont a célba ért 83 nevet tartalmazza.

Szontágh életrajzi adatait Bona Gábor²³ a szabadságharc tisztjeiről szóló munkájában közli. Az ő adata: a Szontághgal Magyarországra szököttek száma negyven.

Bona véleménye szerint a Vilmos-huszárok Bukovínából jöttek át a Kárpátokon. Ez elírás lehet, hiszen a levelek mást bizonyítanak. Az ezred Galíciában állomásozott (ezt a postai pecsétek is megerősítik). Tarnopol, vagy Sniatyn, Tharos, Touste, Horodenka stb., ahonnan leveleivel jelentkezik hűgánál, mind ebben a tartományban található. Az 1847 decemberében nyomdába került Militärschematismus is a 10., Vilmos porosz királyról elnevezett ezred stábjának székhelyéül „Tarnopol in Galizien”-t adja meg²⁴.

Maga Szontágh a vele tartó legénység számát 131-ben rögzíti Amáliának írott levelében (és nem szól arról, hányan értek szerencsésen célba). A különbség így megmagyarázhatatlanul nagy. Hiszen büszke tetteire, miért tagadott volna le annyit a csapatából. Az viszont igaz, hogy Aradon csak 39 beérkezett társáról beszél (vallomásában már 185 az induló létszám). Mivel útközben veszteségeik is voltak, ezekből az ellentmondó adatokból aligha lehet hiteles számokat kihozni. Végtére is a tény a lényeg.

6. Szontágh 1848. november 11-i beszámolójában kissé nagyvonalúan mindjárt az elnyert kapitányi rangról beszél, Bona novemberre még csak alkapitányként sorolja be, s 1849. február 18-tól jegyzi főkapitánynak. Augusztus elejétől őrnagy, s a 10. huszárezred osztályparancsnoka a Vécsey-hadtesten belül. Ebben egyetértenek a források. Hogy fogságba esése Borosjenőnél történt-e és augusztus 20-án, vagy egy nappal később és Nagyváradnál, ahol maga gróf Vécsey Károly adta meg magát az oroszoknak, ez nem egészen világos. Breit József²⁵ Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának története c. munkájában részletesen leírja, hogy Vécsey, miután levelet írt a vele szemben vezénylő orosz Rüdigerhez, 9 huszárszázaddal és 4 löveggel Nagyváradra ment, hadteste pedig — 26 törzs-, 479 főtiszt, 7443 ember, 1067 ló és 2 ágyú — 21-én minden feltétel nélkül rakta le a fegyvert az oroszok előtt Borosjenőnél.

Szontágh aradi vallomásában elmondja, hogy Mészáros, a hadügyminiszter, őt lovasszázad parancsnokká nevezte ki, s mint ilyen maradt Máramarosban február 18-ig, majd került Bem parancsnoksága alá, Erdélybe, ahol Carl Urban ezredessel szemben csatázott. Március 15-én beteg lett²⁶, ezért Belényesre, tartalékba helyezték. Július vé-

²² Budapest, 1941, a 60–64. o.-n, a listák a 130–131. o.-n.

²³ Bona Gábor: Tábormokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49. (Bp. 1983), 314. o. (A 413. o.-n kiegészítésül születésének 1825-ről javított pontos dátumát — 1823. november 13-át — olvashatjuk.) Ld. még a 6. sz. levelet.

²⁴ Függelék IV.

²⁵ Breit József: Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. Bp. 1897, 3 köt. III. köt. 286–287. o.

²⁶ Ellentmondás: 23. sz. levelében arról ír, hogy 1848 óta nem volt beteg.

gégig maradt itt, ahonnan lovaskapitányi minőségben egy hadosztállyal a Perczel-féle hadtesthez osztották be. Ezután az Ó-becse és Csatád (aradi vallomásában Csatardeként szerepel) melletti ütközetekben vett részt az osztrákok ellen. Temesvár alól a volt Perczel-féle és a Vécsey vezette hadtestek együttesen vonultak kelet, majd észak felé. Így kerülhetett Szontágh — ha talán nem is közvetlenül — Vécseyhez.

1849. augusztusi őrnagyi kinevezéséről a hadbíróóság hivatalos iratot nem látott. Ha a kinevező Bem volt, akkor az esemény valószínűleg 9-én vagy utána történhetett. Hiszen Bem mint fővezér akkor érkezett Erdélyből Temesvár alá²⁷.

7. Nem találtam adatot arra, hogy mikor adták át az oroszok az osztrák seregnek. Ezzel kapcsolatosan egyik levélbeli célzása érdemel figyelmet. Azt írja, hogy láncait azért hordta társai közül a legrövidebb ideig, mert őt ítélték el legutoljára²⁸.

Az ítélet kelte 1850. március 10. és lefokozásról, vagyonek Kobzásról, valamint kötél általi halálról szól. Bűne: „Theilnahme am Hochverrath erschwert durch Desertion im Completo und Veruntreuung ärar Gelder”²⁹. A halálbüntetést azonban (nem egyedi) kegyelemből 18 évi várfogságra változtatták. Megkezdésének időpontja 1850. március 20., befejezése 1868. március 19. lett volna a kufsteini börtönkimutatás szerint³⁰. Még egy kegyelmi aktus: az 1850. szeptember 9-i dátumú, de csak 14-én foganatosított intézkedés szerint levették róla bilincseit. Ez még Aradon történt, szintén nem csak vele.

8. Postán újra már mint fogoly jelentkezik Aradról, a kazamatákból, majd a kufsteini várfogság körülményeiről, de főleg lelkiállapotáról, magányáról, szabadulásába vetett fogó reménységéről számol be. A címzett általában Amália, egyik húga, aki 1848-ban ment férjhez Fabricius (II.) Endréhez.

A soproni Fabriciusok és a Szontágh család már a XIX. század első éveiben szoros kapcsolatba kerültek egymással. Fabricius András (Endre), a későbbi soproni polgármester és jó barátja, Szontágh Lajos a kismartoni orvosnak, rosenecki Weckher Józsefnek korán elárvult ikerleányait, Erzsébetet és Annát vették nőül³¹.

Amáliát (1826—1893). Vilmos, a bátyja 1841. október 2-án arra figyelmezteti, hogy tanuljon meg magyarul³². (Szót fogad.) 1847 végétől menyasszony, 1848. május 1-jén tartják meg Pesten az esküvőt³³. Nem érdektelen a tanúk neve: Liedemann Frigyes Vil-

²⁷ Bona Gábor (szerk.): A szabadságharc katonai története. Pákozdtól Világosig. 1848–1849. Bp. 1998, 264. o.

²⁸ 22. sz. levél.

²⁹ [Részvétel felségárulásban — bünszövetségben elkövetett dezertálással és kincstári pénzek hűtlen kezelésével súlyosbítva.]

³⁰ Kufsteini levéltár.

³¹ Hárs József: A soproni Fabricius család krónikájának magyar fordítása 1847-ből. Kézirat, 1980. A krónika 1604–1609. sora.

³² „Noch eine Bitte, Amalie: Lerne ungarisch...” MOL P 1559 Fabr. Fasc LIII.

³³ Evangelische Kirchengemeinde Pesth, Deák-platz (Deutsche Kirchengemeinde) anyakönyv.

mos³⁴ helybéli nagykereskedő, Fröhlich Frigyes ugyancsak nagykereskedő és Schiller Károly jogtudor, aki a vőlegény principálisa volt³⁵.

Első gyermeküknek az Endre nevet adják (1849—1898). Utána Amélia, Béla és Margit következnek. A Frigyes név a későbbi leszármazottak között sem fordul elő, pedig hát nemcsak a szabadsághősre lehettek volna tekintettel, hanem az anyagiak révén mellőzhetetlen tanúkra is (Liedemannal üzleti kapcsolatban voltak, Fröhlich pedig — mint említettem — Johann Wilhelm Szontágh végrendeletének végrehajtója, a pénz őrzője).

Fabricius (II.) Endre, Amália férje a krónika magyarra fordítója, a családi hagyomány szerint Petőfi barátja, soproni és pozsonyi tanulóévek után pesti ügyvéd, a jelek szerint jó anyagi körülmények között élő, elfoglalt ember (1823—1902). Frigyes várakozásaival ellentétben házassága később felbomlott. A megkeseredett férfi szülővárosába, Sopronba vonult vissza, s itt hunyt el a ma is Fabricius-háznak ismert Fő téri épületben³⁶.

9. Frigyes öccse, Ottó, nehezen találta meg a helyét a világban. Ez derül ki a közölt levelekből. Túl sok részletet nem tudunk meg, mert nem állítható, hogy valami szorgalmas levélíró lett volna. Ifj. Sarkady Sándor könyvében³⁷ adatot találunk arra vonatkozólag, hogy a soproni nemzetőrség líceumi VII. századának fegyvert kapott tagja volt 1848 tavaszán. Azonban sem bátyjának, Vilmosnak hozzá intézett intelmeiben, sem a saját — 1847. december 14-én Sopronból írott — levelében nincs szó iskoláról. Neve a líceum megőrzött diáklistán sem található.

Nemzetőri szereplésére egyelőre csak azt a magyarázatot tudom adni, hogy az iskolában és az evangélikus egyházban nagyhatalmú Fabricius család révén juthatott be, mint akire rá lehet bízni a puskát. De az sem lehetetlen, hogy levelében említett szállásadója — Pfendesack György szűcs — és ügyvéd fia Károly mint „hivatalos” nemzetőrök a Kovácsszer 228. sz.-ből vitték be³⁸.

Az őrnagy leveleiből felsejlik, hogy a fiú később talán Pétervárad erődjének védőseregében szolgált, esetleg Komáromban, s akkor szabad elvonulást élvezhetett. Közlöm 1850-ből Homokról írott levelét (19. sz.). Ez a község talán-talán Fertőhomok³⁹.

³⁴ 1819. augusztus 15-én köt házasságot egy württembergi ev. lelkész lányával, Mautin Rózával. Házassági anyakönyv. Evangelische Kirchengemeinde Pesth, Deák-platz (Deutsche Kirchengemeinde).

³⁵ Ld. a Fabricius-krónika 2748–2762. sorát

³⁶ Fabricius Endre: Adatok a soproni Fabricius-ház történetéhez. Soproni Szemle 1962, 47–52. o.

³⁷ Ifj. Sarkady Sándor: A soproni nemzetőrség 1848-ban. Sopron, 1998. (Sz. Ottó a 130. o.-n ábécérendbe szedett névsorban és a 133. o.-n közölt reprón, ahol a puskát kaptak névsorában a 13.)

³⁸ A város II. kerületéből jelentkezettek névsorában az apa mint tüzér a 35. sorszámán, fia a 36. Ld. ifj. Sarkady Sándor i. m. 87. o.

³⁹ Lelkes György: Magyar helységnév-azonosító szótár. Baja, 1998. c. munkájában több társa is akad, a levélben szereplő ráckevei vásár mindegyiktől távol esik. Az általa említett Sz. Miklós, ahova lóháton indul, talán Fertőszentmiklós.

10. Az őrnagynak a már említett Vilmos nevű bátyja 1850. október 14-én tüdőszorvadásban elhunyt. Ügyvéd volt Pesten, de annál többet nem tudok róla, mint ami az alább közölt levelekből kiolvasható⁴⁰.

A kis Paulináról sokáig azt sem lehet biztosan tudni, hogy a történet végén már férjeként szereplő férfi név szerint Szalai-e vagy Sallai(=y). Egyébként 1916-ban, 86. évében, özvegy Romlaky Gusztávnéként hal meg. Tehát 15-16 éves lehetett, mikor utoljára látta bátyját, Frigyes. Gyászjelentését több Fabricius-nagynénje írta alá⁴¹.

Még néhány szót kell ejteni a sűrűn emlegetett Júliáról. Talán Frigyes menyasszonyának mondhatjuk. Ha felesége lenne, akkor a kufsteini jelentésekben nem „ledig” (nőtlen) állna a fogoly családi állapotának főntartott rovatban. Föltételezhető, hogy Belényesen ismerkedhettek össze. Igaz, hogy az ott eltöltött idő hosszabb, mint a levélben emlegetett 11 napos együttlét boldogsága, viszont a tartalékban múlatott hónapok előtti és utáni vonulásokban aligha lehetett szó folyamatos 11 nap „kikapcsolódásról”. Talán még a vőlegény–menyasszony állapotig sem jutottak el. Frigyes ugyan apóst is említ, viszont rossznéven veszi bátyjától annak valamilyen megjegyzését házasságára vonatkozóan.

A levelek végén számos rokonnak, ismerősnek jut átadandó üdvözet. Némelyikük nevének az írásmódja is kérdéses. A Liedemann családról az előbbiekből tudható, hogy gazdag nagykereskedők. Sloboda Mihály is — mint említettem — potentát Pest városában, de már 1847-ben meghal. Ninaként idézett hozzátartozója Anna nevű özvegye lehet. Fabinyék szintén előkelő család. Fabiny Teofil orvos, egyetemi tanár, az erdélyi Medgyes városából. Fröhlich Frigyes anyja viszont svájci⁴².

11. Frigyes hét aradi és nyolc kufsteini levelét őrzi a Magyar Országos Levéltár. Valamennyit teljes terjedelmükben közlöm.

Megrendítő olvasmányok ezek az írások. Aradon levelét napokig nem tudja folytatni, amikor meghallja a tizenhárom tábornok kivégzésének döbbenetes hírért (17. sz. levél). El van készülve rá, hogy az lesz az ő sorsa is. Ugyanakkor viszont fel-felébredő reménységgel figyeli több bajtársa szabadulását. Virágh Gedeon⁴³ a legjobb barátja, abban a szerencsében részesül, hogy népes családja tagjai többször is meglátogatják, így hall Szontágh Frigyes híreket, például öccséről, Ottóról is.

Már Galíciában téma, hogy szeretne találkozni családjával. Ebben akkor a pénztelenség, most már a fogság akadályozza. Aradi magányosságában tapasztalnia kell, hogy míg mások látogatókat fogadnak, ő meg-megújuló bizakodással, ám nap mint

⁴⁰ Gyászjelentés: MOL P 1559 Fabr. Fasc. LIII. és Evangelische Kirchengemeinde Pesth, Deák-platz (Deutsche Kirchengemeinde) anyakönyv szerint 1850. október 14. Nőtlen.

⁴¹ MOL P 1559 Fabr. Fasc. LIII.

⁴² Evangelische Kirchengemeinde Pesth, Deák-platz (Deutsche Kirchengemeinde) anyakönyvek.. Sloboda Mihály 1821. február 25-én veszi feleségül Pintér Annát, az egyik városi tanácsos lányát. Fabiny Teofil 1847. november 30-án halt meg. 57 éves volt és a Lipótvárosban lakott, a Zrínyi u. 156-ban. Fröhlich Frigyes Vilmos anyja, Zwicky Veronika 1846. augusztus 27-én halt meg, svájci születésű, 64 éves. Lakás: Bécsi út 60.

⁴³ A Kolozsvárt megjelent 1848–49. Történelmi Lapok c. periodika I. évf. 19. száma listát közöl az Aradon elfített szabadságharcosokról. Szontágh is benn van, de Virágh Gedeon is. Utóbbi a 12. huszárezred őrnagya, 24 éves, T.-Sz. Miklóson született, 1850. március 14-én ítélték kötél általi halálra, amelyet 16 évi várfogságra változtattak. Szontágh a 21. sz. levélben ír róla, még az ítéletek előtt.

nap hiába várja Júliát, a menyasszonyát vagy húgait. Paulinának kész tervvel rukkol. elő: igazán nem kerülne sem sok pénzbe, sem nagy fáradságba Szolnokig vasúttal, onnan kocsival Aradra lerándulni a városi létből⁴⁴. Semmi. Még az is elérhetetlen álma, hogy sűrűbb levelezésre készítse őket.

Pedig Amália nem mindig tartózkodik pesti otthonukban. Egyszer soproni látogatásáról hallunk, másszor meg Assa-Kürtből vár Szontágh tőle levelet⁴⁵. Paulina pedig a Balatonon nyaral. Bátyjukhoz mégsem találják meg az utat. Kufsteinban végre felcsillan a remény, hogy imádott húga meglátogatja, ám addigra már annyira fásult és éppen büntetésben is van, hogy nem tud igazán örülni a lehetőségnek⁴⁶.

A foglyok az 1851. év karácsonyát — az emberséges erődparancsnok jóvoltából — együtt ünnepelhették. Néhány órát tölthettek azokkal, akik különben el voltak zárva tőlük⁴⁷. Ez utóbbi büntetés később Szontágh Frigyet is elérte. Okát sem adhatta húgának.

Amikor éppen enyhe szelek fújdogáltak, naponta volt közös séta és egymás meglátogatása⁴⁸. A postát pedig délelőtt 11-kor osztották ki. Ha viszont szigorú intézkedések voltak érvényben, akkor akármelyik börtön jobb lenne, mint ez. (Már Galíciában is volt olyan hangulata, hogy csak el innen akárhová. S ott is ki volt téve annak, hogy mint a ranglétra nem éppen legmagasabb fokán álló katonát valamiért megbüntetik.⁴⁹)

12. Elég rendszeresen kap csomagokat és pénzbeli támogatást, de sokszor értetlenségéből, vagy figyelmetlenül mást küldenek, mint amit kért. Aradról különböző meleg holmik és az elrongyolódottak helyébe újakat vár, mert a nagy vendégjárás miatt is kell, hogy elfogadhatóan nézzen ki. Kínos dologban kér intézkedést: kölcsönkönyvet loptak el tőle, vissza kell adnia valamiképpen⁵⁰.

Kufsteinban már inkább csak az ellátás kiegészítése a téma. Orosz tea ügyben kér segítséget⁵¹. Nyugtázza a kapott holmit, nadrágot, kostököket (az eredeti németben is magyarul), szivart, könyvet, sajtot, egyebet és — Suppenzettelt⁵².

A szó könnyen lefordítható, mégsem tudtam adott körülmények között értelmezni. Egyáltalán: mit jelent a levescédula? Az Internet segítségével alighanem közelebb jutottam a megoldáshoz: jelentkezett egy bajor vöröskeresztes szervezet, amely 1872 óta adta a 30 Pfennig értékű leves-utalványjegyeket a szegényeknek és betegeknek, hogy

⁴⁴ A 22. sz. levélben.

⁴⁵ A 25. sz. levélben. Assa-Kürtön lakik Amália férjének egyik nővére. Sopronban természetesen özv. Fabricius Andrásné a vendéglátó.

⁴⁶ Büntetésben: 30. sz. levél.

⁴⁷ A 28. sz. levélben.

⁴⁸ A 26. sz. levélben.

⁴⁹ A 3. sz. levélben.

⁵⁰ A 21. levélben.

⁵¹ A 28. sz. levélben.

⁵² A 30. sz. levélben.

ezekért kocsmákban, egyéb étkezőhelyeken ebédhez juthassanak⁵³. Így már érthető Szontágh finom célzása arra, hogy húga az utóbbi időben mindig küld valami meglepetést is, amit ő nem kért. Miért is kért volna? Aligha hasznosíthatta az erődben az utalványt. A jómódban élő hűg tájékoztatásából eredő gesztusa — tételezem föl. Persze többet kellene tudnom a Suppenzettelről ahhoz (és arról, hogy miképp jutott hozzá egy pesti), hogy feltételezések helyett bizonyosságokat állíthassak.

A Frigyes rendelkezésére álló hagyaték már kezdetben sem jelenthetett valami nagy gazdagságot, amikor nevére írták. Elképzélhető, mennyit veszíthetett értékéből addigra, mire véget ért a szabadságharc, s jó lett volna támogatni belőle a szerencsétlen foglyot.

A csonka családnak ekkor már a Három korona utca 129-be viszik, ha viszik a postát. Frigyes fogságában írt első megmaradt levelét (15. sz.) Aradról keltezi 1849. október 7-én. Ebben sajnálattal állapítja meg, hogy korábbi jelentkezései alighanem elkallódtak.

Emlegeti saját kis vagyonát, ugyanakkor bírálja ennek a kezelésével megbízott Fröhlich gazdálkodását, s érzéketlenségéről beszél. Nagyobb összegre lett volna szüksége — még Galíciában —, ám Fröhlich pénz helyett jó tanácsot küldött akkor neki⁵⁴. Most már mindegy — legyint a múltra.

Húga, Amália, valószínűleg saját koszt pénzéből kiegészítve és megelőlegezve küldözgetett bátyjának Aradra, majd Kufsteinba, meglehetősen rendszerességgel, 20 forint körüli összegeket. Erre utal különben az az 1854-beli „térítvény”, amelyben Ottó és Paulina elismerik, hogy nővérük Frigyesre 1849 szeptemberétől, részben készpénzben, 400 pengőforintokat adott ki⁵⁵.

13. Kufsteint 1850. szeptember 24-től jelölték ki számára büntetése letöltésének helyéül. A hivatalos jelentések szerint nem volt „jó fogoly”. Az 1851. évben ugyan még meglehetősen békén olvasgat, 1852-ben azonban már a következőket jegyzik fel róla: „Trotz seiner 3fachen Verbrechen zeigt er keine Reue — im Gegentheil sehr frech, störrisch und unwillig, zeigt und äußert einen gewissen Stoltz, an der Revolution theilgenommen zu haben voraus sich folgern läßt daß er nie zur Erkenntnis gelangt, sonder der Regierung stets feindlich gesinnt bleibt.”⁵⁶

Az utána következő esztendő jelentésében hajszállal jobbat sem tudnak írni róla. Mi az 1852-beli változás oka? Mintha elvesztette volna reményét szabadulásában. A fentebb idézett 1912-beli újságcikk szerint családtagjai közbenjárására ennek ellenére

⁵³ A Soproni Tavaszi Vásár Internet-standján kerestek nekem választ kérdésemre 1999. április 28-án. Percek múlva jelentkezett a Bayerisches Rotes Kreuz Kreisverband Kitzingen 125 éves jubileumára (1870–1995) megjelentetett kiadványával, amelyben leírták, hogy 1872-ben már osztogattak szegényeknek és betegeknek 30 Pfennig értékű Suppenzetteket étkezdékben való beváltásra.

⁵⁴ A 11. sz. levélben. Ugyanakkor és ugyanígy jár Liedemannel is. Harmadik reménységének, Fabiny asszonyságnak válaszárol egy sor sem. Valószínű, hogy az előzőkhöz hasonló lehetett.

⁵⁵ Függelék XXIII.

⁵⁶ [Három rendbeli bűncselekménye ellenére semmiféle megbánást sem árul el. Ellenkezőleg: nagyon szemtelen, nyakas, vonakodó. Bizonyos büszkeséget mutat és fejez ki azért, mert részt vett a forradalomban. Ebből következik, hogy sohasem jut belátásra, hanem állandóan a kormányzat ellen hangolt.]

már kegyelmet kapott volna, ám 1854-ben (közelebbi dátumot nem találtam) börtönében meghalt. Ott van eltemetve⁵⁷.

14. A leveleket betűhíven közlöm⁵⁸. Közlésük sorrendjeként az időrendet találtam legcélszerűbbnek. A német levelek fordítását az eredeti szöveg után, zárójelben hozom. A [...] a 2.sz. levéltől kezdve az olvashatatlan néhány betűhelynyi részt, vagy a papíron keletkezett lyukat jelöli.

A fordításhoz felhasználhattam volna Sz. Frigyes magyarul írott szövegeinek szókincsét, stílusát, de éppen annak hangsúlyozására, hogy a mai olvasó számára magyarítom a leveleket, ezt a lehetőséget elvettem. Különben sem műfordítást készítettem, csupán értelmezést. Figyelemre méltó, hogy milyen szép fejléces levélpapírt adtak a foglyoknak Kufsteinban. Egyik levél keltezéséből és a ráütött pecsétből megfejtethő, hogy nem számolatlanul kapták az íveket a foglyok⁵⁹.

15. Szontágh Frigyes kufsteini fogolytársai voltak többek között Czuczor Gergely⁶⁰, a neves bencés, tudós és költő (őt, a szabadulót bajtársaként említi, s leveleket bíz rá.). Riadó c. verséért szenvedett várfogságot. Teleki Blanka, a nőnevelés úttörője is ott raboskodott akkor⁶¹. (Menekültek rejtegetése miatt ítelték el.) És egy másik ismert nő: Löwey Klára. Ezekről azonban nem beszél Szontágh. Szóba kerül viszont Lill. Lill Adolf von Lilienbach a nagyváradi 37. gyalogezred főhadnagya, majd honvéd őrnagy Nemeskürty István könyvében szerepel ugyan, de csak aradi fogságáig⁶². Feltűnik egy Csiky. A már idézett 1912. évi cikk írója sem tudja, melyik Csikyről emlékezik meg Szontágh⁶³.

A kufsteini börtönnel és rabjaival foglalkozik a budapesti evangélikus leánygimnázium önképzőkörének 1937-ben kiadott könyvecskéje (A kufsteini várban rabságot szenvedett magyar hősök emlékkönyve címmel). Emléktáblájukon Szontágh Frigyes neve is olvasható volt. További mozgalmakról nem tudok.

16. A Budapesti Hirlap már többször említett cikkét Fabricius (IV.) Endre írta. Unokája annak a Fabricius (II.) Endrének, aki Szontágh Frigyes hűgát, Amáliát vette feleségül. Az András (Endre) név a reformkor soproni polgármesterétől indul, s a cikkíróval már a negyedik nemzedékig jut. Ennek az Endrének az érdeme, hogy a családi levéltárat, benne Szontágh Frigyes leveleit, a Magyar Országos Levéltárnak adta át, a polgármester családi krónikáját pedig a Soproni Múzeumra bízta. 1930-ban bevitt a Hadtörténelmi Múzeumba egy nehéz lovassági kardot és egy kakasos pisztolyt, valamint sarkantyúkat, faragott hadifogolymunkát és valamilyen metszetet. Sajnos ma már egyik

⁵⁷ Fabricius (III.) Endre: Egy névtelen hős. Budapesti Hirlap, 1912. március 17.

⁵⁸ Jelenleg a Magyar Országos Levéltárban, a P 1559 jelzeten, azon belül az LIII. (a 8., 19. és 20. sz., Szontágh Ottó és Sz. Paulina levelei) és az LIV. csomóban található.

⁵⁹ A 24. sz. levél.

⁶⁰ A 25. sz. levélben.

⁶¹ Teleki Blanka neve és adatai egy kufsteini jelentésben. (Kufsteini Levéltár) 1851. május 13-tól számítandó 10 évre ítélve. Nemeskürty István: „Kik érted haltak szent Világszabadság!” II. kiad. 163. o. „Lövei” Klára ugyancsak kufsteini jelentésben. Felségrárlásért Pesten elítélve 1851. július 12-től öt évre.

⁶² Adolf Lillről a 24. sz. levélben. Adatok a kufsteini jelentésekben.

⁶³ A 30. sz. levélben.

sincs meg, vagy legalábbis — az elpusztult leltárkönyvek hiánya miatt — nem azonosítható. Arcképe sem maradt ránk⁶⁴

Valóban az volt, akinek a cikket író rokon látta: névtelen hős, a sok száz, több ezer szabadságharcos közül.

⁶⁴ Csatkai Endre: Fabricius Endre 1880–1968. Soproni Szemle 1968, 281. o. A múzeumnak adott tárgyak sorsáról a Hadtörténelmi Múzeum tájékoztatott.

Levelek

1.

Fabricsius (II.) Endre levele atyjához Sopronba (részlet).
Pozsony, 1843. augusztus 22.

(Részlet a frissen végzett jogász, Fabricsius Endre, 1843 nyarán Sopronba, apjához küldött leveléből, amelyben Galícia nyomoráról tudósít. A tartományt — túrája során — Krakkóból jövet szelte át, s a bányavárosokon keresztül Pozsonyba, akkori munkahelyére érkezett.)

[...] Egész utazásom alatt legrosszabb dolgom volt Gállicziában hol az ember egy becsületes kocsmára nem talál, mert a mit ott kocsmának neveznek, egy fábol öszve vert kunyhóból áll 's benne egy piszkos zsidó van egyetlen szobájában, egész családjával 's cselédjével, tehenével, disznaival, ludjaival 's. a. t. a vendég pedig ha jön, szerentséjének tarthatja ha a' ganejon hálhat, — vacsoráról pedig szó sincs mert mást nem adhat mint rutkit a pálinka leg rosszabb nemét, — kenyere pedig a parasztnak sincs, sütt kenyér helyett ha földi almát ehetik is boldognak hiszi magát. — Illyen az élet Gallicziában, — ha csak kéntelen nem leendek, többé oda nem szagolok. — [...]

Poson Aug hó 22^{én} 843.

*Háladatos fia
Fabricsius Endre*

(A borítékra írott feljegyzés szerint az apa 1843. aug. 28-án kapta kézhez a levelet.)

2.

Szontágh Frigyes levele Amáliának Pestre

Touste (?), [1846. október?]

(Frigyes beszámol Amáliának egysége állomáshely-váltásairól és arról, hogy végre címzetes káplárrá léptették elő. Fabinyval, a családi ismerőssel, nemcsak bajtársak, hanem nagyon jó barátok. Sok a dolga, kevés a pénze, pedig a tisztí rang elérésére most kedvezők a lehetőségek: új parancsnokokat kapnak, akik pártolják a feltörekvőket. Szeretne hadnagyként hazalátogatni, de erre egyelőre pénze sincs. A várható háború az oroszokkal karrierje számára dicső tettek lehetőségét kínálja.)

Theure Schwester

Schon lange hätte ich dir deinen Brief beantworten sollen, aber sowohl die Zeit als auch die Umstände erlaubten mir dies nicht früher zu thun, letzteres daher weil unsere Escadron in Horodenka concentrirt war u. ich dort ein elendes Quartier hatte, wo dies nicht recht thunlich war, ich wohnte nähmlich bei einen Bauern wo ich nicht so viel Platz hatte um einen Zettel geschweige den einen Brief zu schreiben. Jetzt befinde ich mich seit 8 Tagen wieder in Sniatyn habe immerwährend zu thun von Unterhaltung ist gar keine Rede, ich suche auch keine da mir der dumme Ton hier zu Lande gar nicht gefällt.

Vor unsern Abmarsch zur Concentrirung nach Horodenka wurde ich endlich zum substituirtten Corporalen ernannt, ich habe wenigstens trotzdem das es spät kam die

Ueberzeugung das ich es verdiente. Ich diene bereits 16 Monate fühle täglich mehr Luft zu meinen Stande, bis jetzt erhielt noch keine Rüge um wie viel weniger eine Strafe welchen sehr schwer auszuweichen ist da kein Soldat mit Gewißheit sagen kann daß er nicht im nächsten Augenblick sich eine Strafe zuziehen wird.

Mit Fabiny stehe ich auf den besten Fuß wir leben wie Brüder ich lernte ihm kennen u. unter einen ächten u. lieben ich bin überzeugt ich gelte nicht weniger

(Az 1. oldal vége.)

bei ihm. Aehnlich sagte er mir in Vertrauen den Inhalt meiner Condanitliste nach welchen ich Ursache habe mit meiner Aufführung zufrieden mit mir selbst zu sein u. ich habe nichts als etwas Protection oder aber Glück nöthig um trotz der ungeheuren Anzahl von Cadetten in nicht langer Zeit Offizier zu sein. Wenn die Verwandten u. Curators nur wollten es wäre ein leichtes dies binnen einen Jahre zu erreichen. Dieser Tage wurde unser Oberst Mich. Graeser der kein Protector der Cadetten war, General u. wir bekommen jetzt einen andern Obersten, wahrscheinlich unsern jetzigen Obristlieutenant Baron Petricsevics Horváth vor Kurzen bekam das Regiment auch einen andern Inhaber Von Feldmarschalllieutenant Grafen Carl Auersberg, bei diesen zwey Herren könnte viel erzielt werden, ich weiß du wünsches es mit mir, bei mir ist der Wunsch doppelt erstens um Offizier zu werden, 2^{tens} um euch bald zu besuchen denn es wäre nur ein Unglück zu nemen wenn ich euch nicht mit den goldenen Portopee Ansuchen möchte den nur zu langer Ausbleiben dessen könnte die Veranlassung sein daß ich wegen zu großer Sehnsucht noch als Cadett euch vor die Augen trette, aber bis dahin wird noch viel geschehen. Da hier sehr viel gesprochen u. gerüstet wird welches auf einer baldigen Krieg deutet, vielleicht hilft mir Gott durch den Krieg meinen Ziele näher

(A 2. oldal vége.)

welches um so süßer wäre u. ich selbes als den wahren Verdienst eines Soldaten ansehen dürfte aber ich muß abbrechen den du würdest mich sonst schon zwischen feindlichen Kugelregen sehen u. meinen Todt darinnen sehen, beruhige dich Amaliae es ist ja noch nicht gewiß, daß Krieg wird nur wahrscheinlich u. sei versichert daß ich nicht fürchte meinen Berufe zu folgen warum solltest dies du.

Ich hoffe dich jetzt in den reifenden Ungarn in den Weingärten herumspazieren u. des Abends vielen Tag unterhaltungen beiwohnend, Amaliae wie glücklich würde ich sein künftiges Jahr in deiner Gesellschaft in den Weingärten unserer Verwandten u. Freunde unser Wiedersehen freuen zu können, O es ist doch schwer getrennt zu sein von Allen waß aus theuer ist um so mehr um in diesen elenden Lande wo nichts ist welches Ersatz für mein schönes Vaterland nur im geringsten biethen könnte auf den Augenblick warten zu müßen selbes wieder zu verlassen. Schreibe mir von deinen Treiben deinen Unterhaltungen auch von deinen Gefühlen theile dich mir mit, ich möchte gerne mit dir ein wenig phantasiren da ich sonst aus der Uebung komme ohne dies glaube ich mich keiner neuen Liebe fähig ich bin glücklich mit meiner leeren Herzen, aber möchte doch noch gern lieben lernen.

(A 3. oldal vége.)

Gerade liebe Schwester kam der Befehl keine Abschiede zu entlassen welches gar keinen Zweifel eines sehr nahen Krieges hinterlässt, ich glaube noch diesen Winter die feindlichen Kugeln pfeifen zu hören Gott befohn.

Grüße mir alle Bekannten besonders Ehnt Therese und Mathilde Burkhardt, Marie und Wilhelm werde ich nächsten Posttag schreiben. Otto ist mir Antwort schuldig, grüße

mir beide wie auch Paulinchen sei wegen mir unbesorgt, ich gehe ja nur meiner Beruf entgegen. Adieu dein stets gleichgesinnter

Fritz

In einigen Tagen marschieren wir wieder nach Horodenka. Fabiny läßt dich grüßen.

(A 4. oldal vége.)

[Drága húgom!

Már régen válaszolnom kellett volna leveledre, de sem időm, sem a körülményeim nem engedték meg nekem, hogy ezt előbb tegyem meg. Utóbbiak azért, mert a mi lovasszázadunk Horodenkában volt összpontosítva és ott olyan nyomorúságos szállásom volt, hogy ott ezt igazából nem lehetett megtenni. Ugyanis egy parasztnál laktam, ahol egy fecni méretű helyem sem volt az írásra. Most már nyolc napja Sniatynban vagyok, állandóan el vagyok foglalva, szórakozásról szó sem lehet, nem is keresem magamnak, mivel az itteni ostoba stílus egyáltalán nem tetszik.

Mielőtt Horodenkára összpontosítottak volna minket, végre kineveztek címzetes káplárrá. Annak ellenére, hogy megkésve jött, legalább meg lehetek győződve arról, hogy megérdemeltem. Már 16 hónapja szolgálok, helyzetemhez képest egyre több lélegzethez jutok. Még nem kaptam megrovást, még kevésbé büntetést, amit pedig nagyon nehéz elkerülni, mivel egyetlen egy katona sem állíthatja teljes bizonyossággal, hogy a következő pillanatban nem von-e magára büntetést.

Fabinyval jó lábon állok, élünk mint testvérek, megismertem, tisztelem és megkedveltem, meg vagyok győződve róla, hogy ő hasonlóképpen értékeli engem. Bizalmasan elárulta nekem a minősítő lapom tartalmát. Eszerint meg lehetek elégedve azzal, ahogy értékelnek, nem kell nekem más mint protekció vagy szerencse, hogy a kadétkor borsasztó nagy száma ellenére rövid időn belül tiszt legyek. Ha a rokonok és a gondnokaim akarnák, könnyű lenne ezt egy éven belül elérni.

Ezekben a napokban Graeser Mich. ezredes, aki nem volt a kadétkor jóakarója, tábornok lett és most más ezredparancsnokot kapunk, valószínűleg mostani alezredesünket, báró Petrichevich-Horváthot. Nemrég más tulajdonost is kapott ezredünk, gróf Auersperg Károly altábornagy személyében. Ennél a két úrnál sokmindent el lehetne érni. Tudom, velem együtt kívánod ezt. Nálam ez a kívánság kétszeres, először is az, hogy tiszt legyek, másodsor, hogy Téged nemsokára felkereshesselek. Mert nagy szerencsétlenség lenne, ha nem arany kardbojttal látogatnálak meg. Ha ez nagyon késne, akkor a nagy vágyakozásban kénytelen lennék még mint kadet szemetek elé kerülni. Na de addig még sok minden történhet.

Itt sok a rémhír és fegyverkeznek, ami közeli háborúra utal, talán megsegít az Isten, hogy a háború segítségével közelebb jussak célomhoz, amely annál édesebb lenne, ha azt valóságos katonai érdemként érném el. De félbe kell szakítanom, mert Te engem máris ellenséges golyózáporban látsz, s benne a halálomat. Nyugodj meg, Amália, még nem biztos, hogy háború lesz, csak valószínű. És biztosíthatlak, én nem félek hivatásomat követni, miért tennéd azt Te.

Remélem, hogy most, mikor Magyarországon minden érik, a szőlőskertekben sétálgatsz és esténként különféle szórakozásokban veszel részt. Amália, milyen boldog lennék, ha jövőre a Te társaságodban rokonaink, barátaink szőlleiben ünnepelhetnénk a viszontlátást. Ó mégiscsak nehéz elzárva lenni mindentől, ami drága. Még nehezebb itt,

ebben a nyomorult országban, ahol semmi sem pótolhatja, a legkisebb mértékben sem az én szép hazámat. E pillanatban azonban várni kell, hogy el lehessen hagyni. Írj nekem a foglalatosságaidról, a szórakozásaidról, az érzéseidet is oszd meg velem, szeretnék veled egy kicsit képzelegni, mert kijövök a gyakorlatból. Enélkül nem hiszem, hogy alkalmas lennék újabb szerelemre. Most ugyan beérem azzal, hogy üres a szívem, de azért még szeretném tanulni a szerelmet. Kedves húgom, éppen most jött a parancs, nem engednek semmiféle búcsúzást, ez pedig nem hagy kétséget afelől, hogy nagyon közeli a háború. Úgy gondolom, hogy az Úr akaratából még ezen a télen meg fogom hallani, hogy füttyölnek körülöttem az ellenséges golyók.

Üdvözlöm összes ismerőseimet, különösen Ehnt Terézt és Burkhardt Matildot, Máriának és Vilmosnak a legközelebbi postával menesztek levelet. Ottó válasszal tartozik nekem, üdvözlöm őt úgy, mint Paulinát is. Ne aggódj miattam, csak hivatásomat teljesítem. Agyó. A veled mindig egyformán gondolkodó Fritzed Néhány napon belül ismét Horodenkába vonulunk. Fabiny üdvözlötet.]

3.

Szontágh Frigyes levele Amáliának Pestre.

Touste, 1847. március 8.

(Zabari Szontágh Frigyes, a Vilmos-huszárezred kadétja, levelet ír állomáshelyéről húgának, Amáliának Pestre. Hallgatásának oka betegsége, majd felkészülése vizsgájára. Nagyon vár levelet bátyjától. Szót ejt előléptetési nehézségeiről, anyagi gondjairól, a sivár farsangról, a tartomány elmaradottságáról és a feszült politikai helyzetről. Állandó fegyveres készenlétben él, s úgy érzi, hogy szerettei elfeledkeznek róla.)

Theure Schwester Amalie

Schon seit sehr lange schulde ich dir dies Schreiben und ich weiß nicht auf welche Gedanken dich mein Schweigen bringen wird. Aber daß weder Erkalten meiner Liebe noch Faulheit die Ursache davon ist das ich dir nicht schreibe davon kannst du versichert sein sondern theils meine langwierige Krankheit theils die vor einigen Tagen überstandene Prüfung die unser Herr Obrist in der Equitation hielt zu welcher ich mich vorbereiten mußte um so mehr da ich wegen meiner Krankheit sehr viel versäumte waren die Ursachen meines endlosen Schweigens welches mich doppelt entgelten läßt, indem ich erstens mich meiner theuren Amalie nicht mittheilen konnte zweytens ich selbst seit so undenklichen Zeit keine mittheilende Sylbe von ihr erhielt. Jetzt fühle ich mich bis auf eine unbedeutende Augenentzündung ganz gesund und hoffe und wünsche dich in einer glücklichen Lage mit diesen Zeilen zu überraschen. An Wilhelm schrieb ich Ende Januar konnte aber bis dato keiner Antwort theilhaftig werden welches mir sehr unangenehm ist da ich ihm in einer wichtigen Angelegenheit um seinen Rath u. Meinung fragte. Vom Fasching kann ich dir wenig schreiben da ich nur meiner Krankheit wegen auf 3 Bällen war nähmlich auf einen in Tarnopol

(Az 1. oldal vége.)

auf einen hier in Touste und auf einen in einen nahe liegenden Städtchen Trembvola genant wo ich mich zwar gut unterhielt aber außer einigen Eroberungen die auch jetzt sehr wenig in Anspruch nehmen nichts auf zu weisen habe, überhaupt machen die hi-

esigen damen nur einen unangenehmen Eindruck auf mich da von ihnen sowohl innerlich als äußerlich sehr wenig zu finden ist.

Wir befinden uns jetzt in derselben Verfassung wie voriges Jahr u. haben wegen Vermuthung einer aus zubrechenden Revolution täglich den Befehl zum Ausmarsch zu erwarten, welches mich sehr freuen würde da ich der hiesigen Gegend schon übersatt bin. Hättest du einen Begriff von diesen Elendslande Galliczien du würdest niemanden wünschen selbes nur mit einen Fuß zu betreten um wieviel weniger deinen Bruder den Aufenthalt von mehreren Jahren und ich kann mich gar nicht zu frieden stellen wenn ich nachdenke daß ich vielleicht auch dieses Jahr nicht auf einige Monate nach Pesth komen sollte welches leider nur zu wahrscheinlich ist da hier im Regimente außer einer Convention vor einen Jahre schwerlich etwas zu erreichen sein wird u. eben in Hinsicht dessen habe ich mit Wilhelm mich in Einvernehmen geseht um wenn es thunlich ist mich bei vorfallender Gelegenheit in eine wohlfeile Convention einzulassen um dadurch mein Ziel früher zu erreichen denn ein Jahr macht sehr viel im Avancement als Offizier aus, auch sind viele hoffnungsvolle Cadetten im Regimente wellche wenn nicht vorge-

(A 2. oldal vége.)

zogen doch mir gleichgestellt zu werden verdienen u. es hängt ferner auch vom Glücke ab daß einer früher als der andere eine Offizierstelle erhält, wäre ich einer Protection von höhern Orten gewiß so könnte ich auch ohne Convention in kurzer Zeit dazu gelangen welches wir um so lieber wäre da ich dadurch 2–3000 fl ersparen könnte.

Wie hast du dich diesen Carneval unterhalten schreibe mir etwas weil läufiger von deinen Leben und Treiben als es gewöhnlich der Fall ist dort gibt es ja immer etwas bemerkenswerthes. Hier müssen wir auf der Hut sein um nicht meuchlings überfallen und niedergestoßen zu werden. Ich habe auf meinen Quartier 7 Geladene Gewehre und einen scharfen Säbel genug um einigen Pollacken daß Verdauen zu ersparen wenn selbe nicht pfifiger sind als ich. Fabiny habe ich schon seit 2 Monaten nicht gesehen da er 16 Meilen von mir entfernt ist in einen Monate wenn uns der Revolution nicht zerstreut werde ich nur drei Meilen von ihm entfernt sein und ihm öfters besuchen können welches ich auch nicht unterlassen werde da ich ihm sehr lieb gewonnen habe. Grüße mir Frau von Fabiny Liedemannschen et ferner Ehnt Therese Burkhardt Marie unsere Schwester Pauline dann Otto an Wilhelm schreibe ich heute ebenfalls. Wie steht es mit deiner linken Seite (Herzen) gedenkst du noch lange spröde zu bleiben oder gibt es bereits einen glücklichen zu beneiden Heurathe meinetwegen einen commandirenden Generalen nur glücklich soll er dich machen.

(A 3. oldal vége.)

Von den Papischen kann ich weder von dir noch von Wilhelm erfahren nicht einmal erwähnen thut ihr selbe schreibe mir etwas von ihnen und bringe in erfahrung wie sich Frau von Darray gegen welche meine Gesinnungen dieselben sind befindet und du wirst mir einen glücklichen Augenblicke der sich in meiner Idee verlängern wird, verschaffen für den dir danken wird ein die mit allen Gefühlen ergebener Bruder. Mein Herz ist ohnedis so öde ganz ohne Nahrung ich fühle mich beinahe von allen die mich liebten vergessen und ich bin doch wenn nicht besser gewiss nicht schlechter geworden nur Vernachlässigung von allen die mir Theuer sind könnte mich entmuthigen u. meine Gefühle abstumpfen und zu einen andern Menschen machen welches so lange, Amalie meine Schwester im wahren Sinne des Wortes Schwester bleibt nicht geschehen kann denn eine Schwester die mich stolz auf sie macht muß ich beachten mich ihrer würdig

zu machen. Jetzt aber muß ich mein Schreiben schließen da bereits die Nacht ein bricht u. meine Augen wehn thun. Grüße alles was sich meiner erinnert besonders die schon erwähnten u. beglücke bald mit einen langen Brief deinen dich mit aller Zärtlichkeit liebenden

Fritz

Touste am 8 März 1847

(A 4. oldal vége.)

[Drága Amália húgom!

Már nagyon régóta tartozom Neked ezzel a levéllel és nem tudom, milyen gondolatokra késztet Téged a hallgatásom. Annak azonban, hogy nem írok Neked, sem az nem oka, hogy szeretetem kihűlt volna, sem lustaságom. Erről meg lehetsz győződve. Hanem részint hosszadalmas betegsége, részint a néhány napja teljesített vizsga, amelyet ezredes urunk a lovardában tartott, s amelyre fel kellett készülnöm. Annál is inkább, mivel betegsége miatt sokat mulasztottam. Ezek voltak az okai vég nélküli hallgatásomnak.

Ezért én kétszeresen is meglakoltam. Először is mert nem oszthattam meg ezt az én hűséges Amáliámmal, másodsor pedig mert elképzelhetetlen idő óta egy szó közlést sem kaptam Tőled. Most — egy jelentéktelen szemgyulladásán kívül — teljesen egészségesnek érzem magam és remélem, kívánom neked, hogy boldogságodban leplejek meg ezekkel a sorokkal. Vilmosnak január végén írtam, azonban máig nem részeltetett válaszában. Ez számomra igen kellemetlen, mivel fontos dologban kértem tanácsát és véleményét.

A farsangról keveset írhatok, mivel betegsége miatt csupán három bábra juthattam el. Mégpedig egyre Tarnopolban, egyre itt, Tousteban, és egyre a közelben fekvő, s Trembolának nevezett városkában. Bár jól szórakoztam, ám néhány hódításon kívül, amelyek most már alig foglalkoztatnak, nem mutathatok fel semmi érdemlegeset. Egyáltalán: a helybeli dámák kellemetlen benyomást tesznek rám, mert sem rajtuk, sem bennük jóformán nincs semmi érdekes.

Mi most ugyanúgy fogjuk fel a dolgokat, mint tavaly. Tartunk tőle, hogy ki fog törni a forradalom. Napról-napra várjuk a kivonulásról szóló parancsot. Ennek nagyon örülnék, mert ebből a környékből már elegendem van. Ha volna fogalmad Galíciáról, erről a nyomorú országról, nem kívánnád senkinek sem, hogy betegye ide a lábát, legkevésbé azt, hogy bátyád évekig itt rostokoljon.

Ha utána gondolok, egyáltalán nem nyugtat meg, hogy alighanem ebben az évben sem jutok el legalább néhány hónapra Pestre. Nagyon valószínű, mert az ezredben — hacsak nem kötök velük megállapodást — egy éven belül nehéz valamit is elérni. Éppen erre való tekintettel jutottam Vilmossal olyan megegyezésre, hogy adandó alkalommal valami jutányos megállapodásba mennék bele, hogy célomat előbb érhessem el. Mert egy év sokat jelent abban, hogy tisztté léphessek elő. Sok reményteljes kadét található az ezredben, akik, ha nem előznek is meg, de velem egy sorban szolgálnak. Függ továbbá a szerencsétől, hogy melyikük nyeri el előbb a tiszt állást, mint a másik. Ha bízhatnék magas helyről való protekcióban, akkor megegyezés nélkül is rövid időn belül sikert érhetnék el. Ez annál kedvesebb lenne számomra, mert ezzel 2–3000 fl-t takaríthatnék meg.

Hogy szórakoztál ezen a Karneválon? Írj valamit, mert a megszokottnál mozgalmasabb az életed. Ott mindig történik valami följegyzésre érdemes dolog. Itt viszont ébereknek kell lennünk, nehogy orvul rajtunk üssenek és leteperjenek. Szállásomon a hét töltött fegyver és egy éles szablya vita nélkül elég néhány lengyel ellenében, hacsak nem ravaszabbak, mint én.

Fabinyt már két hónapja nem láttam, mert 16 mérföldre van tőlem. Egy hónapon belül, hacsak nem szakít el egymástól bennünket a forradalom, csupán három mérföldre leszek tőle. Akkor többször is meglátogathatom, amit nem fogok kihagyni, mivel nagyon megkedveltem.

Üdvözöld Fabiny asszonyságot, Liedemannékat, továbbá Ehnt Terézt, Burghardt Máriát, testvérünket, Paulinát, és Ottót. Vilmosnak ugyancsak ma írok. Hogyan állsz a bal oldaladdal (a szíveddel)? Úgy határozta, hogy sokáig rátarti lány maradsz? Vagy van már szerencsés valakid, akit irigyelni lehet? Miattam akár egy vezénylő tábornokhoz is hozzámehetsz, csak tegyen boldoggá.

Papékról sem tőled, sem Vilmostól nem hallottam egy szót sem. Írj valamit róluk, és tudd meg, hogy van Darray asszony. Érzelmeim vele szemben változatlanok. Boldog pillanatokat szerezni nekem. Képzetelemben meghosszabbodna ez az idő, amelyért köszönetet mondok én, a teljes szívvel odaadó testvér.

A szívem pusztaság, táplálék nélkül. Úgy érzem, mintha mindenki, aki szeretett, elhagyott volna, pedig sem jobb, sem rosszabb nem lettem. Csak ha mindenki, aki nekem drága, elhanyagolna, az szegné kedvemet és tenne érzéketlenné és formálna más emberré. De amíg Amália az én testvérem a szó valódi értelmében, aki engem büszkévé tesz, addig vigyáznom kell, hogy méltó legyek hozzá. Most azonban be kell zárnom levelem, mert máris rám tör az éjszaka és megfájdult a szemem. Mindenkit üdvözlök, aki még emlékszik rám, különösen azokat, akiket már említettem. És rövidesen hosszú levéllel örvendeztess meg engem. A Téged minden gyöngédséggel szerető Fritz.

Touste, 1847. március 8.]

4.

Szontágh Frigyes levele Amáliának Pestre.

Sniatyn, 1847. július 3.

(Nagy szerelme elmúltával kiüresedett lélekkel számol be arról, hogy most nem szerelmes és reménytelenül szeretne gazdag lenni. Rossz néven veszi Amáliától, hogy nem őszinte hozzá úgy, mint eddig. Mástól kell megtudnia, hogy komoly udvarlója van. Feladta a reményt, hogy hamarosan tiszti rangot szerezhethet.)

Theure Amalie,

Ich setze mich nieder dir zu schreiben in der Voraussicht, mehrere Mal wegen Dienstesangelegenheiten abbrechen zu müssen, aber ich werde mich wieder sehen u. dir so lange schreiben bis ich dir mein ganz leeres u. dennoch volles Herz geöffnet habe mit einem Worte ich bin aufgelegt dich mit Dingen zu langweilen welche jedermann der vergangenen gegenwärtigen u. zukünftigen Zeit langweilten langweilen u. langweilen werden. Staune nur Amalie über die abgeschmackte Schreibart die ich annehme um dich zu unterhalten, du wartest umsonst wenn du auf etwas interessantes wartest dies ist die

Philosophie eines Menschen der nichts hofft u. nichts fürchtet u. dieser Mensch ist dein Bruder dessen Herz leer ist u. dennoch voll, leer in Hoffnungen leer an selbstischen Gefühlen u. voll vor Kummer über die Leerheit seines Herzens. Amalie ich suchte Ruhe ich fand sie aber ich hatte Unrecht daß zu suchen waß für mich nicht kauft [?] den ich nehme mich als sentimentaler Mensch schlecht aus, ich suchte Ruhe u. fand mehr den mein Herz ward leer, u. Leerheit ist schlechter den alles ich lebte für ein Wesen ich opferte meine Gedanken Ihr jetzt schweifen Sie in der Oede u. ich wünschte zu fühlen wie früher als ich unglücklich liebte. Amalie glaube mir daß nicht lieben Verderben bringend ist wehrend die Liebe alles veredelt selbst die Qual der Liebe der bittere Kelche der Liebe ist süß wenn er verbunden mit den Gefühlen den Gedanken an ein Wesen welches mehr ist als alles in der Welt für unser Eigenes Selbst; unsere Gefühle auf Punkte unser Handeln auf Gegenstände leitet welche keinen Markel in sich schließen, ich war besser als ich liebte ich konnte das Laster nicht, jetzt kenne ich es da ich nicht liebe ich fliehe es aber es wird umsonst sein ein schwacher

(Az 1. oldal vége.)

Moment u. dein Bruder der sich über alles erhaben glaubte wird suchen waß er bis jetzt vermied. Amalie suche nie eine Leidenschaft edler Art aus deinen Innern zu verschrecken denn mit dessen Entschwinden gehen Grundsache verloren welche sich minnerwehr aneignen lassen wenn sie ei[n]mal uns verließen. Amalie so lange mann liebt kann mann besser edler werden, liebt mann nicht mehr kann man klüger aber auch nur schlechter ja lasterhaft werden. Ich liebte du weißt es. Vilma war mir alles denn sie konnte mir nicht mehr werden, die eiserne Hand des Schicksals schied uns bevor wir uns kennen lernten ich wußte dies u. strebte diejenige die mir alles ward zu vergessen. ich vergaß sie zwar nicht ganz, daß werde ich nie, aber sie hörte auf meine Gedanken aus zu füllen, mein Leben zu begeistern, u. daß ist es waß meine Gefühle abstumpfte, daß waß mich werthloser machte als ich war. Amalie so du liebst unterdrücke nicht eine Leidenschaft die uns von einen höhern Wesen eingeflößt wird wirst du glücklich so wirst du es in der Liebe wirst du unglücklich so ist es das Schicksal das dies erheben und wieder hinunter zu schleudern das Recht hat, laße der Bestimmung ihren Lauf gehen, ringe nicht mit dem Schicksal den du mußt unterliegen. O könnte ich die Zeit zurückrufen wo der Keim der Liebe in meinen Herzen entsproß ich würde ihm nicht ausrotten ich würde traghten selben in jenes Herz zu pflanzen für welches das meinige schlug, lieber unglücklich als lasterhaft als gefühllos werden.

(A 2. oldal vége.)

Liebt man liebe Schwester so hat das Herz haben die Sinne Bescheftigung jedes Gefühl ist für Liebe jeder Gedanke dazu es bleibt uns kein Gefühl kein Gedanke für das Laster u. so müssen wir edel handeln da wir edel dencken u. fühlen. verstumpfen, unsere Gefühle welches unsere eigene Schuld ist da wir alles von uns entfernen welches selbe nährt so suchen wir uns anderen Reitz zu verschafen wir übergehen uns thierische u. werden den Laster ergeben ehe wir nur im geringsten daran dencken Amalie daß ist die Aussicht meines eigenen Selbst ich werde mir Mühe geben u. werde alles aufbiethen diesen zu entgehen. Lese unter James Wercken Morley Ernstein welches ich erst gestern beendigte u. du wirst sehen daß dieses Buch mich auf diese Art aufregte, vielleicht zu meinen Besten; denn so wie Morley befinde ich mich auch in einer ähnlichen Lage nur daß meine Lage bestimmter, die seinige räthselhäftter war, ich habe alles versucht, aber nichts kann mir dauernd Geschmack ablocken selbst meine Vorsätze

sind unstört geworden. Ich habe mich in Schulden gestürzt nicht aus Leichtsinn nein aus den einzigen Grunde um mir Sorgen zu machen um die Leere meines Innern aus zu fällen, gestehe Amalie daß ich ein sonderbar unglücklicher Mensch bin. In 8 Tagen werde ich Schuldenfrey da mir diese Ausfüllung meines Innern nicht behagte, ich nahm mir vor nach Hause zu reisen um meinen Gemüth Änderung zu suchen aber ich habe keine Mittel dazu. O warum bin ich nicht reich? daß mein erster derartige Gedanke u. doch macht er mich unglücklich der er wird

(A 3. oldal vége.)

mich nicht verlassen. Es ist ein elender Gedanke an Reichthum zu denken und dieser Wunsch ist in mir entsproßen denn ich dachte früher nicht daran, aber zwischen diesen früher u. jetzt ist eine ungeheure Kluft denn ich bin nicht mehr derselbe der ich war und es schwerlich wieder werden aus den gefühlvollen Menschen ist ein beinahe gefühlloser geworden.

Amalie ich glaubte mehr Vertrauen von deiner Seite zu besitzen als es der Fall ist, ich ahnte schon lange die Liebe von dir zu einen Manne den ich schätze ich erhielt schon vor einigen Monaten Nachrichten darüber, nur du die betreffende Person schweigst erfreust nicht das Herz deines Bruders durch Mittheilung deiner Gefühle; für welche es vielleicht nur allein offen steht, lasse mich mein Glück in den eurigen finden, denn ein anderes scheint mir nicht bestimmt zu sein. Wilhelm theilt mir seine Gefühle seine Leiden u. Freuden mit ich nehme Theil daran warum thut dies meine zärtlich geliebte Amalie nicht ist eine Ursache vorhanden die mich dieses Vertrauens unwürdig macht? ich glaube nein Amalie ich weiß von deiner Liebe ich ahnte selbe ehe ich davon in Kentniß gesetzt wurde nur schmerzt es mich daß nicht du mir dies mittheiltest. Hast du Geheimnisse vor mir so lasse mir den Grund wisse warum sie mir vorenthalten werden oder bin ich dir nicht mehr waß ich der zu sein mich für überzeugt hielt sage es aufrichtig ich habe manches überstanden ich werde Kraft suchen auch dies noch zu überwältigen es ist besser Gewißheit als Zweifel gib mir ersteres u. nehme mir daß letztere ich werde dir dancken

(A 4. oldal vége.)

Waß meine Laufbahn betrifft, ist alles beim Alten nur daß ich aufgehört habe zu hoffen bald einen Rang zu erhalten. Daß Avancement ist sehr schlecht bei uns seit beinahe eine Jahr ist keine Stelle leer geworden u. auf die ersten leeren Stellen warten schon einige die selbe ohne Zweifel erhalten werden, ob eine jemals für mich erledigt wird daß wissen die Götter, ich habe keinen Grund in Kürze etwas zu hoffen, aber waß ist den die Welt? eine Büchse voll von getäuschten Hoffnungen, ich habe schon manche Täuschung erduldet werde vielleicht auch diese noch entnehmen müssen, u. dennoch bedaure ich nicht Soldat geworden zu sein im Civill leben hätte ich keine Täuschung so leicht ertragen als ich es jetzt thun würde, wenn ich die Gewißheit daran vor mir hätte. und übrigens waß ist die Hoffnung des Soldaten? Diese Verdienste zu erwerben u. durch diese Rang gewinnen u. dies ist in Friedenszeiten nicht möglich jetzt kann mann nur durch Geld, Protection u. besonderes Glück emporkomen, u. mir fehlt es so glaube ich an allen dreyen. Ich besitze keine Freunde die mir helfen u. die es wollten haben nicht genug Macht dazu. Ich denke um sonst noch kein Fau[...]ken Hoffnung glitzert mir entgegen u. ich sehe voran das ich noch Jahre lang das Bleiben werde waß ich jetzt bin. Aber ich will geduldig warten bis alle Hoffnung schwindet oder bis ich eine Stufe erreicht

(Az 5. oldal vége.)

habe welche das anderen der Reiche noch mit sich bringt nur Lieutenant werden ist die Hauptsache das weitere Emporkommen geht nach der Reihenfolge u. ist mehr bestimmt.

Neuigkeiten kann ich dir nicht schreiben denn in diesen Judenlöchern gibt es nichts waß mich, viel weniger aber dich interessiren könnte.

Grüße mir alle Verwandten dan Burghardt Marie Ehnt [?] Therese u. Mathilde die arme Sloboda Nina von deren Vater Todt u. Verhältnißen ich durch Wilhelm erfahren habe, ferner Ferdinandy Irma wie auch Frau von Oszwald deren aller ich mich oft angenehm erinnere. Bei Gelegenheit grüße mir auch Fabriczius wo bey ich dich auch erinnere mir Vertrauen zu schencken über den Gegenstand der in diesen Briefe von mir erwähnt wird.

Und nun lebe wohl u. bedaure mit mir daß mir meine Mittel nicht erlauben dich so bald zu sehen als ich es wünschte, aber es scheint meine Schicksal zu sein alle meine Wünsche vereitelt zu sehen. Lebe wohl glücklicher erfolgreicher in deinen Wünschen als dein dich zärtlich liebender Bruder

Fritz

Sniatyn am 3 July 1847

(A 6. oldal vége.)

[Drága Amália!

Azzal a kilátással ülök le a neked szóló levél megírásához, hogy szolgálati ügyben többször meg kell azt szakítanom, azonban megint visszajövök és addig írok, amíg egész üres és mégis teli szívemet fel nem tárom előtted. Egyszóval feltettem magamban, hogy olyan dolgokkal untatlak, amik mindenkit untattak, untatnak és untatni fognak a múltban, a jelenben és a jövőben. Lepődj csak meg Amália azon az ízetlen stíluson, amit felveszek, hogy téged szórakoztassalak. Hiába vársz, ha valami érdekesre vársz. Ez olyan ember filozófiája, aki semmiben sem reménykedik, semmitől sem tart. És ez az ember a Te testvéred, akinek a szíve üres, mégis csordultig telve, üres a reményeket illetően, az önző érzéseket illetően, s telve bánattal szíve üressége miatt.

Amália én kerestem a nyugalmat és megtaláltam, de nincs jogom azt keresni, ami hozzám nem illik... Mert rosszul veszem ki magam mint szentimentális ember. Nyugalmat kerestem, ám többet találtam, mert a szívem üressé vált, és az üresség rosszabb mindennél. Egy lényért éltem-haltam, rá áldoztam minden gondolatom. Ezek most bolyonganak a pusztában. Szerettem volna úgy érezni, mint akkor, amikor boldogtalanul voltam szerelmes.

Amália, higgy nekem: veszedelmes dolog nem szeretni, míg a szerelem mindent megnemesít. Még a szerelem keserve, a szerelem keserű pohara is édes, ha össze van kötve egy lény iránti érzésekkel, gondolatokkal. Számunkra több, mint bármi a világon. Érzéseinket olyan pontokra, cselekvéseinket olyan dolgokra vezeti, amelyek a legkisebb hibát sem rejtik magukban. Jobb voltam, amikor szerettem, nem ismertem a bűnös szenvedélyt, most tudom, mi az, mert nem vagyok szerelmes. Menekülök előle, de hiába, egy gyöngye pillanat, s bátyád, aki azt tartotta magáról, hogy mindenkinél különb, keresni fogja azt, amit eddig elkerült. Amália, sohase akarj száműzni magadból egy nemes szenvedélyt, mert ennek eltűnésével alapvető dolgok vesznek el, amelyek, ha egyszer elhagytak bennünket, nem lesznek ismét a mieink.

Amália, az ember, amíg szerelmes, könnyebben válik nemesebbé, ha viszont nem szeret többé, lehet ugyan okosabb, de csak rosszabb, bűnösebb lesz. Szerelmes voltam, tudod. Vilma volt a mindenem, de többre nem juthattunk, mert a sors keze elszakított bennünket egymástól, mielőtt még igazán megismertük volna egymást. Tudtam ezt, és azon voltam, hogy mindent elfelejtsek, ami számomra minden volt. Egészen ugyan nem felejtettem el, azt sohasem fogom, de felhagyok azzal, hogy gondolataimat teljesen elfoglalja, életemet áttelekítse. És ez az, ami az érzéseimet eltompítja, ez az, ami engem értéktelenebbé tett, mint amilyen voltam. Amália, ha szerelmes vagy, ne nyomd el a szenvedélyt, amely egy magasabb lény által befolyásol. Ha boldog leszel, így a szerelemben leszel boldog, ha boldogtalan leszel, akkor a sors az, amelynek joga felemelni vagy letaszítani. Hagyd a sors rendelkezését a saját útján haladni. Ne küzdj meg a sorssal, mert alul kell maradnod.

Ó, bárcsak vissza tudnám idézni azt az időt, amikor a szerelem csírája kifejlődött a szívemben! Nem irtanám ki, elültetném abba a szívbe, amelyért az enyém vert. Inkább legyek boldogtalan, mint bűnös szenvedély rabja, mint érzések nélkül! Szeretett húgom, ha szerelmes az ember, van a szívének értelmes elfoglaltsága. Minden érzése és minden gondolata a szerelemért van, semmi sem marad a bűnre és így muszáj nemesen cselekedni, mivel nemesen érzünk és gondolkodunk.

A mi hibánk, ha elnyomjuk saját érzéseinket, mert mindent eltávolítunk magunkból, ami táplál bennünket, akkor más szórakozást teremtünk magunknak, állatvá alakulunk át, megadjuk magunkat a bűnnek, anélkül, hogy a legkevésbé is gondolnánk rá. Amália, ezek az én sajátos valómnak a kilátásai. Veszem magamnak a fáradságot és mindent mozgósítok ez ellen.

Olvasd James művei közül a Morley Einsteint, amit én éppen tegnap fejeztem be és akkor látni fogod, hogy ez a könyv ilyen módon rázott fel, talán a javamra. Mert ahogy Morley, én is hasonló helyzetben vagyok, csak az enyém meghatározottabb, az övé talányosabb volt, én mindent megpróbáltam, de semmi sem tudja tartósan megváltoztatni az ízlésemet, még szándékaimat sem zavarta meg. Adósságokba vertem magam, nem könnyelműségből, nem, hanem abból az egyetlen okból, hogy megpróbáljak a belső ürességtől szabadulni.

Valljad be, Amália, hogy én rendkívüli módon szerencsétlen ember vagyok. Nyolc napon belül megszabadulok adósságaimtól, és mivel bensőm kiüresedése nem volt ínyemre, elhatároztam, hazautazom, hogy megpróbáljam kedélyállapotomat megváltoztatni, de nincsenek hozzá anyagi eszközeim. Ó, miért nem vagyok gazdag? Ez az első hasonló gondolatom, mégis szerencsétlenné tesz, mert nem fog elhagyni. Nyomorúságos felfogás a gazdagságra gondolni, de hát ez a kívánság csírázott ki bennem. Mert azelőtt nem törődtem vele. Ám az *azelőtt* és a *most* között iszonyatos szakadék tátong, mert már nem vagyok az, aki voltam, és nehéz megint azzá lenni. Mivel érzelmes emberből majdnem érzelmek nélküli emberré lettem.

Amália, a mostaninál több bizalmat vártam tőled. Már régóta sejtettem, hogy szerelmes vagy egy férfiba, akit becsülök. Néhány hónapja kaptam híreket erről, csak Te, az érintett személy, hallgatsz. Nem örvendezteted meg bátyád szívét azzal, hogy közlöd vele az érzéseidet, mely talán egyedül ezekre nyitott. Hadd találjam meg boldogságomat a tiédben. Vilmos megosztja velem érzéseit, örömét és bánatát, részt veszek benne, miért nem teszi ezt az én gyengéden szeretett Amáliám? Van valami oka annak, hogy erre a bizalomra nem vagyok méltó? Úgy vélem: *nem*.

Amália, én tudok a szerelmedről, sejtettem azt, mielőtt még tudomást szereztem volna róla, csak fáj, hogy nem mondod el nekem. Titkaid vannak előttem? Akkor hadd tudjam meg az okát, miért tartod távol azokat tőlem, vagy nem vagyok már az számodra, aki voltam, meggyőződésem szerint? Egypár dolgot már kibírtam, keresek erőt, hogy ezt is legyűrjem. Jobb a bizonyosság, mint a kételkedés. Add meg az előbbit és veszem magamnak az utóbbit, meg fogom köszönni neked.

Ami az életpályámat illeti, minden a régiben, csak fölhagytam azzal, hogy reméljem, hamarosan rangot kapok. Az előléptetés nagyon körülményes. Nálunk majd egy éve üresedett meg állás, s az elsőre várnak már néhányan, akik kétségtelenül megkapják. Hogy ez teljesül-e számomra, azt csak az istenek tudják. Semmi okom sincs rá, hogy valami gyors eredményben bízzak, de milyen a világ? Egy erszény tele be nem vált reménnyel. Néhány csalódást már kibírtam, talán még ezt is fel kell vállalnom, mégsem sajnálom, hogy katona lettem. A civil életben nem tudtam volna ilyen könnyen elviselni a csalódásokat, mint ahogy most, ha biztosan tudtam volna, hogy bekövetkeznek.

És különben is mi a katona reménysége? Az érdemeket kivívni és ezáltal rangot nyerni és ez békében nem lehetséges. Most csak pénzzel, protekcióval és különleges szerencsével lehet felemelkedni, és azt hiszem, nekem mind a három hiányzik. Nem rendelkezem olyan barátokkal, akik nekem segítenének, viszont akik akartak, azoknak nincs elég hatalmuk hozzá. Hiába gondolok rá, semmi remény sem csillan meg előttem, látom előre, hogy még évekig az maradok, aki most vagyok. Ám türelemmel akarom kivárni, míg minden remény eltűnik, vagy olyan lépcsőfokot érek el, amely másoknak a gazdagsággal együtt jár. A fő dolog azonban az, hogy hadnagy legyek. A további emelkedésnek megvan a maga sora.

Újdonságokat nem tudok neked írni, mert ezekben a zsidólyukakban semmi olyasmi sincs, ami engem, még kevésbé téged érdekelne. Üdvözlöd nevében az összes rokont, aztán Burghardt Máriát, Ehnt Terézt, és Matildot, a szegény Sloboda Ninát, apja haláláról és életkörülményeiről Vilmostól értesültem, továbbá Ferdinandy Irmát, Oszwald asszonyt szintén. Valamennyiükre gyakran és szívesen emlékezem.

Alkalomadtán üdvözlöm Fabriciust is, egyúttal emlékeztetlek arra, hogy abban a dologban, amit e levelemben említék, légy bizalommal irántam. És most élj boldogul és sajnálkozz azon velem együtt, hogy eszközeim nem engedik meg azt, hogy Téged olyan hamar lássalak, ahogy szeretném, de úgy látszik az a sorsom, hogy minden kívánságomat megghiúsulni lássam. Élj boldogul, boldogabban, sikeresebben kívánságaid terén, mint a Téged gyengéden szerető bátyád, Frici. Sniatyn, 1847. július 3.]

5.

Szontágh Frigyes levele Fabricius Endréhez Pestre

Sniatyn, 1847. október 14.

(Frigyes levelét a szeretetreméltó Amália nagyrabecsült jövendőbelijéhez, Fabricius Endréhez írja. Mint fiatalabb, megelőzi ebben. Bízik abban, hogy Endre és Amália kölcsönösen megtalálják az együttélés boldogságát. Ugyanakkor Endre apjának halála miatt részvétét kell nyilvánítania. A szép szavak után ismét csak egyre kilátástalanabb

anyagi helyzetét ecseteli. Ha bátyja és Fröhlich úr segítene, egyenesbe jöhetne, januárban hadnagyi ranghoz jutna, s áprilisban hazalátogatna.)

Theurer Freund

Schon seit lange nahm ich mir vor an Sie einige Zeilen zu richten und Sie von meiner Existenz zu benachrichtigen.

Heute erhielt ich einen Brief von meiner geliebten Schwester worin Sie mich schlüßlich benachrichtiget daß ich von Ihnen werther Freund ein Schreiben erhalten werde, da ich aber jünger bin, und außerdem nicht verliebt, so nehme ich es als Pflicht an, Sie durch meinen Brief quasi zu zwingen mir revange zu geben.

Seit meiner Abwesenheit von Pest habe ich doch öfters ihrer gedacht seit unserer ersten Begegnen zog mich ein Etwas an Sie an, schon damals als ich Sie besser kennen lernte kam mir der Gedanke: welcher der Wunsch nach sich zog Sie werden meine theure Amalie glücklich machen. Glauben Sie mir werther Freund mein Instinkt meine Sympathie hat mich selten betrogen, ich glaube er wird sich auch in der Hinsicht rechtfertigen. Sie werden vielleicht begreifen wie sehr ich Amalie liebe ja ich bethe sie an, ich that es von jeher, Umstände zwangen mich einst dies zu verheimlichen, wie sehr ich meine beide Geschwister liebte die übrigen waren zu jung, daß ich damals von selben verkant wurde daß wissen Sie, denn glauben Sie mir ich habe Sie durchblickt u. ersehen daß Sie mich besser kannten als meine Geschwister, ich gab mich zufrieden den ich wußte daß ich Amaliens Achtung gewinnen werde. Ich fühlte von je her Freundschaft für Sie meine Schwester ist glücklich durch Sie, sie liebt Sie mit einer Liebe die keine Grenzen kent sollte ich durch das Glück meiner Schwester mich nicht glücklich fühlen sollte ich Sie den meine Schwester liebt nicht wie einen Bruder lieben

(Az 1. oldal vége.)

Mißverstehen Sie mich nicht. Denn ich bin nicht fähig zu schmeicheln nicht einmal daß Glück meiner Lebenszeit würde ich durch eine Schmeiche bey erkaufen wollen, mein Herz hat eine Zunge u. wie meine Zunge spricht wie mein Herz fühlt so schreibe ich auch.

Würden Sie meine Lage meine Umstände kennen wüßten Sie auf waß sich meine Hoffnungen beschränken Sie würden bey reiffen daß mein Glück jenes ist meine Geschwister glücklich zu wissen. Amalie als Mädchen die eine Stütze braucht ist versorgt glücklich durch Sie mein Freund Wilhelm muß u. wird durch die Festigkeit seines Characters glücklich Pauline hat eine Gute Schwester zur Stütze. Otto werdet Ihr mit vereinten Kräften zum Manne bilden, jetzt ist es Zeit zu beckuken daß ich meine Stellung sichern muß um das Glück meiner Geschwister nicht durch meine eigene traurige Lage zu trüben.

Mittlerweile werden Sie erfahren haben daß ich meine Stellung in der Welt durch eine Convention die mir angetragen wurde sichern will, es ist die einzige Möglichkeit vorwärts zu komen, die einzige mir eine Zukunft zu sichern u. mich von Ruin zu retten.

Als Cadett ist all mein Thun mit schrecklichen Auslagen verbunden wäre ich reich würde ich dem Tittel zu lieb die Convention machen da ich arm bin muß ich es darum thun um mich vor dem Verderben zu retten, wer für einen Cadetten zu arm ist kann als Offizier so nett leben, dies lernte mich die Erfahrung.

Ich erwarte nur die Antwort des Herrn von Frö[h]lich u. die meines Bruders, wornach ich die nöthigen Schritte thun werde u. im günstigen Falle hoffe ich Anfangs Jänner

eine Lieutenantsstelle zu erhalten. Erlauben es mir dann meine Umstände so werde ich mich gegen Mitte April persönlich des Glückes meiner Lieben erfreuen.

Ob mir ein derartiges Glück blühen wird weiß ich nicht da um sich in meinem Stande zu verbinden Neigung u. geistige Eigenschaften nicht hinreichend sind, sonder auch auf Vermögensumstände Rücksicht genommen werden muß, in Folge dessen ich nicht einmal meiner Neigung

(A 2. oldal vége.)

folgen dürfte im Falle ich nach in die Lage käme zu lieben. Glückliche Menschen die dem Zug des Herzens folgen können ohne die Frage machen zu müssen wovon wollen wir leben. Auch Sie sind nicht ganz glücklich auch Sie mußten mit den süßen einen Bittern Kelch leeren durch den Tod Ihres Herrn Vaters, O Gott gibt es denn keine Freude ohne Leiden, kein ungetrübtes Erdenglück auf dieser schönen Welt, soll jeder schöne Augenblick ein Opfer haben für jedes Lächeln eine Thräne fallen. Das Glück ist ein Traum das Unglück eine Krankheit und so umgekehrt, die Bestimmung des Daseyns.

Werther Freund wie sehr mich einige Zeilen von Ihnen erfreuen würden, müssen Sie wenn Sie meine Zeilen als wahr anerkennen einsehen ich urgire aber nicht u. bitte Sie ja keinen Augenblick mir zu opfern der meiner Schwester gelten sollte sondern nehmen Sie einen solchen dazu wo es die Zeit oder Umstände nicht zu lassen bei Ihr zu sein, da mir meine Schwester schrieb wie traurig Sie wäre indem Sie auf 8 Tage verreisen, armes Mädchen wie glücklich Sie die Liebe macht, möge Gott nie Ihren Himmel trüben, dieser Wunsch kommt von Bruder u. Freundes Herzen u. gilt auch Ihnen der Sie wie ich überzeugt bin alles anwenden werden meine theure Amalie glücklich zu machen. Bei Gott Sie verdient nicht weniger. Und nun lebe sie wohl grüßen Sie mir Fräulein Therese und Mathilde Ehnt, an Amalie schreibe ich morgen u. erinnern Sie sich daß Amalie einen treuen Bruder u. Sie ein Freund haben an Ihren Sie hochachtenden

Szontágh Frigyes

Sniatyn am 14[16-ról jav.] October 1847

(A 3. oldal vége.)

Címzés: *Tekintetes és nemes Fabricius Endre köz jogi és váltó ügyvéd urnak Pesten per Lemberg [...]* Pecsét: SNIATYN 20. Oct. (A 4. oldal vége.)

[Drága Barátom!

Már régen tervbe vettem, hogy Önhöz néhány sort intézzek, és Önt tájékoztassam egzisztenciámról. Ma kaptam levelet szeretett húgomtól, amelyben engem a végén tájékoztat, hogy Öntől, drága Barátom, rövidesen írást kapok. Mivel azonban én vagyok a fiatalabb, s azon kívül nem vagyok szerelmes, ezért kötelességemnek tartom, Önt levelem által mintegy kényszeríteni arra, hogy revánsot adjon.

Bár régóta távol vagyok Pesttől, mégis gyakran gondolok Önre. Első találkozásunk óta valahogy vonzódok Önhöz. Már akkor, amikor Önt jobban megismertem, támadt az a gondolatom, melyet a kívánság követett: Ön fogja az én drága Amáliámat boldoggá tenni. Higgyen nekem, drága Barátom, ösztöneim, s a szimpátiám ritkán csaltak meg, gondolom, ebben a vonatkozásban is igazolnak.

Talán megérti, mennyire szeretem Amáliát, igen, én imádom őt, kezdettől fogva. Egykor a körülmények arra kényszerítettek, hogy eltitkoljam, mennyire szerettem mindkét húgomat, a többiek túl fiatalok voltak ahhoz, hogy félre ne ismerjenek, ezt Ön tudja.

Mert higgyen nekem, én láttam, hogy Ön engem jobban ismer, mint a húgaim. Meg voltam elégedve, mert tudtam, hogy Amália becsülését el fogom nyerni. Attól kezdve barátságot éreztem Ön iránt. Húgomat Ön boldoggá teszi, ő szereti Önt határtalan szerelemmel. Ha nem érezném boldognak magam az ő boldogsága által, nem szeretném Önt, aki a húgomat szereti, úgy, mint testvéremet.

Ne értsen félre. Nem vagyok képes hízelegni, még arra sem, hogy életem boldogságát hízelgéssel vásároljam meg. Szívemnek egy nyelve van, s ahogy nyelvem beszél, úgy érez a szívem és úgy írok én.

Ha ismerné helyzetemet, körülményeimet, tudná, mire korlátozódnak reményeim, megértené, hogy az én boldogságom: testvéreimet boldognak tudni. Amáliának mint lánynak támaszra van szüksége, Ön barátom, gondoskodik arról, hogy boldog legyen. Vilmos szilárd jellem, neki boldognak kell lennie, s lesz is. Paulínának támaszul ott a jó nővére. Ottót egyesült erővel kell férfivá formálni.

Itt az ideje belátni, hogy állásomat biztosítani kell. Azért, hogy testvéreim boldogságát ne árnyékolja be helyzetem szomorú volta. Közben tapasztalni fogja, hogy helyzetemet a világban egy nekem felajánlott egyezséggel akarom biztosítani, ez az egyetlen lehetőség az előmenetelre, az egyetlen, amely jövőmet biztosítja, s engem az összeomlástól megment.

Mint kadétnak minden cselekedete borzasztó kiadásokkal jár. Ha gazdag lennék, az egyezséggel szerezném meg a címet, de mivel szegény vagyok, azért kell megtennem, hogy megmentsem magam a romlástól. Aki túl szegény ahhoz, hogy kadét legyen, az attól még kellemesen élhet mint tiszt. Erre tanított engem a tapasztalat.

Várom Fröhlich úr és bátyám válaszát, hogy a szükséges lépéseket megtehessem és szerencsés esetben, remélem, január elején egy hadnagyi állást elnyerhessek. Ha körülményeim megengedik, akkor április közepe felé személyesen örülhetek szeretteim boldogságának.

Hogy számomra hasonló boldogság virágozni fog-e, nem tudom, mivel az én helyzetemben lekötni magam nem elég a vonzódás, a szellemi tulajdonságok, hanem figyelembe kell venni az anyagi körülményeket is. Ennek következtében még csak vonzalmat sem követhetnék, ha abba a helyzetbe kerülnék, hogy szerelmes lennék. Szerencsések azok az emberek, akik a szív szavát követhetik, anélkül, hogy kérdezniük kellene: miből fogunk élni.

Még Ön sem boldog egészen, még Önnek is ki kell ürítenie az édes mellett a keserű poharat Atyjaura halála miatt. Ó Istenem hát nincs öröm bánat nélkül? Nincs zavartalan földi boldogság ezen a szép világon? Minden szép pillanatért áldozatot kell hozni? Minden nevetésért könnyek hullanak? A boldogság álom, a szerencsétlenség betegség és fordítva, a lét meghatározója.

Kedves Barátom! Hogy mennyire örülnék néhány sorának, azt be kell látnia, ha valóban fogadja el azt, amit én írtam önnek, de nem sürgetem. Nem kívánom, hogy a kedvemért feláldozzon akár csak egy pillanatot is abból az időből, amelyet húgommal tölthet, hanem vegyen el abból, amikor idő, vagy körülmények nem engedik, hogy vele legyen. Hiszen tudom tőle, milyen szomorú volt, mikor Önnek nyolc napra el kellett utaznia.

Szegény leány, milyen boldoggá teszi a szerelem. Isten ne homályosítsa el az egét. Ez a kívánság a testvér és barát szívéből jön és Önre is vonatkozik, mert meg

vagyok győződve róla, hogy mindent megteszünk drága Amáliám boldogságáért. Isten-nél Ön sem érdemel kevesebbet.

És most éljen boldogul, üdvözölje nevemben Ehnt Teréz és Matild kisasszonyokat. Amáliának holnap írok és emlékezzen arra, hogy Amáliának hú bátyja, Önnek pedig barátja van. Az Önt nagyra becsülő Szontágh Frigyes. Sniatyn, 1847. október 14.]

6.

Szontágh Frigyes levele Amáliához Pestre
Touste, 1847. november 15.

(Venne magának tisztí rangot, ha lenne miből. Gazdag nőt kellene elvennie, mert a kaució 12 000 forint. Két napja volt 24 éves. Szidja a postát: még mindig nem kapott választ bátyjától október 12-i levelére. Két és fél éve senyved ebben a szegény és műveletlen tartományban, ahonnan már nagyon elvágódik.)

Vielgeliebte Amalie

Erst heute konnte ich mir so viel Zeit nehmen meiner geliebten Amalie für ihre Mittheilungen die mir so viele Freuden verschafften zu danken. Gebe Gott daß ich nie eine Zeile von dir erhalte, nie ein Wort von deinen Lippen hören muß welches mich vermuthen ließe daß du von der Höhe deines Glückes gestiegen bist, daß ein bitterer Tropfen des Mißgeschicks deine Freuden trübte, o könnte ich jeden Schlag des unerbittlichen Schicksals von dir abwenden, die du so empfindlich bist, daß dich das geringste im Leben so angreift, u. du dich in Folge dessen gleich unglücklich fühlst. Ja Amalie ich erinnere mich wie du sagtest daß du indem du so lange des Glückes entbehrtest bei dessen Erreichung doppelt fühlen u. dich anklammernd selbes um so höher schätzen würdest. Ja ich glaube auch daß du in den Armen deines Endre dauernd glücklich sein wirst den kann ein Mann auf Erden dich glücklich machen so ist es der, und kann ein Weib einen Mann glücklich machen so müßte es nach meiner Idee du es sein. Auch mich könnte nur so ein Weib glücklich machen ich würde sogar alles aufbiethen falls ich noch in diese Lage käme dieses Wesen durch Erfüllung ihrer kleinsten Wünsche glücklich zu machen, mein ganzes Seyn außer dem Dienste welchen ich mich widmete; mit dem ihrigen zu vereinigen. Ja Amalie ich behaupte den ich fühle daß es Bedürfniß ist zu lieben und geliebt zu werden u. dnoch darf ich nicht einmal daran denken denn meine Lage ist zu bedrängt als daß von meiner Seite nur Ansprüche auf ein eheliches Glück gemacht werden dürften denn sollte ich auch eine Partie finden werde ich nicht vor den Augen der Welt als selbstsüchtig erscheinen, wenn auch die edelsten uneigennützigsten Gefühle vorherschend wären. O wie sehr fühle ich daß ich arm bin ja so arm daß ich nichts habe als meine erlichen Nahmen u. in kurzer Zeit

(Az 1. oldal vége.)

ein goldenes Portopee, wäre ich reich in meinen Alter, Husarenoffizier, viele, würden sich glücklich schätzen mein Leben zu theilen aber so muß ich es nicht als eine Barmherzigkeit ansehen wenn ein Mädchen die vermögend ist die ich liebe mir ihre Hand reicht, u. ihre Blicke mir zu sagen scheinen. Nimm sie denn sie ist von Gold Amalie im Augen der Welt kann nicht ich ein Weib sondern nur das Weib mich glücklich machen,

denn arm darf sie nicht sein indem ich als Offizier 12000 fl Caution haben muß ich besetze vielleicht nach meiner Equipirung kann so viel Kreuzer nicht einmal so viel um nach Pesth auf Urlaub zu komen. Vor Gestern war mein 24 jähriger Geburtstag, der unglücklichste meines Lebens ich ersah nähmlich wie arm ich nach meiner vorhabenden Convention u. der nöthigen Equipirung sein werde daß ich rein nichts als meinen ehrlichen Namen u. ein Offizierspatent besitzen werde.

Du wirst wohl schon erfahren haben daß ich meine Existenz durch Erkaufung einer Offiziersstelle sichern will u. ich bin jetzt bemüht die Sache einzuleiten, auf jeden Fall erwähne vor niemandem daß ich eine Offiziersstelle kaufe indem ich selbe bei günstigen Avancement eben so gut vielleicht schneller aus Verdienst hätte erlangen können. Im Laufe dieses Winters hoffe ich publicirt zu werden, vielleicht bis April aber leider erlauben es mir meine Geldverhältnisse nicht Euch zu besuchen u. an deiner Glücke Theil zu nehmen aber vielleicht später wenn ich mir als Offizier soviel erspart haben werde um die Reise nach Pesth u. zurück machen zu können bis zu welcher Zeit du nur eine schöne reiche Braut verschaffen mußst falls ich Sie will u. Sie mich u. 12000 fl Caution vorhanden sind so ist das übrige das wenigste u. findet sich von selbst indessen wer kann wissen ob dies nicht noch geschehen kann die goldenen Schnüre haben schon manchen Mädchen den Kopf verdreht ich habe mit seidenen Eroberungen gemacht warum nicht auch in Zukunft mit Goldborten.

(A 2. oldal vége.)

Aus deinen Briefe ersehe ich daß du meinen letzten den ich dir während meinen Marsche von Tarnopol nach Radantz von Jagelnicza aus schrieb noch damals nicht in Händen hattest überhaupt sind die schlechten Posten unseren Briefwechsel sehr wenig geneigt. An Wilhelm schrieb ich noch am 12ten October u. habe noch immer keine Antwort welches mir sehr unangenehm ist. An Fabricius schrieb ich gleich nach Empfang deines Briefes um ihm zu vorzukomen u. da ich eben zum schreiben aufgelegt war, erhielt aber bis dato auch keine Antwort, verliebten Leuten verzeihlich. Das Jahr 1848 kann noch ein großes Jahr für uns werden, du komst unter die Haube, Wilhelm vielleicht unter den Pantofel ich erwarte das goldene Portopee u. wer weiß wem es gut geht finde ich auch daß ich suche Pauline wird vielleicht auch jemanden fangen u. nicht mehr auslassen, daß wären wünschenswerthe Geschäfte, ich könne alle 2 Jahre zu Euch auf Urlaub oder wenn wir wie wir hoffen aus diesen verfluchten Lande herauskommen könnten wir uns häufiger sehen wenn es nähmlich meine Verhältnisse erlauben, aber kein Geld kein Unternehmungsgest. O Gott nur hinaus, aus Galliczien aus dem Lande des Elendes worinn schon so viele jungen Leute auf die elendeste Art ihr Glück eingebüßt haben, kein Leben, keine Freude u. doch so viele Auslagen, ihr die ihr nicht in Gallizien wart habt gar keine Idee daß es heißt elend leben sich langweilen, jeder Schritt ist eckel erregend, die Weiber größtentheils dumm schmutzig ohne Bildung, die Männer gemein, es ist hier rein unmöglich mit Civillisten umzugehen ein Schustergeselle in Pesth hat mehr Erziehung genossen wie in Galliczien ein hochgestellter polnischer Edelmann, miserables Gesündel

(A 3. oldal vége.)

Glaube mir es ist etwas schreckliches 2 1/2 Jahre in Stationen zu sein wo man selten außer einen Militäristen einen gebildeten Menschen sieht man ist rein einer auf den andern beschränkt. Selten daß man etwas zu lesen bekommt, wenn ich nach Pesth kome muß ich neuerdings Routin lernen um in Euern Salons nicht Fiasko zu machen,

den der größte Theil von den hiesigen Damen kann mit ordentlichen Pesther Stubenmädchen kaum verglichen werden, wenn eine Walzer Polka u. Mazur tanzen auf dem Fortepiano herumklappern kann so nennt man Sie außerordentlich gebildet, spricht sie so viel französisch um mit einer französischen Köchin ein Kuchelgespräch zu unterhalten, u. hat Sie Don Quixotte u. Robinson gelesen, so nennt man Sie geistreich; schade daß Pauline schon zu alt ist ihr hättet sie zur Ausbildung hieher schicken können, auch hätte sie Brandwein trinken lernen können den die polnischen Damen sind diesen edlen Getränke nicht abhald [abhaltig] aber ich kann dir von den so genannten bon ton in diesen Lande unmöglich einen Begriff machen, auch sind die Frauen u. Mädchen hier vom Grunde aus verdorben keinen 14 jährigen Mädchen will ich als Garantie beitreten o schreckliches Land die Luft die man einathmet ist verpestet, die Gassen stinken vor Polen u. Juden, u. doch ist man auf Sie beschränkt jede Bissen ist schlecht u. kostet ein Heidengeld, der ärmste Bauer in Ungarn wollte ich lieber sein als der reichste Graf in Galliczien. Es ist eine Sünde diese vielen schönen Regimenter in diesen elenden Lande schwächen zu lassen, aber waß nutzt das Seufzen u. schimpfen Geduld bringt Rosen. Erinnere Endre mir zu schreiben grüße mir Pauline ferner Fr. von Liedermann & Fabiny Burghardt Marie Ehnt Therese u. Mathilde, wie steht es mit Wilhelm u. seiner Liebe. Danke für Nachrichten von Ropschen grüße alles waß sich meiner erinnert u. lebe nur recht wohl denke in deinen Glücke auch manchmal an deinen

treuen Fritz

Touste am 15ten November 1847

Keresztbe a margón:

Adressire deine Briefe nach Touste per Grzymetów da ich seit 1ten November mich hier befinde u. überwintern werde.

(A 4. oldal vége.)

[Nagyon szeretett Amáliám!

Csak most tudtam annyi időt szakítani az én szeretett Amáliámnak, hogy megköszönjem azokat a közléseidet, amelyek oly sok örömet szereztek nekem. Adja Isten, hogy soha egy sort se kapjak tőled, egy szót se halljak ajkaidról, amely azt tételezné föl, hogy Te boldogságod magasságából leszálltál, hogy a balsors keserű cseppje örömet elhomályosítaná. Ó, bárcsak el tudnám háritani felőled a kegyetlen balsors minden csapását, amellyel szemben olyan érzékeny vagy.

A legkisebb baj az életben annyira hat rád, hogy Te ennek következtében mindjárt szerencsétlennek érzed magad. Igen Amália, emlékszem, mondtad, hogy mivel annyi ideig nélkülözted a boldogságot, ha eléred majd, kétszeresen fogod érezni, ahhoz szorosán kötődve, annál magasabbra fogod értékelni. Igen, gondolom, hogy Endréd karjában tartósan boldog leszel, mert ha van férfi a földön, aki téged boldoggá tehet, úgy ő az, s ha egy asszony boldoggá tehet egy férfit, az én elképzelésem szerint te lehetsz az. Engem is csak egy ilyen asszony tehetne boldoggá. Mindent feláldoznék ezért, ha még egyszer ilyen helyzetbe kerülnék. Annak a lénynek minden kívánságát teljesíteném, hogy boldog legyen, egész valóm — a szolgálatot kivéve, amelynek szenteltem magam — vele egyesülne.

Igen, Amália, megállapítom, mert érzem, igényem, hogy szerelmes legyek és viszontszeressenek. És mégis. Még csak nem is gondolhatok rá. Mert helyzetem túlságosan szorongató ahhoz, hogy részemről igényt formálhatnék egy házasságbeli

boldogságra, mert ha találnék is partira, nem fogok a világ szemében önzőnek feltűnni, még ha a legnemesebb, legönzettelebb érzések uralkodnának is bennem? Ó, mennyire érzem, hogy szegény vagyok, igen, annyira szegény, hogy semmim sincs a becsületes nevemen kívül és — rövidesen egy arany kardbojt.

Ha gazdag lennék, az én koromban már huszártiszt lennék. Sokan szerencsésnek mondhatnák magukat, ha megoszthatnák velem az életemet, de akkor nem kellene könyörületességnek felfogni, s tekintete jelezné ezt, ha egy jómódú lány, akit szeretek, nekem nyújtaná a kezét. Vedd úgy, merthogy aranyból lenne.

Amália, a világ szemében nem én tehetnék boldoggá egy asszonyt, hanem az asszony engem. Mert nem szabad, hogy szegény legyen, mivel mint tisztnek 12 000 fl kauciót kell letennem. Talán a lovaglóvizsga után lesz ennyi — krajcárom. Még csak annyi sem, hogy Pestre utazhatnék szabadságra.

Tegnapelőtt volt a 24. születésnapom, a legszerencsétlenebb nap az életemben. Beláttam ugyanis, hogy a tervezett konvenció és a szükséges lovaglóvizsga után milyen szegény leszek, úgyhogy tényleg csak a becsületes nevem és a tiszt jelvény lesz az enyém. Te már bizonyára megtudtad, hogy egzisztenciámat egy tiszt állás megvételével akarom biztosítani, és most fáradozom azon, hogy az ügyet előkészítsem. Mindenesetre senkinek se említsd, hogy tiszt állást veszek, mivel én magam kedvező ajánlásokkal éppen olyan jól, talán gyorsabban kapnám meg — érdememért.

Remélem, hogy a tél folyamán meglesz a kihirdetés, talán áprilisig, de sajnos pénzügyi helyzetem nem teszi lehetővé, hogy titeket meglátogassalak és boldogságod részese lehessenek, de talán később, ha mint tiszt annyit takarítottam meg, hogy az oda-vissza utat Pestig megtehessem. Addig teremtsél elő nekem egy szép, gazdag menyasszonyt, feltéve, ha én akarom őt és ő akar engem és a 12 000 fl kaució kéznél van. Így az egyebek a legkevesbé sem érdekesek és maguktól meglesznek. Egyébként ki tudja, hogy ezek még nem történhetnek-e meg. Az arany zsinórok már nem egy lány fejét tekerték el, ezüsttel is vittem véghez néhány hódítást, a jövőben arannyal miért ne?

Leveledből látom, hogy legutóbbi levelem, amelyet a Tarnopolból Radantzba irányuló menetelés alatt Jagelnitzából írtam, akkor még nem volt a kezében. Egyáltalán a rossz postaszolgálat a mi levelezésünk számára nem valami vonzó. Vilmosnak még október 12-én írtam és még mindig semmi válasz. Ami számomra nagyon kellemetlen. Fabriciusnak mindjárt leveled vétele után írtam, hogy elébe menjek és mivel éppen készen álltam a levélírássra. Mostanáig nem kaptam választ, ami szerelmes embereknél megbocsátható.

Az 1848-as év még nagyszerű év lehet számunkra. Neked bekötik a fejed, Vilmos talán papucsférj lesz, én várom az arany kardbojtot és ki tudja, ha minden jól megy, megtalálom azt, amit keresek. Talán Paulina is fog magának valakit, s nem szalasztja el, mint eddig. Ezek kívánatos ügyek lennének. Én minden második évben szabadságra mehetnék hozzátok, vagy ha — ahogy reméljük — ebből az átkozott országból kijöhetnénk, sűrűbben láthatnánk egymást. Már ha a körülményeim megengednék. De itt semmi pénz, semmi vállalkozói szellem.

Ó, Istenem, ó csak ki Galíciából, a nyomorúság országából, ahol annyi fiatalember vesztette el szerencsáját a legnyomorultabb módon. Semmi élet, semmi öröm, mégis annyi költség. Nektek, akiket Galíciához semmi érdeketek sem fűz, fogalmatok sincs, mi az nyomorultul élni. Unatkozni, minden lépés csömört okoz. A nők nagyobb részt buták, piszkosak, műveletlenek, a férfiak közönségesek, itt tisztára lehetetlen civilekkel

összejönni, egy suszterinas Pesten jobb nevelésben részesült, mint Galíciában egy magas beosztású lengyel nemes úr. Semmirekellő csőcselék.

Hidd el, borzasztó dolog két és fél évig olyan állomáshelyeken lenni, ahol katonán kívül ritkán látok művelt embert, tisztára egymásra vagyunk utalva. Ritka eset, hogy olvasnivalót kapok. Ha majd Pestre megyek, megint rutint kell szereznem, nehogy felsüljek a szalonotokban. Mert az itteni dámák nagyobbik része alig mérhető össze, még a pesti rendes szobalányokkal sem. Ha el tudja járni a keringőt, polkát, mazurkát, vagy körbepötyöget a zongorán, akkor már különlegesen műveltnek mondják. Ha annyit tud franciául, hogy egy francia szakácsnővel konyhai dolgokról elcseveghet és olvasta Don Quijotét és Robinsont akkor már szellemdúsnak tartják.

Kár hogy Paulina már túlkoros ahhoz, hogy ide küldjétek kiművelődni. Megtanult volna pálinkát inni, mert a lengyel dámák nem tartóztatják meg magukat ettől a nemes italtól. De nem tudok számodra ebben az országban az úgynevezett *bon tonról* fogalmat alkotni. Az asszonyok és lányok is velejükig romlottak, egyetlen 14 éves lányért sem merném tűzbe tenni a kezem.

Ó, szörnyű ország, a levegő, amit belélegez az ember, dögletes, az utcák bűzlenek a lengyelektől és zsidóktól és mégis rájuk szorítkozik az ember. Minden falat rossz és átkozottul sok pénzbe kerül. Inkább lennék a legszegényebb paraszt Magyarországon, mint a leggazdagabb gróf Galíciában. Szégyen-nyalázat ezt a sok szép ezredet ebben a nyomorú országban sorvadozni hagyni, de mit használ a sóhajtozás és szidalom, türelem rózsát terem.

Emlékeztess Endrét, hogy írjon nekem, add át üdvözetemet Paulinának, továbbá Liedemann és Fabiny asszonyoknak, Burghardt Máriának, Ehnt Teréznek és Matildnak. Hogyan áll a dolog Vilmostal és szerelmével? Köszönet a Rapschékról szóló hírekért, üdvözlök mindenkit, aki emlékszik rám és élj boldogul, gondolj boldogságodban néha a te hú Fricidre. Touste, 1847. november 15.]

7.

Szontágh Frigyes versikéje Paulinához

[Touste, 1847. november 15.]

*A hit remény és szeretet
Men[n]yé varázsolják élted
Szép eged nem lesz fel[!]leges
Csak hidj, remény [remélj], szeress
s' Batyadat nefelejdsd*

Szontágh Frigyes

(Kis rózsaszín cédulán Sz. Frigyes 1847. nov. 15-i levele előtt. Rajta idegen kézzel: „1847-ben Paula nővérének [!] írta”.)

8.

Szontágh Ottó levele Amáliához Pestre

Sopron, 1847. december 14.

(Szontágh Frigyes öccse, Ottó, írja Sopronból Amáliának, ha nem is olyan rossz lelkiállapotban, mint amikor a Dunába akart ugrani, ám eléggé nyomott hangulatban.)

Nincs célja az életének. Kevés ember volt eddig jó hozzá, ezek egyike Amália, másika Fabricius Endre. Az ő anyja küldött most neki kosár gyümölcsöt és jóféle dohányt.)

Geliebte Schwester Mali!

Drei Monathe bin ich schon in Oedenburg wo deine gute Schwiegermutter wohnt, ohne dir etwas zu schreiben, du wirst mir aber verzeihen, denn ich gedenke deßwegen oft mit Liebe an dich liebe gute Mali und an Euch Alle, ich bin wie du dir denken kannst immer gesund und wolauf und daß nur meine Füße ganz gefroren, — sind aber jetzt schon besser; daß es dir gut geht und daß du gesund und glücklich bist das freut mich sehr liebe Schwester, und ich hoffe und glaube daß du es auch in Zukunft sein wirst, nur kann ich die Nachricht von deinen Verlobungstag mit dem guten Fabricius, den ja, er ist ja gut auch gegen mich und das freut mich, denn nie war es je Jemand zu mir

(Az 1. oldal vége.)

außen Euch meine theuren Geschwister, nicht darum villeicht weil mir Eure Liebe zu wenig wäre, nein, nur weil ich auch von andern geliebt war. Den will, na — und du bist ja auch so, wie viele Menschen und Alle. Ich wünschte dich nie glücklicher als ich mir denke daß du es jetzt bist und du es vielleicht werden wirst. — werden — vielleicht — nein, ich will nicht zweifeln du wirst es ja werden liebe Schwester, denn du verdienst es, — du warst ja immer so gut — auch gegen mich, na — Gott beschütze dich, und segne Euch — Ich denke mir manchmal schon, als wenn ich in Pesth bei Euch wäre, mich weidend an Euren Glück, und da freue ich mich sehr glaub wird Schwesterchen; — Aber verzeihe daß ich so freu dir schreibe, es könnte dir vielleicht nicht gefallen von deinen jüngern Bruder, jetzt, da du bald Frau wirst, und schon dein Ziele deines Lebens nah bist, und — ich noch so weit — nein ich glaube doch nicht das

(A 2. oldal vége.)

du gegen mich Stolz wirst, nichtwahr du bist nicht böß — du verzeihst mir ja auch was ich dir noch in frühere Jahren angethan habe, — ach du bist halt doch meine geliebte Schwester; — Du wirst dich wundern wie ich jetzt so schreib — nichts einfacher, ich dacht an dein Glück und freute mich inniglich, ja doppelt weil ich nie ein gleicher hoffe, denn mir kommt vor als wenn ich nie mein Ziel erreichen könnte. — Heute war wieder für mich ein Tag wie desjenige, kannst dich erinnern wo ich in die Donau springen wollte, freilich nicht so desperat als damals, übrigens genug hievon. — Die Frau von Fabricius war so gutig und schicktemir erst unlängst einen Korb voll Obst und ein Säckchen voll taback, das Obst wird gegessen und der Taback geraucht welcher sehr gut ist, ist wohl nun ein ungrischer aber ist gesunder als der Türkische von dem ich mich schon nach und nach ganz abgewöhn.

(A 3. oldal vége.)

Es soll dem H. Schiller ein Unglück geschehen seyn bei der Jagd oder sonst Jemanden, sagte mir die Frau v. Fabricius, ihr (muthet) Ihr schreiben und Sie nicht in Ungewissheit darüber lassen, Sie lässt dich vielmahl küssen. — Sag dem Wilhelm wenn er mir meine Schlittschuh oder sonst etwas schicken will so möcht er es bald machen den es gefriert schon, wegen Gelegenheit soll er den Fabricius fragen oder zum Herrn v. Liedemann schicken da bekomm ich es gewiß was er mir zu schicken hatso lang noch das Dampfschiff geht. Ich grüße und küsse dich sammt allen unsern Geschwistern und lasse der Frau v. Burghardt, der Fr. Marie die Hand küssen und verbleibe

Dein dich ewig liebender Bruder Otto

Oedenburg den 14ten December 1847

N.B. So lang noch du frei bist wenn du mir ein paar Pantoffeln oder einen Wintercheal möchtest machen, denn manches mahl wenn ich keine stiefel anziehen kann muß ich halt blos füßig gehn wenn du übrigens keine Zeit hast so bitte die Paulin in meinen Namen Sie wird es gewiß nicht abschlagen Ihren Sie liebenden Bruder Otto.

(A 4. oldal vége.)

[Szeretett nővérem, Máli!

Sopronban, ahol a Te jó anyósod lakik, már három hónapja vagyok anélkül, hogy valamit is írtam volna Neked, de meg fogsz bocsátani nekem, mert gyakran gondolok Rád és mindnyájatokra szeretettel, jó Málim.

Én, ahogy azt gondolhatod, mindig egészségesen és jól vagyok és hogy csak a lábaim fagytak el egészen, de most már jobb állapotban vannak. Hogy neked jól megy és hogy te egészséges és boldog vagy, annak nagyon örülök, kedves nővérem, és remélem és gondolom, hogy úgy lesz a jövőben is.

Most tudtam meg, hogy mikor lesz eljegyzésed napja a jó Fabriciusszal, igen vele. Igen, ő jó velem szemben is és ennek örülök, mert soha senki sem volt jó velem, rajtak, drága testvéreimen kívül, nem mintha a ti szeretetek számomra kevés lenne, nem, csak azért, mert engem más is szeretett. Mert azt szeretném — és te is így vagy —, hogy sok ember és mindenki szeressen.

Azt kívánom neked, hogy sohasem legyél boldogabb, mint ahogy én téged most képzellek és ahogy talán leszel. Leszel. Talán. Nem, én nem akarok kételkedni, te kedves nővérem, olyan leszel. Mert megérdemled — mindig olyan jó voltál — velem szemben is, nos — Isten óvjon és áldjon meg titeket.

Már többször gondoltam, ha Pesten nálatok lennék, részesülnék boldogságokban, és ennek nagyon örülök, higgy nekem nővérekém. De nézd el nekem, hogy ilyen nyíltan írok neked, talán nem veszed jó néven fiatalabb testvéredtől most, amikor nem-sokára asszony leszel és életcélodhoz közel jársz és én még olyan messze attól, nem én nem hiszem, hogy velem szemben büszke lennél, ugye nem haragszol, meg-bocsátod azt is nekem, amit a korábbi években neked okoztam, ah, mégis csak az én szeretett nővérem vagy.

Csodálkozol, hogy most hogyan írok, semmi sem egyszerűbb: boldogságod járt az eszemben és bensőségesen örültem neki, sőt duplán, mert ilyesmiben sohasem reménykedhetem, mert nekem úgy tűnik, sohasem érhetem el célomat. Ma megint olyan napom volt, mint az — emlékezhetsz rá —, amikor a Dunába akartam ugrani. Persze nem annyira reményt vesztetten, mint akkor, egyébként éppen eléggé. — Fabricius asszonyság volt olyan jó, és küldött nekem hamarost egy tele kosár gyümölcsöt, s egy zacskó dohányt. A gyümölcsöt megeszem, a dohányt elfüstölöm, ami nagyon jólesik, bár csak magyar, de egészségesebb, mint a török, amelyről fokról-fokra már egészen leszoktam.

Schiller [pesti ügyvéd] úr állítólag balesetet szenvedett vadászat közben vagy hol, mondta nekem Fabricius asszonyság, írd az asszonyságnak és ne hagyj bizonytalanságban efelől. Sokszor csókoltat. — Mondd meg Vilmosnak, ha a korcsolyámat vagy egyéb valamit küldeni akarna, tegye azt rövidesen, mert már fagy. Erre való alkalmat tudakolja meg Fabriciustól vagy Liedemann úrral küldesse el, akkor biztosan megkapom, amit küld nekem, amíg a gőzhajó jár.

Üdvözöllek és csókollak téged testvéreimmel együtt és kézcsókjaimat küldöm Burghardt asszonynak, a Mária asszonynak és maradok a téged örökké szerető testvéred Ottó. Sopron, 1847. december 14.

Utóirat. Amíg szabad vagy csinálnál nekem egy pár papucsot vagy téli sálat? Mert néhanapján, amikor nem tudok csizmát húzni, kénytelen vagyok meztéláb járni. Ha egyébként nincs idő, akkor kérd meg Paulinát a nevemben, biztosan nem utasítja vissza. A téged szerető Ottó.]

9.

Szontágh Frigyes levele Fabricius Endréhez Pestre
Touste, 1848. február 1.

(Frigyes örül annak, hogy végre — január 27-én — megkapta F. Endre december 7-i és január 12-i levelét. Rövidesen tisztté lép elő, azonban anyagi helyzete ettől inkább rosszabb lesz. Örül, hogy szeretik egymást Amáliával, az ő érzelmei két hugával szemben a távolság és idő ellenére sem változtak. Szeretne mielőbb válaszlevelet.)

Lieber Freund

Ihren mir sehr werthen Brief von 7ten Dec. u. 12^t Januar erhielt ich den 27^t Januar und kann nicht umhin die Freude welche mir Ihre Worte verursachten aufzuschreiben, daß meine Worte Einklang in Herzen desjenigen Freundes fanden dessen Achtung zu besitzen ich mir noch in jüngeren Jahren Mühe gab, Aber der Gedanke ist zu schön einen menschen Freund nennen zu dürfen dem ich seit meinen ersten Zusammentreffen den höchsten Grad der Achtung zusprechen mußte, und der vielleicht allein mein besseres Gefühl für Freundschaft zu schätzen im Stande ist. Sie! Freund, mit Ihnen verbrüderst zu sein, wahrlich dies faßt meinen Stolz in sich.

Auch ich fühle es daß drey Jahre verfloßen sind manches hat sich an mir geändert mein Außeres hat sich geändert meine Gefühle sind dieselben geblieben meine Grundsätze die nie schlecht waren sind vollkommener worden. ich habe denken gelernt, auch manches vergessen, nur waß sich tief in meinen Herzen einprägte das konnte das werde ich nicht vergessen, der Mann klammert sich an Gefühle die in das Innere des Jünglings sich unauslöschlich einprägten, der reife Mensch kann nicht vergessen waß den Jüngling hinzog. Ich habe Liebe unbegleitet von Achtung aus meinen Herzen gerissen, Freundschaft begleitet von Hochachtung die ich immer zu schätzen weiß einmal Raum gefunden, ist unauslöschlich in das Herz des besseren Menschen gedrun-gen. Alle die mir 1000mal betheuertten Freunde zu sein haben mich vergessen, der nicht betheuerte aber desto mehr fühlte konte mich nicht vergessen, und blieb meinen Herzen theuer.

(Az 1. oldal vége.)

Wie es kam daß ich mich schon zu jener Zeit zu Ihnen hingezogen fühlte, braucht dies einer Erklärung? Schon damals besaß ich mehr Menschenkenntniß, ich lernte edel denken u. fühlen zu schätzen und zu verachten. Sie lernten nicht heucheln, daß sah ich, und natürliche Güte, u. Adel der Seele entgeht nie einen gleichgesinnten Menschen,

waß viele bekrittelt an Ihnen habe ich stillschweigend an Ihnen schätzen gelernt, ich wurde Ihr Freund ohne Ihre Wissen. Warum enthüllte ich nicht meine Gefühle? lernen Sie mich genauer kennen und Sie werden Antwort haben. Wie kommt es daß ich bei meinen Geschwistern nicht war waß ich sein wollte und zu sein verdiente? Ich war wer ich sein wollte, ich gab mir Mühe meine Geschwister kennen zu lernen ich kante sie genau ich war Ihnen allen zu unbedeutend und sie kanten mich nicht, Amalie suchte in mir den Character Wilhelms fand ihm nicht, forschte nicht weiter und verwiederte nicht meine Gefühle. Ich verlange von niemanden sich mir zu enthüllen, und enthülle mich niemanden, von Freunden erkannt zu werden ist mein Stolz demüthigen kann mich niemand den ich bin nicht Egoist genug. Glauben sie nicht lieber Freund daß ich es Amalien vorwerfe, weit entfernt davon, Amalie war zu jung um mich zu verstehen u. Wilhelm hat andere Grundsätze zu weltliche und egoistische. Daß mich Amalie verstehen würde jetzt wo sie es will bin ich überzeugt den ich kenne sie u. weiß daß sie sich nicht ändern wird, waß mich interessirte daß lernte ich kennen, betrogen habe ich mich selten wenigstens es noch nie erfahren.

(A 2. oldal vége.)

Lieber Freund wie sehr würde ich mich freuen Ihren beiderseitigen Glücke beiwohnen zu können, wie sehr unglücklich ich bin dies nicht thun zu können müssen Sie selbst einsehen, dies lernt mich meine Lage bitter fühlen.

Einstens lag mit der Hoffnung Offizier zu werden diejenige meines baldigen Einfindens bei meinen Lieben u. in meinen Vaterlande verbunden, jetzt wo ich in Kürze Offizier werde ist auch diese entschwunden den ich bin zu arm dazu um die Reihe und den Aufenthalt bestreiten zu können, und dieses raubt mir die Hoffnung vor vielleicht vielen Jahren meine Geschwister u. meinen Freund ans Herz drücken zu können. Der Gedanke der seit langer Zeit mich verfolgt macht mich unglücklich und murren warum ich nicht reich bin. In längstens 8 Wochen glaube ich Offizier zu sein und wie gerne gebe ich Jahre meines Lebens dahin die Freude meiner Lieben theilen zu können, aber das Schicksal läßt nicht handeln mit sich und darum muß ich resigniren.

Wie sehr freut mich Ihr Glück in einzelnen schon wie sollte ich mich nicht unaussprechlich freuen da Ihr Glück auch das Glück meiner Schwester ist. O Gott laße es ewig dauern. Seit Ihre u. meiner beyden Schwestern Zeilen in meinen Besitze sind bin ich ungewöhnlich Zerstreut ich kann den Gedanken nicht faßen einen Vergnügen welchen ich mit so vieler Sehnsucht entgegen sah, entsagen zu müssen nähmlich Augenzeuge einer Verbindung zu sein in welcher ich mein Glück mit dem Glücke meiner Schwester u. Freunde fühlen muß, ich brüte mache Pläne u. sehe sie scheitern an den Felsen Unmöglichkeit genannt.

Ich verlange nicht lieber Freund daß sie meinen Beispiele folgen und mir eben so bald antworten sollen daß kann nur ich der ich mein Glück in der Glücke meiner Geschwister finde u. kein anderes Interesse habe. Sie sind in Anspruch genommen durch Amalie ich habe jetzt wenig zu thun u. bin in freien Stunden ungebunden, Sie haben keine freien Stunden den die gehören Ihrer Braut meiner Schwester. Sollte einst ein Moment eintreten welchen sie frei haben so bitte ich Sie ihm mir zu weihen und ich versichere Sie in voraus daß Sie mir durch Zeilen welche Ihnen 5 Minuten kosten mir eine Freude von Monathen dauer bereiten. Für diesen Fasching gehe ich auf keinen Ball denn in loco ist keiner u. um auf Entfernung zu fahren sind meine Finanzen nicht eingerichtet auch ist ein Ball in Galliczien mir etwas sehr gleichgültiges.

Und nun leben Sie wohl und gewähren Sie mir noch die Bitte. Mißverstehen Sie meine Worte nicht ich richtete selbe an Einen Freund der mich zu verstehen scheint. Bewahren Sie Ihre Freundschaft u. schenken Sie in Ihren Glücke manchmal einen Gedanken Ihren unglücklichen aufrichtigen Sie innig liebenden

Touste am 1^t Februar 1848

*Freund u. Bruder
Friedrich von Szontágh
Kadet im 10^t Huß. Reg.
(A 3. oldal vége.)*

[Kedves Barátom!

Számomra nagyon értékes levelét dec. 7-éről és január 12-éről január 27-én kaptam kézhez és nem tudom hova jegyezzem föl azt az örömet, amelyet az Ön szavai okoztak nekem. Hogy az én szavaim egyetértésre leltek annak a barátomnak a szívében, akinek elismerését kívívni ifjabb éveimben törekvésem volt, de a gondolat túl szép: szabadjon egy olyan férfiút barátnak nevezni, akit már első találkozásunkkor a tisztelet legmagasabb fokára kellett állítanom, aki egyedül képes az én legjobb baráti érzéseimet értékelni.

Önnel barátom testvéri kapcsolatba lépni, ez önmagában is büszkévé tesz. Magam is érzem, hogy három esztendő elfolyt, egy s más változott rajtam. A külsőm változott, érzéseim azonban ugyanazok maradtak, alapelveim, amelyek sohasem voltak rosszak, szilárdabbakká váltak. Megtanultam gondolkodni, néhány dolgot elfelejtettem, csak azt, ami mélyen a szívembe vésődött, csak azt nem tudom és nem fogom elfelejteni.

A férfi kötődik érzésekhez, amelyek az ifjú bensejébe kiolthatatlanul bevésődtek. Az érett ember nem tudja elfelejteni azt, amit az ifjú befogad. Én a tisztelettel nem kísért szerelmet kitéptem a szívemből. Ha helyet talál a nagybecsüléssel övezett barátság, amit mindig értékelni tudtam, kiolthatatlanul benyomul a jobb emberek szívébe. Azok, akik ezerszer bizonygatták, hogy barátaim, elhagytak, az, aki ezt nem tette, de annál mélyebben érezte, nem felejtett el, s szívemnek drága maradt.

Hogyan történhetett, hogy én már akkor vonzódtam Önhöz, szükséges ezt megmagyaráznom? Már akkor több volt bennem az emberismeret, tiszteltem és becsültem a nemes gondolkodást és érzéseket. Láttam, hogy nem próbál színlelni, és a természetes jószág és a lélek nemessége sohasem kerüli el a rokonérezelmű embert. Amit sokan kifogásoltak Önben, én azért csendben megtanultam becsülni Önt, barátjává váltam, anélkül, hogy tudomása lett volna róla. Miért nem tártam fel érzéseimet? Ha jobban megismer engem, választ kap rá.

Hogyan van az, hogy egyik testvéremnél sem valósult meg az, amit szerettem volna és megérdemeltem volna, hogy úgy legyen? Az voltam, ami akartam lenni, vettem magamnak a fáradságot, hogy megismerjem a testvéreimet, ismertem őket pontosan, egyikük számára sem voltam fontos. Nem ismertek engem. Amália Vilmos vonásait kereste bennem, nem találta, nem keresett tovább, és nem viszonzta az érzelmeimet. Nem követelem senkitől sem, hogy kitárulkozzon előttem, én sem tárulkozom ki mások előtt, büszkeségem nem engedi. Ahhoz hogy barátaim többre tartsanak, nem vagyok elég önző. Alázzak meg másokat?

Ne gondolja, drága Barátom, hogy ezt az előbbi Amáliának szemére hányom, távol áll tőlem, Amália túl fiatal volt ahhoz, hogy engem megértsen és Vilmosnak más

alapelvei voltak, nagyon is evilágiak és önzők. Hogy engem Amália most megértene, ha akarna, arról meg vagyok győződve, mert ismerem, s tudom, hogy nem fog változni. Ami érdekelt, azt megismertem, ritkán csalódtam, legalábbis még nem tapasztaltam.

Kedves Barátom, mennyire örülnék annak, ha jelen lehetnék kettejük boldogságánál, mennyire szerencsétlen vagyok, hogy nem tehetem meg, be kell látnia, ettől a helyzetemet még keserűbbnek érzem.

Valamikor az a vágyam, hogy tiszt szeretnék lenni, együtt jelent meg bennem a szerelemmel és a hazámmal. Most, hogy rövidesen tiszt leszek, ez is eltűnt, mivel túl szegény vagyok arra, hogy az utazást és ott-tartózkodást fedezni tudjam, s ez elrabolja tőlem a reményt, hogy talán sok évvel előbb szoríthassam szívemre testvéreimet és barátomat.

A gondolat, amely hosszabb idő óta követ, szerencsétlenné tesz és zúgolódom, miért nem vagyok gazdag. Gondolom, legkésőbb nyolc hét múlva tiszt leszek, s milyen szívesen adnék éveket az életemből, ha azzal osztozhatnék szeretteim örömeiben, ám a sorssal nem lehet egyezkedni, s ezért bele kell nyugodnom.

Mennyire megörvendeztet egyedülálló boldogságuk, hogyne örülnék kimondhatatlanul, mivel az Ön boldogsága egyben a húgom boldogsága is. Ó, Istenem, hagyd, hogy örökké tartson. Mióta az Ön és mindkét húgom sorai a birtokomban vannak, szokatlanul szétszórt vagyok, a gondolatot nem tudom megragadni. Egy élvezet, amelyre oly sokáig vágytam, s amelyről le kell mondanom. Ugyanis az, hogy szemtanúja lehetnék egy kötésnek, amelyben húgommal és barátommal együtt lennék boldog.

Töprengve készítek terveket, s látom, hogyan szenvednek hajótörést azokon a sziklákon, amelyeket lehetetlenségnek neveznek. Nem kívánom, kedves Barátom, hogy a példámat kövesse, s nekem éppen ilyen gyorsan válaszoljon, ezt csak én tehetem, aki a saját boldogságát a húga boldogságában találja meg és semmi más nem érdekel.

Önt most igénybe veszi Amália, nekem most kevés dolgom van, s szabad óráimban semmi kööttségem, Önnek nincsenek szabad órái, mert azok a menyasszonyáéi, az én húgoméi. Ha egyszer előadódna egy olyan pillanat, amelyben szabad, úgy kérem, áldozza azt nekem és én biztosítom Önt előre, hogy az Ön néhány sora, ami önnek 5 percbe kerül, hónapokig tartó örömet készíti elő.

Ezen a farsangon nem megyek bálba, mert helyben nincs, s ahhoz, hogy messze utazzak, pénzügyeim nincsenek rendezve. Különben is egy bál Galíciában számomra érdektelen.

És most éljen Ön boldogul és teljesítse előbbi kérésemet. Ne értse félre szavaimat, ezeket barátomhoz intéztem, aki — úgy látszik — megért engem. Őrizze meg barátságát és szánjon boldogsága közepette néha-néha egy gondolatot az Önt valóban bensőségesen szerető szerencsétlen barátjának és testvérének.

Touste, 1848. február 1. Szontágh Frigyes, kadét a 10. huszárezredben.]

10.

Szontágh Vilmos levele Szontágh Ottóhoz Sopronba

Pest, 1848. február 20.

(Vilmosnak, a családfőnek számító legidősebb Szontághnak, kioktató levele öccséhez, Ottóhoz. Ne pazarolja könnyelműen a tőkét, s ne keveredjen bele kétes ügyletekbe.)

Kedves öcsém Otto!

Leveledet Január közepe táján kezemhez kapván abban előre bocsájtott új évi kívánatodat nagy szívelességgel vettem, 's meglévén győződve hogy soraid érzelmidnek hű tolmácsai voltak, azok valódi örömmel áraszták el keblemet; adja ég hogy irántadi kívánatimat mint tenmagad mint pedig a' sors megne hiusitsa, vállalj férfiúvá, haza emberé a' szó legszorosabb értelmében, haladj a becsületesség pályáján 's ne pazarold ifjú éveidet ne hogy azokat később megbánhasd. Szeretlek öcsém, 's ezért tárt kebellemmel fogadd tanácsimat mellyek javadat célozzák, — eszed érett, te tudod a' jót a' rossztól megkülönböztetni, azért szánd magad a' jóra, kebled tiszta legyen, 's bánást ne érezzen soha, hidd el, e' földi büntetések súlyosságukkal el nem érik a' rossz lelkiismeret mardosásait, ez a' kebelnek korbácsa, itt lessz keblünk pokolá, kerül minden nyugalom, életünk kin lesz 's mit értünk el mind ezzel: egy pár vig pillanatot. Erkölcsi intésekkel kezdem minden leveletem mellyeket te talán kárhoztatsz, — ez onnét van mivel féltlek a' romlástól, te fiatal vagy, nem ismered a' világot, kebled bár tiszta csábitásokra fogékony 's nagyon tartok rossz cimborákkal való társalgásodtól.

Leveledre felelek: a' dohányt illetőleg, kérésedet rég teljesítettem volna de alkalmatlanság hiány miatt eddig nem tehettem, — minek is lépsz alkura, hol az alku fogantatása mástól függ, — én csak nem tehetem azt, hogy alkalmatlanságot keressek, arra sem idő sem ínyem; ha a' tárgy még

(Az 1. oldal vége.)

még nagy fontosságu lenne ezt is megtettem volna, — egy szóval kedves öcsém illy haszontalan, mások számára teljesítendő Commissiokkal óvj meg, mert könnyen történhetne hogy szavadnak nem állhatnál, — nem mint ha nem akarnám, hanem mivel sok bajjal van összekötve. Wels urat több izben felszóllítottam hogy adná tudtomra ha egy alkalom Sopronyba menend, szintúgy Fabriciust és Palló Endre, — de mindeddig haszontalan, — én pedig csak nem megyek korcsmánként azt keresni. — Leveled vevése után azonnal mentem Frölich urhoz őt megkérendő, hogy a' kívánt összeget neked utalványozza. — mit ő meg is tett és az utalványt Pfendesák úrnak megküldte, — a' küldött utalványról nyugtatványt adtam a' te nevedben. — Meg kell jegyezmem kedves öcsém, hogy a' legnagyobb takarékoságot vagyok ajánlandó, mert tőkédhez már is nyultál, — ez rossz következményeket szülhetne, — intelek tehát, hogy magadat meg [...], — mert bizon nem jó dolgod lessz.

Fentebbi sorok megírása közben belép a' levélhordó 's gazdád Pfendesák Györgytől egy levelet hozz, mellyben az ujjolag a' kostpénz 40 pfért esedezik, követel pedig ő még ezen kívül 9 pftot mellyel állítása szerint neki tartozol, — ezen utóbbi összegről te nekem mit sem írtál, — 's ezen adósság csinálásnak bizon rossz vége lessz, — mert mint már előbb megjegyzém, tőkédnek egy részét már elkötötted 's illy módon ez mindég appadni fog, — mit leszel teendő, ha majdan semmi sem lessz. Óvakodj, — 's ügyelj tanácsimra, mert jót akarok veled. Az előbb érintett utalványt háziurad alkalmasint

mindjárt a' levél írása után megkapta — 's az egész összegből a' 9. pftot majd levonandja, — illy formán havi pénzed egy nagy részecskéje felment, — arról pedig nem tehetek, mert adósságot csinálnod nem szabad. — Leveletem zárom, téged köszöntve 's csókolva maradok Szerető Bátyád

Vilmos

Pest, Febr. 20. 1848.

(A 2. oldal vége.)

11.

Szontágh Frigyes levele Amáliához Pestre

Tharos, 1848. április 14.

(Frigyes beszámol Amáliának, hogy április 1-jétől tiszt, de anyagi helyzete most már valóban kétségbeejtő. Tele van adóssággal, még lovát is hitelre vette. Rejtély, hogyan rendeződhetnek dolgai. Sem Fröhlich, sem Liedemann nem segíti. Fabiny asszonytól vár támogatást. Amália jó politikai híreit köszöni. Örül, hogy húga ilyen honleány. Erősen foglalkoztatja, hogy hazája védelmére valamiképp hazakeveredik, hogy harcolhasson a betolakodó horvátok ellen.)

Theuerste Schwester

Sowohl meine eigene Lage welche an und für sich schon entsetzlich ist als auch die manigfaltigen Umwälzungen des ganzen Welttheiles sind die Ursache daß ich nicht Faßung gewinnen konte dir früher zu schreiben, übrigens mußst du dich gefaßt machen auf eine wahrscheinlich eintretende Pause unseres wenigstens meinerseits unterhaltenen Briefwechsels.

Erstens darum weil meine Verhältnisse wie du erfahren haben wirst außerordentlich schwierig waren um so mehr sind selbe es geworden da ich bereits seit 1ten Aprill Offizier bin und ich durch das fürchterliche Sinken der Staats-Papiere gänzlich außer Stand bin meine Zahlungs-Verbindlichkeiten zu leisten daher ich falls ich nicht Hilfe erhalte in aller Augen entehrt quittiren werde müssen, vermögenslos entehrt ohne mein Verschulden hinausgestoßen in eine jetzt so treulose u. für glückliche so schöne Welt, in diesen Falle Amalie bin ich verloren ich kann den Gedanken nicht ertragen Gott werde ich die Wirklichkeit ertragen können, waß wird daraus werden, Amalie mein Vorsatz ist schrecklich es gibt Augenblicke seit einer Zeit in deinen Leben wo ich wenn ich nicht noch Hoffnung auf Hülfe hätte etwas begehen würde ja schon begangen hätte welches mich schaudern macht aber selbst bei kältester Vernunft nachher mich nicht wundert. Den tauscht der entseelte, mit einen im Augen der Welt entehrten. O Amalie ich habe schon viel gelitten ein Schlag steht mir noch bevor erfahrene Augenblicke der Entrüstung sagen mir, es wird der letzte sein.

(Az 1. oldal vége.)

Ich schrieb Herrn von Frö[h]lich u. Herrn von Liedemann stellte ihm meine Lage dar nach als ich nicht Offizier war u. bat selben mir beizustehen u. die Staats-Papiere auszulösen. Ich erhielt zur Antwort von beiden Herren daß Ihnen dies nicht möglich wäre mit dem Rathe ich möchte die Unterhandlungen auflösen u. dadurch mein Vermögen retten, aber schon als die Unterhandlungen anfangen war einen ehrenvollen

Rückzug nicht mehr zu denken. In der Zwischenzeit meines an Herrn Liedemann gerichteten Briefes ward ich Offizier ich mußte mich mit den nöthigsten equipiren u. erhielt alles gegen Quittung. Den 9ten d. M. schrieb ich an Herrn Liedemann Her. Fröhlich u. meine letzte Hoffnung Frau von Fabiny u. bat um Hülfe, ich brauche dich nicht aufzufordern für mich zu bitten deine Liebe gegen mich läßt dich meine Lage ohnedies schon stark genug fühlen. Amalie dies sind meine letzten Hoffnungen scheitern diese dann bin ich verloren. Amalie du kennst mich genug um mich sollte der Schritt welchen ich thun welcher immer sein nicht zu verachten auch dann nicht wenn ich mich selbst dir entreiße.

O Amalie daß Leben ist schön vielleicht wird mir geholfen u. ich kann sehen die Zukunft meines Vaterlandes entbehre ich der Hülfe vielleicht verleiht mir Gott Kräfte mein elendes Leben zu tragen so hoffe ich selbes noch auf eine schöne Weise für meine Nation zu opfern. Sey nicht traurig beste Schwester lebe deine schönen Tage für welche dich das Schicksal erzogen hat, ich will nicht deinen Schmerze bewahre mir deine Liebe u. deine Achtung u. sei überzeugt daß moralisch nicht gefallen bin. Du bist zu schwach um mit dem Schicksale in die Schranken zu treten u. mich zu retten, es ist noch nicht alles verloren vielleicht endige ich noch auf dem Feld der Ehre.

Höre den zweiten Punkt warum du vielleicht lange keinen Brief von mir erhalten wirst.

(A 2. oldal vége.)

Die Bewegungen Rußlands dessen Gränze eine halbe Meile von hier entfernt ist u. welche mit einigen tausend Mann stark besetzt sind u. die Gerüchte welche sich hier verbreiten lassen einen baldigen Kampf voraussehen, die Einwohner des Landes besonders hier an der Gränze sind in der größten Angst wir sind bereit zu kämpfen aber ich bin in der größten Verlegenheit indem ich noch kein Geld zur Anschaffung einer Kriegsadjustirung habe das waß ich am Leibe trage ist noch nicht gezahlt u. marschiren wir heute oder werden wir von Feinde überfallen so bin ich in der größten Verlegenheit der Welt da jetzt niemand ein Geld leihen will weil die Zeiten so sonderbar sind u. sich alles vor den Russen fürchtet. Uebrigens bin ich auf alles gefaßt nur Hülfe hinsichtlich des erwähnten soll ich erhalten. den Russen wollen mir zeugen so Gott will daß ungarisches Blut theuer ist. Meine Leute sind tüchtige Kerls ich gehe heute in die Hölle mit diesen kleinen Haufen.

Mein Pferd welches auch noch nicht bezahlt ist ist ein braver junger Eisenschimmel mein Chargepferd ein tüchtiger Trapp nur sehr schlimm u. heute brachte mich selber in Lebensgefahr indem derselbe ober einer tiefen Kluft sich baumte u. überschlagen wollte zum Glück besaß ich soviel Geistesgegenwart denselben auf den Kopf zu schlagen wodurch er wieder auf die Vorderfüße fiel, ich werde ihm schon seine Unarten abgewöhnen. Für deine politische Neuigkeiten danke ich dir schönstens u. freue mich in dir eine Patriotin zu finden. Du wirst glauben daß ich es nicht bin aber ich versichere dich die Treuung von Vaterlande machte mich zu einen exaltirten Patrioten.

(A 3. oldal vége.)

Wie steht es mit dir trifft dich dieser Brief vielleicht schon als Frau von Fabricius wenn dies der Fall ist versuche deinen Einfluß als Gattin auf ihm u. bitte ihm mir zu schreiben ich würde ihm schreiben über jemanden mit meinen Unglücke unterhalten ist nicht sehr amüsant er wird ohnehin genug von dir erfahren u. Antheil an der Lage seines Freundes nehmen der sich nicht einmal freuen darf Offizier zu sein. Nach meiner Beför-

derung freueten sich meine jetzigen Cameraden sehr ich ward sehr herzlich aufgenommen von allen Offizieren des Regimentes wie schwer würde es mir sein selbes verlassen zu müssen Bitte Frau von Fabiny mir zu helfen ich gebe mein Ehrenwort den Verlust den sie vielleicht bei den Staats papieren haben sollte zu ersetzen. Nur jetzt helft mir mit Rath u. That ich werde Alles vergelten Grüße Fabricius meinen Handkuß an Frau von Liedemann & Fabiny u. an alle Damen Grüße Pauline u. entschuldige mich bei ihr denn ich habe keine Zeit zu schreiben Lebe wohl u. vergiß mein nicht es möge geschehen was immer so bleibst du meinen treuen Herzen die Nächste dein aufrichtiger unglücklicher Bruder

*Friedrich Szontagh
Lieutenant d. 10^t Huß. Rgt.*

Tharos am 14^t Aprill 848.

Meine Briefe adressire nach Tarnopol u. schreibe gleich.

(A 4. oldal vége.)

[Legdrágább hűgom!

Mind az én saját helyzetem, amely önmagában is iszonyú, mind az egész földrész sokrétű változásai miatt nem tudtam előbb nyugalmat teremteni ahhoz, hogy írjak neked. Egyébként is fel kell készülnöd arra, hogy valószínűleg szünet áll be a mi — számomra legalábbis szórakoztató — levelezésünkben.

Először is azért, mert mint ahogy azt meg fogod tudni, körülményeim, amelyek eddig is rendkívüli módon nehezek voltak, most még azáltal is nehezedtek, hogy már április 1-je óta tiszt vagyok és az állampapírok szörnyűséges értékvesztése következtében teljesen ellehetlenülem.

Ahhoz, hogy fizetési kötelezettségeimet teljesíthessem, hacsak nem kapok segítséget, mindenenk szemében becstelenné válva kell feladnom az állásomat. Vagyon-talanul, becsületemtől megfosztva, anélkül, hogy megszabadulhatnék az adósságomtól ebben a mai hitszegő és a szerencséseknek oly szép világban, ebben az esetben Amáliám, elvesztem.

A gondolatot nem tudom elviselni. Istenem, ha kibírnám a valóságot, mi lesz abból. Amália, az én szándékom rettenetes. Volt olyan pillanat az utóbbi időben, amikor tőled segítséget remélve ne kerestem volna valami módot, amely ugyan megszégyenít, de amin utólag a leghidegebb logikával sem csodálkoznék? Mert helyet cserél a lelkétől megfosztott azzal, aki a világ szemében becstelen.

Ó, Amália, már sokat szenvedtem. Még egy csapás előtt állok, a megbotránkozás már tapasztalt pillanatai mondatják velem, hogy az lesz az utolsó. Írtam Fröhlich és Liedemann uraknak, lefestettem a helyzetemet, mikor még nem voltam tiszt, kértem őket, hogy álljanak mellém, és váltsák ki az állampapírokat. Válaszként mindkét úrtól azt kaptam, hogy ez számukra nem lenne lehetséges és azt tanácsolták, hogy a tárgyalásokat szüntessem meg és ezáltal a vagyonomat mentsem meg, de mivel már elkezdődtek a tárgyalások, tisztességes visszavonulásra gondolni sem lehetett.

Időközben, a Liedemann úrnak írt levél után, lettem tiszt. Fel kellett magam szerelni a legszükségesebbekkel és mindezt nyugta ellenében. E hónap 9-én írtam Liedemann úrnak, Fröhlich úrnak és utolsó reménységemnek, Fabiny asszonynak és segítségüket kértem. Nem kell, hogy felszólítsalak: kérj számomra, Te szeretsz annyira,

hogy enélkül is mélyen átérzed a helyzetemet. Amália, ezek az én utolsó reménységeim. Ha megghiúsulnak, akkor elvesztem.

Amália Te ismersz engem, sohasem fogok olyat tenni, ami megvetendő, még akkor sem, ha vele megszakítom a kapcsolatunkat. Ó, Amália, az élet szép, talán segítenek rajtam és láthatom hazám jövőjét, ha híján leszek a segítségnek, talán kölcsönöz az Isten nekem annyi erőt, hogy elviseljem nyomorú életemet, akkor remélem, hogy azt valami szép módon áldozhatom fel nemzetemért.

Ne légy szomorú, Te, a legjobb húgom, éljed szép napjaidat, amire a sors felnevelt, nem akarok neked fájdalmat, őrizd irántam való szeretetedet és becsülésedet és légy meggyőződve, hogy erkölcsileg nem buktam el.

Te túlságosan gyöngé vagy ahhoz, hogy értem megküzdeni a sorssal sorompóba állj, még nem vezett el minden, talán a dicsőség mezején fogom végezni.

Halljad a második pontot, miért nem kapsz majd levelet tőlem, valószínűleg hosszú ideig. Oroszország hadmozdulatai — amelynek határa fél mérföldre innét húzódik és amely néhány ezer emberrel erősen meg van szállva — és a terjedő híresztelések alapján itt rövidesen harcok várhatók. A lakosok, különösen a közelben, a határnál, a legnagyobb félelemben élnek, mi pedig készen állunk a harcra.

Ami engem illet, én a legnagyobb zavarban vagyok, mivel nincs pénzem a hadfelszerelésem előteremtésére. Amit testemen hordok, még nincs kifizetve. S ha mi ma elindulnánk, vagy meglepne minket az ellenség, a világon a legnagyobb zavarban lennék, mivel most senki sem kölcsönöz pénzt, mert olyan rendkívüliek az idők és mindenki fél az oroszoktól.

Egyébként mindenre felkészültem, csak az említettekre való tekintettel segítségre van szükségem. Ha Isten úgy akarja bebizonyítjuk az oroszoknak, hogy a magyar vér drága. Embereim rendes fickók, ezzel a kis csapattal ma akár a pokolra is elmegyek. Lovam, amely ugyancsak nincs még kifizetve, derék, fiatal vasderes, a szolgálati lovam ügyes trapper, csak nagyon rakoncátlan. Ma engem hozott életveszélybe, ugyanis egy mély szakadék szélén felágaskodott és le akart borítani. Szerencsére volt annyi lélekjelenlétem, hogy a fejére ütöttem, miáltal megint a mellső lábaira esett vissza, majd le fogom szoktatni a különködéseiről.

Politikai újdonságaidat nagyon szépen köszönöm, s örülök, hogy benned felfedezhettem a honleányt. Azt fogod hinni, hogy én nem vagyok hazafi, de biztosíthatlak róla, hogy szülőföldem iránti hűségem lelkes honfivá tett. Hogyan állnak a dolgok veled? Ez a levél talán már Fabricius nejeként talál.

Ha ez a körülmény áll fenn, próbáld mint feleség befolyásolni őt és kérd meg, hogy írjon nekem. Írhatnék ugyan neki, de aligha szórakoztató, ha valakit a saját szerencsétlenségemmel traktálok, tőled úgyis éppen eleget hallhat felőle. És osztozzék barátja helyzetében, aki még csak nem is örülhet annak, hogy tiszt.

Előléptetésem után nagyon örültek mostani bajtársaim, nagyon szívesen fogadtak az ezred összes tisztjei, számomra milyen nehéz volna elhagyni őket. Fabiny asszonyt kérem, hogy segítsen, becsületszavamat adom, hogy ha veszteségei lennének az állampapírokkal, azokat pótolom. Most segíts tanáccsal és tettel, mindent meg fogok fizetni.

Üdvözlöm Fabriciust, kézcsókjaim Liedemann és Fabiny asszonyságoknak és minden úrhölgynek, köszöntöm Paulinát és elnézését kérem, hogy nincs időm írni neki.

Élj boldogul és ne felejts el engem, történjék bármi, Te fogsz legközelebb állni hűséges szívemhez.

A Te igazán szerencsétlen bátyád Szontágh Frigyes, a 10. huszárezred hadnagya. Tharos, 1838. április 14.

Nekem szóló leveleidet címezd Tarnopolba, s azonnal írok.]

12.

Szontágh Frigyes levele Amáliához Pestre
Tarnopol (?), 1848. szeptember 1.

(Frigyes Amáliához. Most kellene nagyobb összeget visszafizetnie. Csak akkor utazhat haza hozzájuk, ha küldenek neki pénzt. Komolyan udvarol a gazdag Leopoldinának, ám isten ments, hogy bevallja neki anyagi helyzetének kilátástalanságát. Terjed a kolera, sok a halott. Szeretne harcolni a horvátok ellen, most már azon az áron is, hogy a császárnak tett esküjét megszegi.)

Theure Schwester!

Heute ist der erste September heute soll ich 2000 fl zahlen u. habe seit Aprill keinen Gulden zur eigenen Verfügung, das ist fürchterlich. Ich schrieb so eben an denjenigen den ich schulde u. forderte die Entbindung meines Ehrenwortes, ich habe keinen Weg Kann ich quittiren? wer steht mir daß ich in den Truppen gegen Croatien aufgenommen werde u. ich will hingehen so wahr ich mein Vaterland liebe, hier bleiben kann ich nicht, wenn meine Brüder bluten will ich auch bluten, aber wie nach Pesth kommen ohne einen Kreuzer Geld u. ich brauche um von hier wegzureisen wenigstens 300 fl da ich hier früher wenigstens Kleinigkeiten die ich schuldig bin tilgen müßte woher 300 fl nehmen wo ich nicht einmal wegs wie ein 20^{ar} aus sieht so lange habe ich keinen besetzten.

(Az 1. oldal vége.)

Schickt mir 300 fl u. im Oktober bin ich bei Euch oder vielleicht schon auf dem Kampfplätze der Ehre u. sollte ich als Gemeiner [...] aber hier ruhig bleiben wenn Ungarn blutet daß kann ich nicht. Meine Schuld an Keiter werde ich sobald es in meinen Kräften steht nach u. nach tilgen.

Du fragst ob Poldine reich ist. O wäre sie arm ich wäre glücklicher den es wäre kein großer Unterschied sie ist es aber nicht denn sie erhält 40.000 Gulden zur Mitgift ich liebe sie u. glaube mich geliebt von Ihr, den wer kann bei euch Weibern sagen ob man geliebt wird, erst dann werde ich es wissen wenn sie meine Armuth kennt, vielleicht wird sie auch das nicht erfahren denn ich will Kälte zeigen wo es brent ich liebe Sie zu sehr als daß ich wollte könnte daß sie mich lieben sollte sie wäre zu bedauern, den ich muß Sie

(A 2. oldal vége.)

verlassen, warum Ihre Thränen, warum soll Sie einen Augenblick verfluchen in welchen sie mich zuerst gesehen hat weil sie sich grämt. Schon habe ich zu viel bemerkt u. Ursache dies zu fürchten, nein ich bin doch noch zu gut um ein Mädchen unglücklich ma-

chen zu wollen. Lieber mein Leben als eine schmerzliche Träne meiner Leopoldine verursachen. So wie ich liebe nein bei Gott so liebt niemand rein ohne falsch u. doch glaube nicht daß ich mich abhalten la[...] würde für mein Vaterland zu kämpfen. Ich würde 10 Jahre meines Lebens hingeben jetzt unter Sz. Tamas zu stehen 10 Jahre würde ich hingeben für 1 Jahr vereint mit diesen Mädchen. O es ist schrecklich wie unglücklich ich bin mein Unglück ist 3fach 1^t schuldig unfähig zu zahlen 2^t die Liebe für mein Vaterland unfähig hin zu reisen 3^t die L[i]ebe für P. – ich muß sie verlassen u. verleugnen um sie nicht in mein Schicksal zu verwickeln.

(A 3. oldal vége.)

Kannst du den Gedanken an so viel Unglück fassen urtheile bin ich schuld daran so wirf deine Verachtung auf mich bin ich schuldlos so bedaure mich. Eines allein erhalte mich u. daß ist die Selbstzufriedenheit ich bin überzeugt daß ich ein guter Mensch bin, daß ich verdiene noch glücklich zu werden. Oh könnte ich fliehen wäre ich nicht durch Armuth gefesselt ich würde Trost bei den Leichen, auf den Schlachtfelde der Croaten suchen. Ich kann [...]en Kaiser der gegen meine Landle[.....]intrigirt nicht dienen ich könnte in die Lage komen einen Schwur brechen zu müssen, oder mein Vaterland zu verleugnen. Helfts mir weg von hier den der Gedanke könnte mich wüthend machen. Lebe wohl grüße Endre von mir. Wilhelm werde ich schreiben. Was schreibt Otto glücklicher Bruder.

Hier ist Cholera ziemlich stark sind bereits über 1000 Menschen gestorben. Lebe wohl schreibe bald u. wen du kanst schicke 300 fl u. ich bringe meinen nächsten Brief selbst dein dich zärtlich habende Fritz

am 1^t Sept 1848

(A 4. oldal vége.)

[Drága Húgom!

Szeptember elseje van ma, és ma kell visszafizetnem 2000 forintot. Április óta egy petákom sincs saját céljaimra, ez rettenetes. Éppen most írtam annak, akinek tartozom, és kértem, hogy oldozzon fel a becsületszavam alól. Nincs más kiutam. Távozhatnék az állásomból? Ki biztosít arról, hogy felvesznek a Horvátország elleni csapatokba? És én oda akarok menni, ez úgy igaz, mint ahogy szeretem hazámat.

Itt nem maradhatok, ha testvéreim véreznek, én is vérezni akarok, de hogyan juszak Pestre egy krajcár nélkül? És ahhoz, hogy innét elutazhassak, szükségem van legkevesebb 300 forintra, mivel itt előbb a kisebb adósságaimat kellene rendeznem. Honnan veszek 300 forintot ott, ahol addig, amíg nincs a birtokomban még csak úgy sem nézek ki, mint egy 20^{ár}. Küldjete nekem 300 forintot és októberben nálatok leszek, vagy talán már a dicsőség harcmezején. Maradhatnék itt mint közlegény, amikor Magyarország vézik? Ezt nem tehetem. Adósságomat Keiterrel szemben, mihelyt módomban áll, fokról fokra kiegyenlítem.

Kérdezed, hogy Poldi gazdag-e. Ó, bár lenne szegény, akkor én boldogabb lennék, mert nem lenne köztünk nagy különbség, de nem, 40 000 forint a hozománya. Én szeretem, s remélem viszonzszeret, bár ezt nálatok nőknél nehéz megállapítani. Ez akkor dől el, ha megismeri nyomorúságomat, de talán nem fogja megtudni, mert én fagyos közönyt tettetek lángolás helyett. Jobban beleszerettem, mint amennyire akar-

tam, nem lett volna szabad, hogy annyira szeressen, nagyon szánni való lenne, pedig el kell őt hagynom.

Mi végre a könnyei, miért átkozza el azt a pillanatot, amikor először látott meg engem, mert keseregni fog. Ennek már túl sok okát vettem észre ahhoz, hogy ettől ne féljek. Nem, én még mindig túl jó vagyok ahhoz, hogy egy lányt szerencsétlenné akarjak tenni. Inkább az életem, minthogy könnyes fájdalmat okozzak Leopoldinámnak. Ahogy én szeretek, Istenemre, úgy nem szeret senki, tisztán és hamisság nélkül mégsem hiszem, hogy vissza lehet engem tartani attól, hogy hazámért harcoljak.

Tíz évet adnék az életemből, ha most Szenttamás alatt állhatnék, tíz évet adnék, ha ezzel a lánnyal élhetnék együtt. Borzasztó, milyen szerencsétlen vagyok. Az én balszerencsém hármassal: 1. adós vagyok, aki képtelen fizetni, 2. szeretem hazámat, de nem tudok odautazni, 3. Szerelmes vagyok P.-be, de el kell hagynom őt és meg kell tagadnom, hogy ne keveredjék bele a sorsomba. Fel tudsz fogni ennyi szerencsétlenséget? Ítéld meg: ha hibás vagyok benne, vess meg, ha ártatlan, akkor sajnálj.

Egy valami tart meg: az önbecsülésem. Biztos vagyok benne, hogy jó ember vagyok, még meg fogom szolgálni azt, hogy boldog legyek. Ő, csak tudnék elmenekülni, ne lennék lebéklyózva a nyomorúságtól, a horvát csatatéren találnék vigaszt. Nem tudom szolgálni császáromat, aki honfitársaim ellen intrikál. Kerülhetek még olyan helyzetbe, amelyben eskümet kell megszegnem, vagy hazámat kell elárulnom. Segítsetek el innen, mert a gondolat feldühít.

Élj boldogul, add át üdvözetem Endrének. Vilmosnak majd írok. Mit ír Ottó, az én szerencsésebb testvérem. Itt elég erős a kolera, eddig már több mint ezer ember halt bele. Élj boldogul, írd hamarosan és ha tudsz, küldj 300 forintot és a következő leveletem személyesen viszem hozzád.

A te gyengéd Fricid. 1848. szept. 1.]

13.

Szontágh Frigyes levele Mészáros Kálmánhoz helyben
[Tarnopol, 1848. október 24.]

(Frigyes levélkéje maradó tisztársához dezertálásáról és ezzel kapcsolatos kérései.)

Kedves Barátom

A haza hij en indulok ha isten segít egy par napok mulva tudositlak felőle az korház penzét elvittem hogy a Szazadnak gondjat viselhesem. Magyarországról számadást fogok beküldeni mert rendben menni véleményem isten veled ély boldogúl ha akarod tehát gyere utánunk szivesen latunk téged Legy oly jot az kis kofert Hrabárnének ataladni mely utánunk fog gyönni.

Az másolatom /:Portraet:/ legy olyan jót testvéremnek Fabriczus Amalia aszonyságnak születet Szontágh. elküldeni Pestre [Elkallódott.] Isten segítsen téged és kivand hogy minket is. Ély boldogúl, csokol barátod Frigyes

Köszöncsd tölem Poldit s' mondjad hogy nekem elfelejthetetlen s' ha isten akarja még látandom.

Puncsertnének színt úgy mond hogy elküldöm a mivel tartozok kerjél Contót tőle és ird meg nekem Isten áldjon.

14.

Szontágh Frigyes levele Amáliához Pestre.

Máramarossziget, 1848. november 11.

(Frigyes leírja Amáliának dezertálása történetét a tarnopoli garnizonból Máramarosszigetig.)

Szeretet Húgóm

Engedj meg iszonyú dolgaim az oka ha talán az hírlapok által hamarab veszed azon hírt hogy honunkban bár kevés szerencsével ávtaltörtem 's mostan mig lovaink melyek azon szörnyü uttól többnyire betegek kigyógyúlnak Szigeten tartózkodom honnan a mint reménylem 8 nap mulva az Erdélyi táborba megyek századommal, mert aról is tudositlak hogy az Kormány bisztos tól Capitányá nevezötem ki azon egyik századnak melynek egyik részit én hoztam honnunkba.

És mostan röviden tudósítani foglak az dolgok hogy léteröl. Honnomnak állapotjat megtudván 's a vitézek szellemét ösmervén elszántam magam életfeláldozásal is azon századot melynél szolgáltam Tarnopolból honunkba elvezérleni mivel fájdalom a sok magyar tisztekhez ámbár térgyen kértem őket vezérre nem akadtam, 's így 24^{kén} éjféli 12 órakor [október hó] Tarnopolból szerencsésen kivezetem a sereget mely 131 legény 's 151 lóbul állot. 24 órát minden akadály nélkül indultunk minekutána az Gyalokságál megütkösztünk a Dnyistra vizénél mely az két holnapot folyton tartot eső következtében igen nagy. az iszonyú golyo Zaporközt melyet én utánam mivel már a seregnek kis részével elhagyám az az ártszálván a vizen, küldöték, legényeimet melyek vellem ártszálotak a többieket mivel hozzájuk a víz miatt nem érhetem az Istenre bizván a határ felé vágtattam minden pihenés

(Az 1. oldal vége.)

nélkül meg kitszér [=kétszer] a gyalogságtól mely utunkat álotá Isten segedelmével menekülvén 27^{kén} délre tehat mindöszve 56 ora allat mely időben 50 mertföldöt lovagoltunk étel 's ital nélkül szüntellen üldözés allat tapostuk e honnunk draga földjet. Mely érzéssel borúltunk a szüllő földünkre aztat leirni hiába keresnék tolt. Körösmezőn volt az első magyar Statiónk hollott leszálván a lórúl mindegyikünk öszverogyott. Két század Lengyelben meghalván [=meghallván] hogy vezérlettem által a Tarnopolyi huszárok elsöktek példámat követték 's más nap utánam indultak egy lengyel quietált tisztet mely századunkban szolgált felszolitván, 's ámbár sok fáradtságal de szerencsésen mivel a vezér az tévutakat ösmerte megérkezet Szigethre. Én mint az egyik résznek 's Zsurmay mint a nagyobnak vezérje mindketten kapitánynak nevezöttünk ki melyet elfoglalni mindadig kentellenek vagyunk mig a Ministerium tovabi rendelésit nem teszi.

Pajtásom ma ment századjával az Erdélyi táborba 's en egy nehany nap mulva követni fogom, ha szerencsésen azon czélt elérhetem melyet magam ellöt kítüsztem téstvéri kebellemhez szoritlak ha isten máshogy akarja ne busúly, mert a hazáert hallni édeseb mint a hazátúl megvetve két életet élni.

(A 2. oldal vége.)

Vilmosnak még Körösmezőrul mindjart masodik nap egynehány sossal megirtam 's még edig nem kaptam levelet tőle. Válaszodal ne kés 's levelemet czimezd Szigetre

*azon megjegyzésel hogy ha már nem találta itten küldjek utánam. Paulinát csokolta-
tom. Frölich ural 's Liedemannékal közölheted levelem 's mondjad tiszteletemet. Pénzt
ne küldjete ha volna sem ámbár ruhám lovam minden vagyonom odaveszett nem kell
mind jó emberek köszt vagyok 's Gasim oly nagy hogy mostan harmadrészt sem költöm
el a többit fére fogom tenni ruhára mivel csak anyi van a mit testemen hordok.*

*Ugye nem hited volna hogy hazámért vagyonomat ott hagyom 's azon leányt me-
lytől el sem bucsusztam. Nem tudom becsülni a tetemet [=tettemet] vagy megvett
[=megvet] ha meg vett [=megvet] nem nekem való. És most Isten velled csokollak férje-
del együtt 's maradok oszinte bátyád Szigeth Novemb. 11^{kén} 848.-*

*Szontagh Frigyes
százados.”
(A 3. oldal vége.)*

*Címzés: „T. cz. Fabriczus Amalia aszonynak születet Szontágh Fabriczus Endre úr
közjogi és váltó ügyvéd leveleivel Pesten”*

15.

*Szontágh Frigyes levele Amáliához Pestre
Arad, 1849. október 7.*

*(Frigyes mint státusfogoly számol be szörnyű helyzetéről és reménykedik, hogy
családtagjai előbb-utóbb meglátogatják. Menyasszonya, Júlia már többször írt. A
Paulinától kapott levélből látja, hogy eddigi tudósításai elkallódtak. Holmikát kér télire.)*

Festung Arad am 7te October 1849

Theure Schwester Amalie!

*Soeben erhielt ich ein Schreiben von Pauline woraus ich ersehe daß nicht einer
meiner Briefe die ich auf die Eurigen schrieb zu Euch gelangte welcher mir sehr unan-
genehm ist da es Euch veranlassen könnte an meinen Leben zu zweifeln.*

*Ich befinde mich noch immer in den fürchterlichen Zustande der Ungewißheit ohne
gegründete Hofnung auf Milderung in einer alles entbehrenden Lage, welche daß
schlechte Wetter noch mehr verschlimmert da wir gezwungen sind in den Casamaten
wo wir 30 in einen Raume Täge u. Nächte durchbringen den Leben kann man es nicht
nennen, mein Gemüth ist erschüttert ich leide schrecklich es gibt Momente wo ich hoffe
u. dies sind die glücklichen aber Täge wo ich beinahe rase es ist ein tausendfacher Todt
den ich hier leide u. wenn es noch lange fortduert so muß ich zu Grunde gehen, weißt
du warum ich leide weil Julie leidet u. vielleicht noch viel leiden wird du hast sie getröstet
theure Amalie Sie liebt dich u. kennt dich ohne gesehen zu haben sie schrieb mir daß
alle deine Worte dich als meine Schwester erkennen lassen, ich bekomme häufig Briefe
von Ihr auch mein Schwiegervater schreibt mir er tröstet mich u. dennoch sehe ich aus
seinen Worten daß Julie mehr leidet als sie sich in Ihren Briefen an mich den Anschein
gibt*

(Az 1. oldal vége.)

*Nie theure Amalie werde ich Dir genug danken können daß Du Julien getröstet
hast, aber sollte ich waß ich mich kaum zu hoffen wage frey begnadigt werden wirst Du*

dich durch hingebende Freundschaft u. Liebe von Julien gewiß belohnt fühlen den nie wird selbe eine Minute dich vergessen machen daß Du theilnehmend Sie getrostet hast u. daß du meine nach ihr Geliebteste bist. O wie oft sprachen wir von Dir in jenen glücklichen Tagen Die zu vergessen mich nur die Ewigkeit eines andern Seyn wo man nicht mehr denkt nicht mehr fühlt. Lehren kann Amalie denke dir ein Wesen dies bereit wäre das fürchterlichste Los mit Dir zu theilen u. nur auf einen Würk wartet um in Deinen Elend ein Glück zu suchen. Amalie verargst Du mir daß sie mir noch theurer ist wie Du den glaube mir wenn ich frey werden sollte werde ich Sie beglückend glücklich seyn, weißt du waß es heißt dieser Welt entrissen werden? Ein Weib einen Engel tausendfachen Todt geben nicht ich thun mir wehe nein Julie ihre unbegrenzte Liebe ist es waß mich schmerzt, aber laß mich abbrechen davon der süße Schmerz mach mich beinahe rasend.

Noch einen meiner sehnlichsten Wünsche vernehme nähmlich den glücklichstent Moment meines Lebens wenn ich ihm genießen könnte Julien benachrichtigen daß ich frey Ihr wiedergegeben bin, daß würde nach dem ich Gott gedankt daß erste sein, dann würde ich in deine Ärme eilen u. mich von Dir über eine noch kurze Trennung von Ihr trösten lassen daß sind meine sehnlichen Wünsche wie wenig u. doch wie viel

(A 2. oldal vége.)

Ich wollte auch Endre schreiben unterlasse es aber eben so an Wilhelm ich bin nicht in der Verfassung es thun zu können entschuldige mich bei Wilhelm vielleicht thue ich es übermorgen den morgen schreibe ich Julien u. da muß ich mich vorbereiten indem ich Julien gemäßigt manches tröstende schreiben muß u. trösten selbst Trost bedürftend ist keine leichte Aufgabe.

Bitte Endree mir durch erste Gelegenheit ein paar Juchtenstiefel etwas größer als die erhaltenen ferner eine Wintermütze aber ohne Schirm zu schicken ferner den mir gütigst angetragenen Crispin da das Wetter schlecht zu werden droht, wie ich Euch eure Gute werde lohnen können daß weiß ich nicht jetzt ist meine Lage fürchterlich ganz entblößt vom entbehrlichsten, Wäsche habe ich bis auf Sacktücher hinlänglich.

Jetzt lebe wohl theure Amalie vielleicht sehen wir uns wieder u. ist es Gottes Wille daß nicht so behalte die Ueberzeugung daß ich bis Ende verbleibe dein stets unveränderlich dich zärtlich liebender Bruder Frigyes

(A 3. oldal vége.)

*Címzés: An Frauen Amalie von Fabriczius geborne von Szontágh
3 Kronengasse N° 129 Pesth Bélyegzők: Arad és Pest.*

(A 4. oldal vége.)

[Drága Amália húgom!

Éppen most írt Paulina. Tudomásul kell vennem, hogy az eddig küldött leveleim egyike sem jutott el hozzátok, ami számomra nagyon kellemetlen, mert arra indíthat benneteket, hogy még a létezésemben is kételkedjete. Még mindig a bizonytalanság borzalmas állapotában vagyok, megalapozatlanul reménykedve abban, hogy enyhítést kapunk. Olyan helyzetben, amelyben minden hiányzik, amelyet a rossz idő még inkább ront, mivel kénytelenek vagyunk a kazamatákban egy helyiségben harmincan összezúfolódva eltölteni éjt és nappalt.

Mert ezt életnek nem lehet nevezni. Megrendíti kedélyállapotomat, rettenetesen szenvedek. Vannak pillanatok, amikor bizakodom és ezek a szerencsésebb pillanatok, de vannak napok, amikor szinte őrjöngök. Ezerszeres halál, hogy én itt szenvedek és ha továbbra is és hosszan tart, akkor tönkre kell, hogy menjek. Tudod, miért kínlódom? Mert Júlia gyötri magát és még sokat fog szenvedni. Te vigasztaltad, drága Amália.

. Szeret téged és ismer, anélkül, hogy látott volna. Írta: minden szavad arról árulkodik, hogy a testvérem vagy. Számos levelet kapok tőle. Apósom is ír, vigasztal, mégis látom a szavaiból, hogy Júlia többet szenved, mint amennyit levelei elárulnak. Sohasem tudom neked eléggé megköszönni, hogy Júliát vigasztaltad, ám ha — amit alig remélek — kegyelemből szabadon engednek, Júlia biztosan személyesen fog megjutalmazni barátságával és szeretetével. Mert egy pillanatra sem fogja elfelejteni, hogy Te milyen részvevően vigasztaltad és hogy utánam Te vagy számára a legkedvesebb.

Ó, hányszor emlegettünk Téged azokban a boldog napokban, amelyeket elfelejteni csak egy másfajta öröklétben lehet, ahol az ember többé nem gondolkodik, többé nem érez. Tanítani kellene — gondold csak el Amália — az olyan lényt, aki kész lenne megosztani veled a legborzasztóbb végzetet is és csak egy lehetőségre vár, hogy a Te nyomorúságodban is találjon valami vigasztalót. Amália, ne vedd zokon, hogy ő nekem még drágább, mint Te, mert — hidd el nekem — ha szabad lehetnék, őt boldogítva leszek boldog.

Tudod, mit jelent ebből a világból kiszakítva lenni? Egy asszonynak, egy angyalnak ezerszeres halált okozni? Én nem teszem. Nekem fáj. Nem. Júlia határtalan szerelme az, ami nekem fáj. De hadd szakadjak el ettől, az édes fájdalom majdnem megőrjít. Hallgasd meg még egyik leghőbb kívánságomat, ugyanis életem legboldogabb pillanata lenne annak élvezete, hogy Júliát értesíthetném: szabad vagyok és újra az övé. Ez lenne az első, miután Istennek hálát adnék, utána a Te karjaidba sietnék, s rövid időre elszakadva tőle, hagynám, hogy vigasztalj. Ezek az én leghőbb kívánságaim, milyen kevés és mégis milyen sok.

Akartam Endrének is írni, de elhagyom, éppúgy, mint Vilmosnak. Nem vagyok abban a lelkiállapotban, hogy megtehetném. Kérj elnézést nevében Vilmostól, talán megteszem holnapután, mert holnap Júliának fogok írni, ahhoz pedig elő kell készülnöm, mivel Júliának valami megfelelő vigasztalást kell írnom, s vigasztalni annak, aki maga is vigaszra szorul, nem könnyű feladat. Kérem Endrét, hogy az első adandó alkalommal küldjön nekem egy pár bagariacsizmát, valamivel nagyobb, mint a meglevő, továbbá téli sapkát, de ellenző nélkül, továbbá a már teljesen lestrapált rövid köpeny helyett egyet, mivel az időjárás azzal fenyeget, hogy rosszra fordul. Hogy a jószágotokat miképpen fogom meghálálni, azt nem tudom. Most a helyzetem félelmetes, teljesen megfosztva a legszükségesebbektől. Alsóneműm van, egészen a zsebkendőig, amíg tönkre nem megy. Most élj boldogul drága Amáliám, talán látjuk még egymást újra, de ha Isten úgy akarja, hogy nem, úgy tartsd meg azt a meggyőződésedet, hogy én éltem végéig a Téged mindig, változatlanul gyengéden szerető bátyád maradok. Frigyes.

16.

Szontágh Frigyes levele Amáliához Pestre
Arad, 1849. október 20.

(Amália Sopronban volt, Frigyes reméli, hogy levele már otthon találja. Bíz benne, hogy Amália vigasztalja Júliát, azt azonban nem hiszi, hogy rövidesen szabadulna. Vilmosnak amennyire csak lehet, szenttelenül ír, mert fájdalmasan érintette bátyjának az ő házasságára vonatkozó kérdése. Ha Ottó Péterváradon tette le a fegyvert, akkor besorozták, ha Komáromnál, akkor már szabad ember. Kár, hogy nem láthatja kis unokatestvérét, Amália gyermekét.)

Festung Arad d. 20^t October 1849

Geliebte Schwester!

Deinen mir sehr theuren Brief vom 17ten September aus Oedenburg habe ich erhalten u. in der Hofnung daß du bereits zu Hause bist adressire ich denselben nach Pesth. Wie sehr mich dein Brief freute kanst du dir leicht denken u. ich erwartete von dir auch nicht weniger da ich gewöhnt war von jeher nur Theilnahme u. edle Geschwisterliebe in allen deinen Worten u. Thaten zu lesen. Du kenst meinen wahren Schmerz du verstehst ihm u. reichst mir Hülfe indem du mir Julien zu trösten deinen Beistand zusicherst ich bin überzeugt daß du bis jetzt bereits an sie geschrieben hast, ich erhielt vor wenigen Tagen einen Brief von ihr der mir ihre Liebe so wie ich selbe von ihr seit Anfang zu erfahren gewöhnt war nur mit den Unterschied jetzt schmerzlich zeugt, sie will in Ihren Zeilen stärker scheinen als sie es wirklich ist da sie weiß wie sehr ich für Sie besorgt bin, auch hat sie endlich meinen Rath befolgt u. zerstreut sich indem sie auf den Lande ihren Bruder besuchte arme Julie so jung und schon so unglücklich, seit den Moment unserer Liebe immer in der Ungewißheit über mein Leben u. wenn auch nicht der Tod uns auf immer trennen sollte vielleicht viele lange Jahre, welch ein Leiden für Sie ich leide nichts für meine Person nein für Julie für dich leide ich, weil ihr mich liebend leiden müßt u. mich dieß unglücklich macht da ich gewiß stärker bin als ihr Weiber.

Dein Wunsch liebe Amalie nach meiner Entlassung zu dir zu komen wäre auch der meinige, wann wird dies sein? die Hofnung fehlt um bald sagen zu können, ich kann aber auch den Gedanken nicht faßen dich von der mich viele lange Jahre trennen mein trauriges Los eine Ewigkeit oder eine langwierige Gefangenschaft zwischen uns setzen zu wollen scheint, an mein Herz zu drücken.

(Az 1. oldal vége.)

Von Wilhelm erhielt ich auch einen Brief u. beantworte ihm erst jetzt obwohl ich sowohl den seinigen als den an deinen Mann vor zehn Tagen angefangen habe aber zu aufgeregt war um ruhig schreiben zu können. In den Brief an Wilhelm gab ich mir Mühe so kalt u. gleichgültig als möglich zu scheinen da mich eine Frage von ihm hinsichtlich meiner Heirath sehr schmerzlich berührte. Es freut mich daß du glücklich bist so wie du es verdienst nur schade daß das traurige Schicksal aller deiner Geschwister einen dunklen Schein auf deine Freuden wirft den wie du mir schreibst ist Pauline auch nicht glücklich auch Otto wird schwerlich ungebunden sein wenn selber nicht letzteren Zeit auf dem Felde des Ruhmes blieb, im July hörte ich daß er in Peterwardein war wenn er dort blieb so wird er mit der capitulirten Besatzung wohl assentirt worden sein, war er in Comorn so hoffe ich ihm bei Euch bis jetzt in diesen Falle grüße ihm von mir, er soll brav gefochten haben ich erkenne meinen Bruder in ihm schade wenn er unausgebildet seinen unglücklichen Lohn als Opfer vielleicht geistig zu Grunde ginge.

Grüße von mir alle Bekante u. Verwandte an Pauline werde einige Zeilen beilegen. Deine Adresse weiß ich Wilhelm seine nicht daher ich für ihm unter deiner Adresse

*schreibe, ich hoffe dich u. deinen kleinen Sohn den du statt mir seinen Onkel küssen
mögst schade daß ich meinen ersten Neffen nicht sehen kann es würde mir viel Freude
machen. da ich überzeugt bin daß es ein tüchtiger Junge wird vielleicht wird er gar auch
Rebell daß wäre eine schöne Sippschaft. Lebe wohl es küßt dich dein dich zartlich u.
treu liebender*

Frigyes
(A 2. oldal vége.)

[Szeretett Húgom!

A számomra oly drága leveledet, amely szept. 17-én Sopronban kelt, megkaptam és abban a reményben, hogy már otthon vagy, válaszomat Pestre címezem. Hogy mennyire örültem levelednek, könnyen elgondolhatod, s nem is várok kevesebbet tőled, mivel régtől fogva hozzászóltam a minden szavadból és tetteidből kiolvasható együttérzésedhez és nemes testvéri szeretetedhez. Te ismered igaz fájdalمامat, megérted azt és segítséget nyújtasz azáltal, hogy biztosítasz: Júlia vigasztalásában mellém állsz. Biztos vagyok benne, hogy már írtál neki.

Néhány napja kaptam tőle levelet, amelyben kimutatja irántam való szerelmét, ahogy azt már kezdettől fogva tapasztalom tőle, csak azzal a különbséggel, hogy most fájdalmasan. Ő a soraiban igyekszik erősebbnek látszani, mint amilyen valójában, mivel tudja, mennyire aggódom iránta. Végre megfogadta tanácsomat és azzal terelte el gondolatait, hogy meglátogatta falun lakó bátyját.

Szegény Júlia, milyen fiatal és már szerencsétlen. Szerelmünk első percétől fogva a bizonytalanság életem felől, és ha nem is a halál, ami örökre elválaszt bennünket, hanem sok hosszú év. Milyen szenvedés ez számára!

Én magam miatt nem gyötrődöm, nem, hanem Júlia miatt és miattad. Mert tinektek, akik engem szerettek, szenvednetek kell. És engem ez tesz szerencsétlenné, mert magam biztos erősebb vagyok, mint ti nők. Kívánságod, Amália, hogy szabadlábra helyezésem után hozzád siessek, az én kívánságom is lenne. De mikor lesz az? Nincs reményem arra, hogy kimondhassam: hamarosan. Ám azt a gondolatot sem tudom elfogadni, ami szívemet nyomja, hogy a gyászos Végzet álljon közéd és közém, aki már hosszú évek óta el vagyok szakítva tőled, az örökké tartó vagy hosszadalmas fogsággal.

Vilmostól szintén kaptam levelet. Csak most válaszolok neki is, és férjednek. Már tíz napja elkezdtem, de túlságosan fel voltam izgatva ahhoz, hogy nyugodtan írni tudjak. Vilmosnak szóló válaszomban vettem magamnak a fáradságot olyan hidegnek és szenvtelennek mutatkozni, ahogyan csak lehet, mivel engem egy kérdése házasságomra vonatkozóan nagyon érzékenyen érintett.

Örülök, hogy boldog vagy, ahogy azt meg is érdemled, csak kár, hogy valamennyi testvéred szomorú sorsa beárnyékolja a Te örömet, mert ahogy írod, Paulina sem boldog, Ottó is nehezen szabadulhat, hacsak nem végezte az utóbbi időben a dicsőség mezején. Júliusban hallottam felőle, hogy Péterváradon volt. Ha ott maradt, biztos besorozzák a magát megadó őrséggel együtt. Ha Komáromban volt, akkor reményem, azóta már nálatok van. Ebben az esetben üdvözlöm. Derekasán küzdött, ráismerek benne a testvéremre. Sajnálatos dolog lenne, ha felkészületlen lenne szerencsétlen sorsára, s mint áldozat esetleg szellemileg belerokkanna.

Üdvözöld nevemben az összes ismerőst és rokont. Paulinának mellékelek néhány sort. Címedet ismerem, Vilmosét nem, ezért neki a Te címedre írok. Remélem, hogy kisleányodat helyettem, a nagybácsija helyett megcsókolod.

Kár, hogy első unokaöcsémét nem láthatom. Sok örömet szerezne nekem, mivel meg vagyok győződve róla, hogy rendes ifjú lesz belőle, talán lázadó is, az lenne a szép kis rokonság!

Élj boldogul, csókol a Téged gyöngéden és hűségesen szerető Frigyes.]

17.

Szontágh Frigyes levele Fabricius Endréhez Pestre
[Arad, 1849. október 20.]

(Sógorának nagyon köszöni a küldeményt. Annyira megrendítette a tizenhárom tábornok kivégzése, hogy ezt a levelet is csak most tudja befejezni. Jobb lenne, ha nem is lennének hozzátartozóik, akik ártatlanul szenvednek. A szabadulásába vetett reménye azért nem hagyta el.)

Theurer Schwager!

Deinen mir sehr theuren Brief nebst allen verlangten Sachen erhielt ich durch deine Güte u. danke die schönstens für deine Gefälligkeit u. Zuvorkommenheit herzlich, ob ich noch einst in der Lage sein werde die meine Dankbarkeit zu bezeugen daß weiß Gott u. ich übertrage es einstweilen meiner guten Schwester Amalie deiner Gattin eine Schuld abzutragen welche mir mein trauriges Schicksal nicht selbst zu entgelten erlaubt.

Dein Gefühl für mein Unglück ist für mich ein Trost u. zugleich ein Schmerz, ersteres weil ich dadurch die Ueberzeugung erhalte daß mir von deiner Seite stets Rath u. Hülfe kómen wird falls ich noch der Freiheit genießen sollte, letzteren falls aber darum weil wenn ich verloren sein sollte dieser Fall deine fast so glücklichen Tage unangenehm berühren würde.

Den 6ten dieses Monats fiel der plötzliche Schlag der nebst den 13 unglücklichen ungarischen Feldherrn Lebensende auch den letzten Funken von Hoffnung aus unsern Herzen nahm, ein Jahr hindurch in Erwartung eines mánlichen schönen Todes sehen wir jetzt den Tode von Henkershand entgegen

(Az 1. oldal vége.)

dreyzehn sind bereits hier in Arad hingerichtet neun durch Strang u. vier durch Pulver u. Bley sie starben sämtlich als Männer die den Todt tausendmal ins Auge sahen, wer kann aber den Schmerz beschreiben welcher die Hinterlassenen ergriff besonders die hinterlassenen Frauen und Kinder wer kann diese trösten.

Es wäre gut jetzt gar keine Angehörigen zu haben den die leiden am meißten un-schuldig.

Vor acht Tagen schrieb ich die bisherigen Zeilen da mein aufgeregtes Gemüth mir nicht erlaubte zu schreiben, waß du dir sehr leicht erklären kanst da du mich in meinen jünger Jahren kantest seitdem hat sich alles nur nicht ich mich geändert ich habe viel gelitten blieb aber immer derselbe mein Leiden kann den Culminationspunkt erreichen ich selbst bleibe mir gleich bis an mein Ende. Vielleicht kómt noch eine Zeit wo ich vor dir

dem ich stets als Freund kannte u. zugethan war, meine Gefühle die ich ausgenommen der kurzen Zeit wo ich in der Nähe meiner Julie glücklich war verstanden wurden, auch von dir verstanden mittheilen werde. Ich entbehre der gleichfühlenden Freunde u. bin noch zu jung zu wenig sentimental um der Ruhe ohne Mittheilung genießen zu können.

(A 2. oldal vége.)

Die Hoffnung auf ein Wiedersehen in kurzer Zeit kann mich trotz dem waß schon geschehen ist u. der traurigen Lage welche täglich unerträglicher wird denoch nicht verlassen u. doch kann ich mich nicht in die Lage denken frey zu sein, denke dir den glücklichsten Menschen gesund jung kräftig der plötzlich seiner Freiheit verlustig wird wo der Geist in seinen Flug gehemmt die physischen Kräfte beschränkt sich lebendig begraben fühlt daß ist mehr wie Elend.

Waß ich anfangen werde falls ich entlassen werde darüber kümmere ich mich noch nicht denn warum jetzt einen Entschluß faßen wo ich genug zu kämpfen habe um das traurigste geduldig zu ertragen wäre Julie nicht die alles waß mich betrifft doppelt fühlt ich würde weniger leiden, vielleicht wäre ich nicht in Ungarn oder wäre ich todt, aber ich [...] konte u. durfte ein Land nicht verlassen wo daß theuerste w[...]aß mir die Welt bieten kann sich befindet.

Jedenfalls komme ich wenn ich frey werde zu erst n[...] Pesth vielleicht geschieht dieß erst in einigen Jahren oder auch nie daß steht in Schicksals Hand.

Jetzt lebe wohl ich kann dir nichts schreiben, überhaupt bin ich nicht in der Verfaßung ruhig zu schreiben. An Amalie werde ich einige Zeilen einschließen es grüßt dich dein stets treuer Schwager

Frigyes

Festg. Arad den 20^t October 1849

(A 3. oldal vége.)

Címzés:

Sr Hochwohlgeboren

*Herrn Andreas von Fabriczius
Landes Gerichts u. Wechseladvokaten
3 Kronengasse N° 129*

Pesth

Bélyegző: Arad 26/10., Pest 30/10.

(A 4. oldal vége.)

[Drága Sógorom!

A számomra oly drága leveledet, s mindazt a mellékelt dolgot, amit kértem, jószágod eredményeképpen megkaptam és szívességedet s előzékenységedet szívből a legszebben köszönöm.

Bárcsak lennék egyszer még abban a helyzetben, hogy hálámat bizonyíthassam! Ezt csak az Isten tudja. Addig is ráruházom az én jó húgomra, Amáliára, feleségedre, hogy adósságomat tudja le. Szomorú sorsom nem engedi, hogy azt személyesen fizessem meg. Együttérzésed szerencsétlenségemben számomra vigasz és egyúttal fájdalom is. Előbbi azért, mert ezáltal bizonyítékot bírok arra nézve, hogy tőled mindig kaphatnék tanácsot és segítséget, ha majd élvezhetném a szabadságot. Utóbbi abban az esetben az, ha elvesznék, s ez a te boldog napjaidat kellemetlenül érintené.

E hónap 6-án történt az a váratlan csapás, amely amellett, hogy 13 szerencsétlen magyar vezér életének vetett véget, a remény utolsó szikráját is kioltotta szívünkől. Az egy éven át várt szép férihalál helyett most szembenézünk a hóhérek általi halállal. Tizenháromat már kivégeztek itt Aradon. Kilencet kötéllel, négyet löporral és ólommal. Valamennyien olyan férfiak módján haltak meg, mint akik ezerszer néztek a halál szemébe.

Ki tudja azonban leírni azt a fájdalmat, amely a hátrahagyottakat elfogta, különösen a hátrahagyott asszonyokat és gyermekeket. Ki tudja ezeket megvigasztalni! Az lenne most a legjobb, ha egyáltalán nem lennének hozzátartozói az embernek, mert ezek leginkább ártatlanul szenvednek.

Nyolc nappal ezelőtt írtam az eddigi sorokat, amikor felizgatott lelkiállapotom nem engedte, hogy folytassam., amit nagyon könnyen meg tudsz magyarázni magadnak, mivel ifjabb koromból ismertél. Azóta minden megváltozott, csak én nem. Sokat szenvedtem, azonban mindig ugyanaz maradtam. Szemvédelem elérheti a csúcspontot, én ugyanaz maradok életem végéig.

Talán jön még olyan idő, amikor Te is, akit mindig barátomként ismertelek, meg fogod érteni az érzéseimet, amelyek abban a rövid időszakban, amelyet Júliám mellett boldogságban töltöttem el, megértésre találtak. Nekem hiányoznak a hasonlóan érző barátok és még túl fiatal, túl kevésbé szentimentális vagyok ahhoz, hogy a nyugalmat közlések nélkül élvezni tudjam.

A reménység abban, hogy rövidesen viszontlátjuk egymást annak ellenére, ami már történt és a szomorú helyzet ellenére, amely napról-napra elviselhetetlenebbé válik, nem hagyott el, és mégsem tudom magam szabadnak képzelni. Gondold el: a legboldogabb ember, egészséges, fiatal, erős, hirtelen elveszíti a szabadságát, ahol a szellem szárnyalása gátolt, a fizikai erő korlátozott, élve eltemetve érzi magát, ez több mint nyomorúság.

Mihez fogok kezdeni, ha szabadon engednek, az még nem okozott nekem gondot, mert miért fogalmazzak meg egy elhatározást, amikor bőven elég az a küzdelem, amit azért folytatok, hogy a leggyászosabbat türelmesen elviseljem. Ha Júlia nem lenne, aki mindent, ami rám vonatkozik, kétszeresen érez, kevesebbet szenvednék, talán nem lennék Magyarországon, vagy halott lennék, de nem hagyhatom, nem szabad elhagynom azt az országot, ahol ő található, aki a legértékesebb, amit a világ adhat nekem.

Mindenesetre, ha szabad leszek, először Pestre megyek, talán ez csak néhány év múlva esik meg, vagy soha, ez a sors kezében van.

Most élj boldogul, nem tudok semmit sem írni neked, egyáltalán nem vagyok abban a lelkiállapotban, hogy nyugodtan írhatnék. Amáliának néhány sort hozzáírok, üdvözlő Téged a mindig hű sógorod Frigyes. Arad vára 1849. október 20.]

18.

Szontágh Frigyes cédulája [Amáliához Pestre]

[Arad, 1849. október] 22.

9 x 3 cm-es kis cédula az alábbi, ceruzával írt szöveggel:

Epen most 22^{két} tiszt szabadúlt meg innen most[?] magam is biztosan reményilem szabadulásomat.

Frigyes

(A 4. lap vége.)

19.

Szontágh Ottó levele Amáliához Pestre

[Fertő?]Homok, 1850. április 22.

(Ottó Amáliának Homokról. Természetesen támogatja Frigyet, ahogy és amikor majd tudja. Pünkösdre várja testvéreit, Paulinát akár előbb is.)

Kedves Testvérem!

Megbocsásd, hogy csak egynehány sort írok és csak azt a' mit legszükségesebbnek gondolom veled tudatni a' mit különben is gondolhattal volna a' mi t. i. szegény Frigyes bátyánkat illeti indítványodat, melly testvéri szeretettedet 's előttem úgy is ösmert jó 's nemes szivedet tárja ki előttem nagyon helyeslem, 's örömmel teszek mindent a' mi tölem kitelik hogy kedves szerencsetlen bátyánk szomorú sorsán legalább valamit könnyebbsünk de hatalmas 's igazságos az Isten. A mi majd én reám esik kedves

(Az 1. oldal vége.)

Malim, légy olly szives előre fizetni minden hónapban míg majd pénzt kiveszek Frohlich Urtól 's mire nem sokára szükségem lesz.

Én ma estve jöttem meg épen a Ráczevi vásárból hol Fülöpnek a' lovát akartam eladni, hónap pedig minthogy vevője nem volt lóháton megyek mint lókupecz St. Miklóstra. Alig várhatom meg már azt a' Pünköszt v[...].]is azon örvendetes napot a' mellyen benneteket reméllem egészegezen karjaimba szoríthatlak. Paulina talán most is lejöhetne már nálunk már minden virágzik 's minden zöld itten jót mulatna nagyon velünk együtt kik óhajtva várjuk.

(A 2. oldal vége.)

kis körünkbe, mulatság most nem fog hiányzani, ha pedig nagyon vissza sovárogná Pestre akkor hiszen a' mit nem reméllek veletek együtt az ünnepek után elmehetne Pestre, a' dolog jóformán ki van már csinálva a' mi kovárté [=kvártély] vagy Kost pénzt illeti különben arról te is értekezhetsz Fülöp barátunkkal: ő azt mondta, hogy nem akar semmit 's úgy is nagyon szivesen látna Paulinát körünkbe, de én azt mondtam hogy Paulina testvérem azt el nem fogadja, minekutána aztán 8 fttp honapi fizetésen megállapottunk.

(A 3. oldal vége.)

Az Isten áldjon meg benneteket maradok Téged hön szerető

öcséd Otto.

Homok Aprilis 22^{én} 850.

N. B. a gattyáimat ha lehet küldjétek el.

(A 4. oldal vége.)

20.

Szontágh Paulina levele Szontágh Vilmosnak Pestre

Balatonfüred, 1850. június 22.

(Paulina írja Balatonfüredről bátyjának, Vilmosnak Pestre, hogy milyen jól érzi magát. Bátyja betegségén is biztosan segítene az itteni vidám, változatos élet.)

*Herrn Wilhelm Szontágh Pest
an H. Otto Szontágh zur Bestellung zu übergeben*

Füred 22 Juni 850

Theurer Bruder !

Wundere dich nicht das ich erst nach so kurze Zeit weg und dich schon mit meinem Schreiben belästige, allein die Schwesterliche liebe läßt es nicht zu noch länger auf einige Worte über deine Gesundheit zu erfahren, zwar wie ich hoffe bist du schon frisch und wohlauf? Zerstreung findest du wohl genug und dies ist die Hauptsache bei dir. Ich bin Gottlob sehr Gesund und heiter wie ich es schon lange nicht war, würdest du hier sein du müstest in 3 Wochen so Gesund sein wie du es einstens warst, es sind hier mehrere Herren die gar nicht dachten das es in dem Reiche des möglichkeit stehe das sie hergelangen so schlecht waren sie und nun sie so hergestellt das

(Az 1. oldal vége.)

sie mit nächstem nachhause werden.

Wir leben hier sehr angenehm und unterhalten uns sehr gut machen täglich andere Parthien und bewundern die herrliche Gegend die so schön vor unsern Augen darnieder liegt. Füred ist schon überfüllt mit Gästen wo aber der größte theil aus unterhaltung gekommen ist.

Wie geht es Fritz und Amalien vielleicht ferhielst du schon Nachricht von Ihnen und Otto der auch nichts von sich hören läßt vermuthlich läßt es die Zeit nicht zu das er mir einige Worte schreibt. Neuigkeiten kann ich dir nicht schreiben indem du mehr erfährst als wir hier, und ich mich auch eile indem Herr v. Jalics der seine Frau herbegleitete und morgen wieder zurückfährt, und so gut ist den Brief mitnimmt. Onkel Fritz reißt auch dieser Tagen nach Pesth und bleibt

(A 2. oldal vége.)

eine Woche dort vielleicht sehe ich Pa[...] da Juline Liedemann welcher Balascha das Bad verordnete im Falle sie noch nicht besser wäre herkömmt und ich meine Reiße antrete (was mir sehr leid wäre) Gestern waren wir eine Gesellschaft von 80 Personen bei Dampfboot in Dihány, und heute gehen wir noch nach Áracs wo wir bei Mondenschein wieder zurückkommen, und umschließe ich mein schreiben küsse den Otto bald eine Antwort erwartend grüßt und küßt dich vielmahl

deine treue Schwester Pauline

(A 3. oldal vége.)

[Szontágh Vilmos Úrnak, Pest
Szontágh Ottó úrnak rendelkezésre átadandó

Balatonfüred, 1850. június 22.

Drága Bátyám!

Ne csodálkozz, hogy távozásom után oly rövid idő múlva máris terhellek téged írásommal, egyedül a testvéri szeretet az, ami nem hagyja, hogy később tudjak meg legalább néhány szót egészséged felől. Bár — ahogy remélem — már friss vagy és jól érzed magad. Bőven találsz olyasmit, ami eltereli a figyelmedet és ez a lényeg nálad.

Én hálistennek olyan egészséges vagyok és vidám, amilyen nagyon régóta nem voltam, ha itt lehetnél, három hét alatt olyan egészséges lennél, mint valamikor. Sok olyan úr van itt, akik egyáltalán nem gondolták, hogy országon belül ilyen lehetőség áll

fenn. Amikor idejöttek rossz állapotban voltak, s most annyira helyreállt az egészségük, hogy hamarosan otthon lesznek.

Mi itt nagyon kellemesen élünk és nagyon jól szórakozunk, minden nap más túrát teszünk és megcsodáljuk a fenséges környéket, amely oly szépen terül el szemünk előtt.

Füred már túlszűfolt vendégekkel, a legtöbben azonban csak szórakozni jöttek. Hogy van Frici és Amália? Talán kaptál már híreket róluk. És Ottó? Ő szintén nem hallat magáról. Talán nem múlik el az idő anélkül, hogy néhány szót ne írna nekem.

Újdonságokat nem tudok neked írni, mivel Te többet tudsz meg, mint mi itt és amúgy is sietek, mert Jalics V. úr, aki feleségét kísérte ide és holnap ismét hazautazik oly jó, hogy elviszi a levelet. Fritz bácsi is ezekben a napokban utazik Pestre és marad ott egy hétre.

Talán látni fogom Pestet, mert Liedemann Júlia, akinek Balassa fürdőt rendelt, abban az esetben, ha nem lenne jobban, ide jön és én hazautazom (amit nagyon sajnálnék). Tegnap voltunk — egy nyolcvan tagú társaság — gőzhajóval Tihanyban, s ma még elmegyünk Arácsra, ahonnan holdvilágnál jövünk vissza és befejezem a leveletemet, csókolom Ottót. Rövidesen választ várva üdvözöl és csókol sokszor a Te hűséges húgod, Paulina.]

21.

Szontágh Frigyes levele Fabricius Endréhez Pestre
Arad, 1850. július 2.

(Frigyes levele Fabricius Endréhez. Barátjának Aradon látogatóban járt rokonaitól értesült arról, hogy jól vannak. Hat éve van távol hozzátartozóitól. Bízik benne, hogy rövidesen kiengedik. Akkor csak az ő kedvükért maradna néhány napig Pesten. Sógorától egyik nála volt kölcsönkönyv pótlását kéri. Ellopták tőle.)

Szeretet Sógorom!

Megtudván Vilmos leveléből hogy te csak elkísérve szeretet testvérem ismét Pesten vagy azonnal tolat ragadtam azon szándékal neked és általad Amáliának is írni.

Nagyon örvendek hogy ő a nyarat oly kellemetes tölti és társaságodban kirándulhat különféle vidékek felé s reményilem hogy majd végre én is szerencsételve fogom találni magam aban hogy 6 évi elválás után testvéri keblemhez szoríthatlak titeket, ugy é nem csalódom?

Múlt hó elejével itt voltak Virághék testvérüket (mely legjobb barátom) látogatni s általuk a leg kedvezőbeket hallottam hogy létetek felől, csak a mindenható adná hogy már személyesen is tölthetnék mint szabad ember ha kevés napokat is rokonim körében, mert ha idővel a mint reményilem ki is szabadulok pesten töb okok miat hoszasb időt nem tartózkodnék és valójában csak egyedül miatatok vagyon azon városnak melyben születem még érdeke más kép nem is vágyám látni.

(Az 1. oldal vége.)

Én már mostan nehezen ösmérenék most azon személyekre melyeket e világon kivevén egyet legjobban szeretem és azon egy kivétel ugyé bár megbocsátandó hiszen te is joban szereted nödet mint testvéreidet és tudom hogy már mint leányt jó időt minden-

nek fellet szereted. En nem kezelhetek magamnak boldogab házaspárt e világon mint ti vagytok, és nem tagadom hogy azáltal hogy szeretet Amália testvéremet boldogítod én magam is boldogab vagyok, anál inkább mert bizván szép Charakteredben melyet már évek előtt ösmértem azon meggyőződéssel élek hogy egymás éranti viszonytok nem fog megváltozni. Ő téged tisztán szeret tisztel és becsül én imádom ötet mint testvéremet és megvagyok győződve hogy ha egy nő megérdemli férje bizodalját tehát ő joga birja azt tőled.

Én a legjobb egészségben vagyok táplálom azon reményt rövid időmulva szabadon élvezni napjaimat és isten kegyelmével azon czélt elérni mely egyedül teheti életem boldogságát. Juliától e napokban várok levelet és ha valami nem akadályozza rövid idő múlva reménylem ötet forró dobogó szivemhez szoritani.

Ezen ide csatolt levelet légy oly szives Amáliának elküldeni Vilmosnak és Paulinak is fogok irni. Egy kérésem is vagyom hozzád reménylem hogy nem fogod rossz neven venni hogy oly csekélység miat fárasztalak egy barátomnak mely könyveket sziveskedet egy kötetet mely reám bízott elvesztetem vagy is ellopták tőlem és becsületem feltartása azt kívánja hogy bár mily módon azt megszerezem és ezért tehát ara kérlek nekem azon sziveséget megtenni 's egy Exem-

(A 2. lap vége.)

plárt megvenni és barna vászonba kötetni. Lucie Harding von Coper Die Fortsetzung von See und Land. de kérlek azt a leg első gyors kocsival elküldetni ha talán magában nem volna kapható tehát ved meg részemre aztat is See und Land mivel azt minden módon vissza kell térítenem. az árát kérlek fizess ki magadnak Amáliától azon néhány nála lévő forintaimból. Mond tiszteletemet Liedemannéknak és minden töbi családunk jó embereinek.

Isten veled szeretett sógorom és irjál ha dolgoz engedi a gyakran gondolatiban veled foglalát [...lyuk a papíron] teged tisztelve hü barátod és sógorodnak

Arad vár Julius 2^{kán} 1850

Szontágh Frigyes

(A 3. lap vége.)

Címzés:

T. cz. Fabriczius Endre urnak köz jogi és váltó ügyvéd

3 Korona ucza 129 szám allati házban Pesten

Bélyeg, viaszpecsét, bélyegzők

Arad 4/7., Pesth 7/7.

22.

Szontágh Frigyes levele Paulinához Pestre

Arad, 1850. szeptember 15.

(Frigyes Paulinának. Köszöni a segítséget, már hitelből élt az utóbbi időben. Örül, hogy faragványait értékeli Paulina. Szomorúan hallja, hogy beteg bátyja állapota reménytelen. Fogságukban könnyítés: levették a láncaikat. Neki kellett a legrövidebb ideig viselnie, mert utoljára ítélték el. Csomagot vár, a sok látogató, meg a hideg miatt sem maradhat rongyosan. Már mind a 230 társát meglátogatták, csak őt nem. Útvonalat, programot javasol. Még nem tudja a kis unokatestvér nevét.)

Theure Schwester Pauline!

Deinen Brief vom 10^t dieses Monats erhielt ich gestern so wie auch den Wechsel welcher mich in den Stand setzte meine Rückstände hinsichtlich meiner Bedürfnisse abzuzahlen den es ist wirklich unmöglich ohne einiger Hülfe mit der uns verabreichten Gebühr zu leben, und da ich fremde Hülfe anzusuchen zu stolz bin mußte ich diese 1 1/2 Monat auf Credit leben. Es freut mich daß du in den Schnitzwerken einen Werth der Erinnerung legst, da doch kein Imaterieller Werth daran ist.

Wie sehr betrübt mich die Hofnungslose Lage unseres guten Bruder Wilhelm, der der Gedanke an ihm verbittert die meinige auch du mußst viel darunter leiden, aber es ist Schicksal ich und er verdunkeln in verschiedenen Hinsichten die Zufriedenheit der Familie. Es ist fürchterliche für mich der ich an ein thätiges Leben gewöhnt war hier aus Mangel an Rührigkeit in Vereine einer stetten Gemüths aufregung die peinlichste Langweile ertragen muß, alles waß mir lieb ist waß mich an dies Leben kettet entbehren muß in der schrecklichen Voraussicht bei längerer dauer dieser Lage moralisch vernicht zu sein u. für die Zukunft abgestumpft nur ein zu allen unfähiges Mitglied der Gesellschaft jedem ein Hinderniß zu sein, die Erfahrung 1 jähriger Gefangenschaft

(Az 1. oldal vége.)

läßt mich dieses Resultat für di Zukunft erathen. Denn bereits jetzt fühle ich den Unterschied zwischen dem was ich war u. bin, vergleiche ich den verhältnißmäßigen Eindruck der zukünftigen Jahre im selben Zustande so sehe ich mich mit Schaudern um ebenso viele Jahre zurück als ein freier Mensch vorschreiten könnte. Die Hofnung auf baldige Befreiung habe ich aufgegeben mir macht meine Jugend die Lage druckend einen andern das Alter meine Zukunft bietet mir viel Bitteres jede Hofnung schwindet.

Ich erwarte sehndend eine Antwort von Amalien so wie das gebetene da ich wirklich gänzlich ohne Kleider bin und die Tage schon kühl sind, auch kann man hier füglich nicht zerrißen angekleidet sein da Besuche sehr zahlreich sind. Schon jeder meiner 230 Leidensgefährten hatte die Freude jemanden seiner Angehörigen hier zu sehen nur ich muß mich auf fremde Gesichter beschränken, wie viel leichter würde ich mein Los tragen wenn ich euch umarmen könnte, ihr habt mir noch gar keine Hofnung dazu gemacht.

Gestern den 14^t September wurden uns die Ketten abgenommen ich trug selbe nur 1/2 Jahr weniger 6 Tage da ich der letzte verurtheilt wurde, es ist dies denoch eine merkliche Erleichterung hinsichtlich der Unbequemlichkeit, ich fühle mich jetzt so wie ein unbeschlagenes Hußarenpferd, auch verdirbt man ohne Eisen die Kleider nicht so stark. Eine kleine Reise nach Arad wurde Euch sehr gut angeschlossen und mir sehr wohl thun es ist ja

(A 2. oldal vége.)

nicht so weit, mit Eisenbahn nach Szolnok dort könnt ihr einen Wagen aufnehmen u. so den 2^t Tag in Arad eintreffen, dann einige Tage hier verweilen wo wir uns unterhalten könnten waß mann hier unterhalten nennt, es gefällt manchen Damen sehr wohl in der Festung es vergeht auch kein Tag ohne zahlreiche Besuche wir haben hier eine ziemliche Promenade und Ihr braucht euch nicht durch stinkende Cassematen abschrecken lassen, wir würden uns gegenseitig die Lage möglichst angenehm machen, ohne Scherz liebe Pauline arangire diese Reise der September ist zum reisen sehr empfehlenswerth es kostet Euch einige Gulden u. erspart mir einige traurige Tage in Wirklichkeit u. sehr viele in der Einbildung.

Mit meiner Gesundheit geht es mir Gott lob gut ich war bis jetzt einer der wenigen die von Krankheit verschont blieben es ist aber auch fürchterlich hier noch krank zu liegen.

Mein Kopfmaß schicke ich der inliegend ich freue mich schon eine Handarbeit von dir zu sehen u. etwas waß ich so lange entbehre, benützen zu können. Schreibe mir baldigst u. benachrichtige mich ob u. wann ich Euch erwarten kann, ich werde meine Dankbarkeit durch meine aufrichtige Freude beweisen.

(A 3. oldal vége.)

Sage meine herzlichsten Grüße an die Mitglieder der Familien Liedemann, Fabiny, Karafiát, etz. so wie an alle Bekante deren Theilnahme ich besitze Küsse an Wilhelm Amalie Otto Endre so wie an meinen kleinen Neffen dessen Nahme ihr mir nie schreibt eine fürchterliche Nachlässigkeit gegen einen wahren Onkel für welche ich die liebe Mutter meines Neffen seiner Zeit gehörig schelten werde, für jetzt bin ich nicht in der Laune mich aprehensio zu zeigen. Lebe wohl theure Pauline und vergiß nicht daß deine Gegenwart mir meinen Aufenthalt minder drückend machen kann sage daß auch Amalien u. Endre sie sollen wißen wie sehr u. seit wie lange ich mich sehne Sie zu sehen in welcher Erwartung ich dich unzählige mal küsse als Dein aufrichtiger treuer Bruder

Frigyes

Fest. Arad am 15^t Sept 1850.

(A 4. oldal vége.)

Kis alakú boríték:

An Fräulein Pauline von Szontágh

3 Kronengasse N° 129

Pesth

A bélyegzőkön: Arad 16/9 és Pesth 19/9.

[Drága Paulina húgom!

E hó 10-i leveledet tegnap kaptam meg és a váltópénzt, ami abba a helyzetbe hozott, hogy szükségleteimre való tekintettel a hátralékomat rendezni tudjam, mert valóban lehetetlen saját hozzájárulás nélkül a kiosztott illetményből megélni, s mivel ahhoz túlságosan büszke vagyok, hogy idegen segítséget keressek magamnak, kénytelen voltam ebben a másfél hónapban hitelből élni.

Örülök, hogy a faragványokat, mint emlékeket értékesnek tartod, bár mégisincs bennük anyagtól független érték. Mennyire leverő a mi jó bátyánknak, Vilmosnak az állapot! Mert ha rá gondolok, az én helyzetemet is keserűbbnek látom. Sokat kell szenvedned emiatt. Ám ez a sors.

Én és ő más és más szempontból befelhősítjük a család nyugalmaát. Borzasztó dolog számomra, aki tevékeny élethez voltam szokva, itt a mozgáshiányból eredő legkellemetlenebb unalmat elviselni, ami állandó idegességgel párosul.

Mindent, ami számomra kedves, ami az élethez köt, nélkülözni kell azzal a szörnyű kilátással, hogy ha ez a helyzet sokáig így marad, erkölcsileg megsemmisülök és a jövőt illetően eltompulok, a társadalomnak használhatatlan tagja leszek, aki mindenkinek csak terhére van. Az egyéves fogság tapasztalata mondatja velem ezt a tanulságot a jövőre nézve.

Mert éppen most érzem a különbséget a között, aki voltam és aki vagyok. Összehasonlítom az elkövetkező évek várható benyomásait ugyanebben az állapotban.

Irtózáttal nézek végig magamon: én, aki évekkkel ezelőtt szabad emberként haladhattam előre utamon! Feladtam a reményt, hogy hamarosan kiszabadulok. Engem fiatalon megmászít a helyzet szorítása. Az öregség, a jövőm, sok keserűséget nyújt. Minden remény eltűnik.

Nagyon várom Amáliától a választ és a kért dolgokat, mert tényleg egészen ruha nélkül vagyok és a napok már hűvösek és itt illően, nem szakadtan kell öltözködni, mert igen sok a látogató. Már mind a 230 bajtársamnak megvolt az az öröme, hogy valakit a hozzátartozói közül láthatott itt, csak nekem kell megelégednem idegen arcokkal. Menyivel könnyebben viselném el a sorsomat, ha megölelhetnék titeket. Erre még semmi biztatást sem kaptam tőletek.

Tegnap, szeptember 14-én, levették rólunk a láncokat. Én csak 6 nappal kevesebb mint fél évig hordtam, mert utolsóként ítétek el. Ez mégis jelentős könnyítés, a kényelmetlenséget tekintve. Úgy érzem most magam, mint a patkolatlan huszárló. Az ember vas nélkül a ruháit sem koptatja annyira.

Egy kis utazás Aradra nektek is használna és nekem nagyon jót tenne, végtére is nincs olyan messze, vasúton Szolnokra, ott bérelhetek kocsit, így a második nap megérkeznék Aradra, itt néhány napot eltöltenétek, elszórakoznánk, már amit itt szórakozásnak lehet nevezni. Némely dámáknak nagyon tetszik az erődben, nem múlik el nap számos látogató nélkül. Van nekünk egy meglehetősen jó sétahelyünk, s nem kellene nektek a bűzös kazamatáktól visszahőkölnotök, kölcsönösen a lehető legkellemesebbé tennék a helyzetet.

Tréfa nélkül, kedves Paula, szervezd meg ezt a szeptemberi utazást, ilyenkor a legkellemesebb, nektek néhány forint, s megtakarítottok nekem néhány szomorú napot a valóságban és számosat képzeletben. Hálistennek egészségem jó, eddig én voltam egyike a keveseknek, akiket megkímélt a betegség, de borzasztó is itt betegen feküdni. Fejméretemet mellékelten küldöm. Előre örülök, hogy láthatom a kézímunkádat és hogy valaminek hasznát vehetem, amit oly régóta hiányolok.

Mihamarabb válaszolj, s tudósíts arról, hogy egyáltalán és mikor várhatlak benneteket, hálámat őszinte örömmel fogom bizonyítani. A legszívélyesebb üdvözléteket tolmácsolj a Liedemann, a Fabiny, a Karafiát stb. családok tagjainak éppúgy, mint minden ismerősnek, akinek részvétét bírom.

Csókold nevében Vilmost, Amáliát, Ottót, Endrét, valamint a kis unokaöcsöt, akiknek nevét sohasem írátok meg. Borzasztó hanyagság egy valóságos nagybáccsival szemben, amiért a kis unokaöcsém kedves mamáját a megfelelő időben meg fogom dorgálni, most nem vagyok abban a hangulatban, hogy sértődöttséget mutassak.

Élj boldogul drága Paulina, s ne felejtse el, hogy jelenlétéd az én itt-tartózkodásomat kevésbé nyomasztóvá teheti. Mondd ezt meg Amáliának és Endrének is. Nekik tudniuk kell, hogy mennyire és milyen régóta vágyom látni őket. Amit várvaTtéged számtalanszor csókollak mint igazán hű bátyád, Frigyes. Arad vára, 1850. szept. 15.]

23.

Szontágh Frigyes levele Amáliához Pestre
Arad, 1850. október 12.

(El nem tudja képzelni, miért nem ír neki már régóta Amália. Ne keserítse ezzel is a helyzetét. A pénzecskéje sem jött meg. Elfeledkeztek róla, elveszett, vagy felültek az újság tudósításának, amely szerint ragyogó a helyzetük? Inkább hisz ennek, mint neki? Egyetlen könnyítés volt idáig, hogy szeptember 14-én levették róluk a vasaikat. Öccséről, Ottóról csak az ide látogató kúnszentmiklósi Virághéktól hallott. Egy sort sem kapott még tőle. Mint a gyerek várta a leveleket hazulról. Egészsége jó, de az az ellentét a hajdani elegáns huszártisztai és mai állapota között már szinte nevetséges. A Júliával töltött 11 nap boldogságára emlékezik.)

Theure Schwester Amalie!

Es ist mir unmöglich die Ursache zu ergründen warum ich mich seit so langer Zeit keiner Zeile von Deiner Hand zu erfreuen hatte, dein letzter Brief ist von der Zeit vor deiner Reise nach Oedenburg und ich kann dich versichern daß ich dein Stillschweigen tiefer empfinde als Du dir warscheinlich vorstellen kannst, daher bitte ich dich meine Lage nicht durch den Scham der Vergessenheit zu verbittern, ich fühle der Unannehmlichkeiten hinlänglich genug um nicht zu wünschen Eurer Theilnahme stets gewärtig sein zu wollen.

Den 25ten August bath ich dich in meinen Briefe um die Sendung meines kleinen in deinen Händen befindlichen Geldes zur Anschaffung der unentbehrlichsten Kleidungsstücke ich entbehre noch bis jetzt einer Antwort welches mir dopelt unangenehm ist da es mich glauben macht daß entweder Dein an mich etwa geschriebener Brief samt den Gelde in Verlust gerieth, oder aber hat jener Artikel in der Zeitung welcher unsere Lage hier als so glänzend angibt bei dir mehr Glauben gefunden als die Schilderung meiner Lage von mir aus. Du wärest nicht die Einzige welche diesen Artikel zu Folge sich verleiten ließ den Worten eines hier inhaftirten nicht gänzlich vertraut zu haben, nur persönliche Unterzeugung versicherten jene Personen daß unsere Lage nichts weniger als beneidenswerth ist.

Ich muß dir aufrichtig gestehen daß ich seit dem Frühjahre alltäglich mit der Hoffnung umging Euch hier begrüßen zu dürfen obwohl ich von dir nie ein Wort hinsichtlich dessen zu Gesicht bekam, ich muß mich in meinen Hoffnungen stets täuschen aber warum dich über die Bitterkeit meiner gegenwärtigen Lage aufklären weiß ich doch kaum selbst in wie weit ich Ursache habe mich zu beklagen da Alles bis jetzt noch ungewiß ist.

Den 14^t September wurden uns Allen jenen die wir bei der österreichischen Armee Offiziere waren, die Eisen abgenommen der einzige Gnadenack der bis jetzt uns traf, auch sage ich nicht die entfernteste Hoffnung einer baldigen Erlösung u. ich fürchte hier alt zu werden.

(Az 1. oldal vége.)

Von Otto weiß ich gar nichts ich konte von ihm noch keine Antwort erhalten die Virághschen von Kun Szt. Miklos schrieben an ihren Bruder hier daß Otto sich äußerte daß er mich besuchen würde wenn er mir dadurch nützlich werden könnte der gute junge Mann scheint meine Bruderliebe in einen sehr materiellen Lichte zu betrachten.

Wenn ich nie andere Leute sehen dürfte als solche welche mir nützlich sind so würde ich sehr wenige zu Gesicht bekommen, da ich nicht gerne verbindlich bin und mich nur die äußerste Noth veranlassen könnte Leute um Hülfe anzusprechen welche zu mir in

gar keiner Beziehung stehen, und ich keine Gewißheit besitze es ja zurück erstatten zu können.

Virágh erwartet künftigen Monath den 3ten Transport seiner Geschwister wann werde ich so glücklich sein nur einen zu sehen, könntest du nicht eine Woche von deinen Stadtleben aufopfern und mich dadurch für lange Zeit beglücken.

Alle Tage kämen hier Verwandte von Gefangenen an, nur ich muß mich mit fremden Gesichtern begnügen. Der Gedanke an Wilhelm erhöht die Bitterkeit meiner Lage ich versichere dich theure Amalie daß nicht der Kreis in welchen ich mich befinde meine Lage so leidend macht nicht daß materiele Leben, nein daß habe ich ertragen gelernt, die Bitterkeit meiner Gefühle ist mir Beinahe unerträglich, mein früher so bewegtes Leben entbehre ich, meine Leidenschaften ruhen nicht u. entbehren aller Nahrung, meine Gesundheit scheint mir Krankheit da ich selbe nicht benützen darf, es ist fürchterlich zu können, zu wollen und nicht dürfen.

Waß soll ich thun ich lese schreibe bis zum Ueberdruß es ist mir Bedürfniß etwas zu thun u. denoch kann ich nichts thun waß einen bleibenden Einfluß hätte die Aufregung ist allen entgegen die Gegenwart hat keinen Reitz für mich die Vergangenheit war zu hofnungsvoll für die Zukunft blieb mir kaum gutes übrig, daß Leben scheint mir ein großer Kampf widerstreitender Gefühle der Contrast zwischen einen u. den anderen die Hofnung ist Genuß, genießen in Wirklichkeit scheint mir unmöglich wie wenig wünsche ich von dieser Welt und doch wie viel für mich. Der Traum war schön daß Erwachen fürchterlich. In meinen Leben war ich 11 Tage wirklich glücklich werde ich noch 11 solche Tage haben dan werde ich mich über mein Schicksal nicht beklagen.

Amalie nur der Mensch weiß das wahre Glück zu schätzen der es nur um des Begriffes willen empfunden, lasse es nicht entfliehen Schwester es ist bitter einer Gewohnheit anzunehmen welche man Demuth nent.

(A 2. oldal vége.)

Paulinen schrieb ich den 15^t September ich warte mit Sehnsucht auf Antwort. Die Briefe von Euch sind für mich daß waß ein am Ufer herabragender Ast für einen dem ertrinken nahen ist, ich hoffe baldigst über Wilhelm eine beruhigende Nachricht zu erhalten, auch dein Sohn war krank wie mir Pauline schrieb ich hoffe er ist wieder munter wie geht es deinen guten Endre.

Dem Äußern nach geht es mir leidentlich meine Gesundheit hat bis jetzt nicht gelitten obwohl daß Fieber hier ziemlich häufig ist ich hatte es noch nie war auch seit September 848 nicht einmal unwohl ausgenommen Zahnschmerzen u. einer kleinen jetzt gänzlich vernarbten Schußwunde. Der langweilige Winter naht für uns Gefangenen heran es schaudert mich vor diesen todten ewigen Einerley, ich werde den Winter hiedurch meine eigenen Ergebnisse niederschreiben sowohl um die Zeit zu tödten als auch einer genaueren Erinerung für spätere Zeiten, ich habe seit meiner noch kurzen Lebenszeit manche Wechselfälle erlitten ohne bis jetzt die eine oder die andere meiner Handlungen bedauert zu haben, mein größtes Glück in meiner jetzigen Lage ist vielleicht daß ich mit mir selbst zufrieden bin, ob ich jetzt Ursache dazu habe oder nicht, daß kann ich nicht bestimmt behaupten.

Ich bitte dich dringend mir daß verlangte bal digst zu schicken da ich es sehr benöthige den meine Garderobe (wenn selbe diesen Nahmen verdient indem dazu wirklich kein Kosten erforderlich ist) befindet sich in einen erbarmungvollen Zustand u. ist in höchster Gefahr gänzlich in Dunst aufzugehen.

Der Contrast zwischen jetzt u. früher erscheint mir selbst in trostlosendsten Momenten lächerlich u. ich unterhalte mich oft indem ich mich über mich selbst lustig mache sehe ich im Spiegel so frage ich ist dies der früher elegante Husarenoffizier, im Ernste gesprochen unterhalten wir uns zu Zeiten mit unserem Elend, selbst wen ich frey werde wird die Erinnerung an jetzt manchen Reitz für mich haben, obwohl ich heute nichts weniger als Angenehmes darin finde. Es ist aber wahr daß ein fremder keinen Kummer an den Gesichtern der hier Gefangenen wahrnehmen könnte der äußere Mensch kann sich an Alles gewöhnen und wenn daß Innere mehr in Zusammenhang mit den Körper wäre würden wir diese traurige Lage ohne zu affektiren mit Gleichgültigkeit ertragen, im jetzigen Falle sind aber die Gemüther mehr g[e]eignet sich zu empören als sich dem Körper zu unterordnen

(A 3. oldal vége.)

Ich hoffe daß du die Vernachlässigung gegen mich baldigst durch ein sehr langes Schreiben gutmachen wirst den es wäre für deinen armen Bruder sehr traurig so wie jetzt von einen Tag auf den andern Monate lang ohne Erfolg den Ankomen der Post entgegenzusehen schreibe mir ja oft oder am liebsten komme selbst ich war den ganzen Sommer kindisch genug Euch täglich zu erwarten u. ich versichere dich daß ich Euch jetzt um so mehr zu sehen hoffe Wenige können daß sagen daß Sie beinahe 6 Jahre keinen Ihrer Angehörigen gesehen haben. Wie geht es den Liedemanschen, Onkl Fritz schrieb ich vor 3 Monaten aber ohne zu wissen ob mein Brief dort ankam Grüße mir Alle besonders den genanten samt Gattin u. Frau von Fabiny. Von Fabiny Vilo gehen hier sehr abenteuerliche Gerüchte herum woraus ich ersehe daß er noch immer der alte ist, übrigens ist dies ein Mensch in welchen ich mich sehr schmerzlich getäuscht habe, wie geht es seinen Bruder Tofor ich laße ihm herzlich grüßen so wie Alle guten Bekannte. Von Onkel Francz seiner Familie habe ich seit Jahren nichts gehört wie geht es denen? grüße selbe ich erinere mich stets meiner Knabenzeit mit Gefühlen die viel trübes in sich haben.

Paulinen Wilhelm deinen Endre so wie deinen kleinen Fabriczius küsse von mir herzlich wenn Otto komt sage Ihm daß seine Äußerung bei den Virágischen welche ich im Anfange dieses Briefes anführte sich meines Beifalls durchaus nicht erfreuen kann, er soll ein anderesmal nicht glauben daß Bruderliebe in materieller Hinsicht mehr auf mich als in geistiger Hinsicht wirkt.

Lebe wohl u. deute meinen langweiligen Brief nicht anders als selber es wirklich ist u. verdient es umarmt u. küst dich im Geiste unzähligemahle dein stets aufrichtiger unveränderlicher Bruder

Festung Arad am 12^t October 1850

*Frigyes
Staatsgefangener
(A 4. oldal vége.)*

[Drága Amália húgom!

Lehetetlen megmagyaráznom magamnak, mi lehet az oka annak, hogy annyi idő óta egyetlenegy sorodnak sem örülhettem. Legutóbbi leveled abból az időből származik, amikor még nem utaztál el Sopronba. Biztosíthatlak róla, hogy hallgatásodat mélyebben átérzem, mint ahogy azt Te magadnak valószínűleg el tudod képzelni.

Azért kérek, ne keserítsd a helyzetemet azzal, hogy szégyenlősen elfeledkezel rólam. Az azzal járó kényelmetlenségeket éppen eléggé át tudom érezni, hogy ne kívánjam részvétetek állandó bizonygatását.

Augusztus 25-én kértelek levelemben, hogy küldd el nekem a kezekben lévő kis pénzecskémet a nélkülözhetetlen ruhadarabok előteremtésére. Mostanáig híján vagyok a válaszodnak, amely kétszeresen is kellemetlen nekem, mert vagy fel kell tételeznem, hogy a nekem írt leveled a pénzzel együtt elveszett, vagy netán nagyobb hitelre talált nálad az az újságcikk, amely itteni helyzetünket oly fényesnek állítja be, nem úgy mint helyzetem tőlem eredő leírása.

Nem Te lennél az egyetlen, aki e cikk következtében hagyja magát félrevezetni, s nem egészen fogadja el egy itt bebörtönzöttnek a szavait. Csak személyes tapasztalat győzheti meg az ilyen személyeket arról, hogy a mi helyzetünk kevésbé irigylésre méltó. Őszintén állíthatom neked, hogy tavasz óta nap mint nap az a remény foglalkoztatott, hogy titeket itt üdvözölhetlek, annak ellenére, hogy tőled egyetlenegy erre utaló szó sem került elő.

Reményeimben állandóan csalatkoznom kell, de miért világosítsalak fel jelen helyzetem keserűségéről, ha még magam is alig tudom, hogy mennyire lehet okom arra, hogy magamat vádoljam, mert mostanáig még minden bizonytalan. Szeptember 14-én valamennyiőnkéről, akik az osztrák seregben tisztek voltunk, levették a vasat. Az egyetlen kegyelmi aktus, amely eddig minket érintett, mégsem beszélek a közeli szabadulás halvány reményéről sem. Attól félek, hogy itt fogok megöregedni.

Ottórol semmit sem tudok. Nem kaptam egyetlen választ sem tőle. Virághék Kunszentmiklósról írtak ide a testvérüknek: Ottó kinyilatkoztatta, hogy meglátogatna, ha ezzel nekem használna. A jó fiatalember az én testvéri szeretetemet úgy látszik anyagelvű megvilágításban szemléli. Ha én sohasem láthattam volna más embereket, csak akik számomra hasznosak, akkor én nagyon kevéssel találkoztam volna, mert nem szívesen kötném le magam és csak a legvégső szükségben kérnék segítséget azoktól, akik velem semmilyen kapcsolatban sincsenek és semmi biztosat sem tudnék arról, hogy vissza tudnám-e téríteni nekik.

Virágh a következő hónapra várja testvérei harmadik transzportját, mikor leszek olyan szerencsés, csak egyet is látni? Nem tudnál feláldozni egy hetet városi életedből és ezáltal engem hosszú időre boldoggá tenni? Naponta jönnek ide a foglyok rokonai, csak nekem kell idegen arcokkal megelégednem.

Ha Vilmosra gondolok, növekszik helyzetem keserűsége, biztosítlak arról, drága Amália, hogy nem a kör, amiben találok magam, nem a helyzetem, nem az élet materiális oldala válik számomra szinte elviselhetlenné, nem, azt megtanultam elviselni, hanem az érzéseim keserűsége.

Az én korábban oly mozgalmas életemet hiányolom, szenvedélyeim nem nyugszanak és minden táplálékot nélkülöznek. Egészséges voltom betegségnek látszik, mert nem használhatom ki, borzalmas tudni valamit, akarni valamit, de nem szabad tenni. Mit csináljak? Olvasok, írok a csömörig. Számomra létszükséglet az, hogy tegyek valamit és mégsem tehetek semmit sem, aminek maradandó hatása lenne. Mindennel szemben áll a nyugtalanság. A jelennek számomra nincs varázsa, a múlt túlságosan telve volt reménnyel, a jövőre alig maradt nekem valami jó.

Az élet — úgy tűnik nekem, — az ellentétes érzések harca, a kontraszt az egyik és a másik között. A remény élvezet, élvezni a valóságban lehetetlennek látszik, mily

keveset kívánok ettől az élettől és mégis mily sokat magamnak. Az álom szép volt, az ébredés borzalmas. Életemben 11 napig voltam valóban boldog, ha még 11 ilyen napom lenne, nem panasználám a sorsomat. Amália, csak az az ember tudja értékelni, mi az igazi boldogság, aki azt csak a fogalom kedvéért találta ki. Ne hagyj megszökni, keserű dolog egy megszokást felvenni, amelyet alázatnak neveznek.

Paulinának szeptember 15-én írtam, epedve várom válaszát. Leveleitek számomra annyit jelentenek, mint a partról benyúló ág a majdnem vízbefúlónak. Remélem, rövidesen megnyugtató hírt kapok Vilmosról. A Te gyermeked is beteg volt, ahogy azt Paulina megírta, remélem megint eleven. Hogy' megy a sora a Te jó Endrédnek? Nekem külsőre szomorúan alakul. Egészségem eddig még nem szenvedte meg, holott itt a láz elég gyakori. Nekem még sohasem volt. Még csak rosszul sem éreztem magam 1848 szeptembere óta, kivéve fogfájást és egy kis lőtt sebet, amely mára már egészen behegedt.

A számunkra, foglyok számára unalmas tél közelít. Irtózom ettől a halott, örök egyformaságtól. Télen át saját élményeimet fogom leírni, részben azért, hogy vele agyonüssöm az időt, részint azért, hogy pontosabb visszaemlékezést hagyjak későbbi időkre. Még rövid életem során már néhány fordulópontot megszenvedtem, anélkül, hogy egyik vagy másik tettemet megbántam volna. A legnagyobb szerencsém mostani helyzetemben talán az, hogy önmagammal meg vagyok elégedve, akár van okom rá, akár nem, ezt nem tudom biztonsággal megállapítani.

Amit kértem, sürgősen küldjed, nagyon nagy szükségem van rá, mert ruhatárom (ha ezt a nevet megérdemli, mivel arra már valóban nem érdemes áldozni) szálnalmas állapotban leledzik és legnagyobb a veszélye annak, hogy egészen semmivé foszlik.

A mának és a korábbinak az ellentéte számomra a legvigasztalanabb pillanatban is nevetségesnek tűnik és gyakran szórakozom rajta, mivel magamat kinevetem. Belelépek a tükörbe és kérdezem magamtól: ez volna az a korábban oly elegáns huszártiszt? Komolyan mondván: időnként elszórakozunk a nyomorunkon. sőt ha majd szabad leszek, a mára való visszaemlékezésből nem fog hiányozni némi báj, holott ma kevésbé találom kellemesnek. Az viszont igaz, hogy egy idegen semmi bánatot sem tapasztalhatna az itt fogságban lévő arcán. Az ember külseje mindenhez hozzá tud idomulni és ha a bensője jobban kapcsolódna a testéhez, ezeket a szomorú körülményeket — minden affektálás nélkül mondván — közömbösen viselnék el. A mostani esetben azonban a kedélyek inkább felelnek meg annak, hogy fellázadjanak, minthogy a testnek legyenek alárendelve.

Remélem, hogy hanyagságodat rövidesen nagyon hosszú írással teszed jóvá, mert szegény bátyádnak nagyon keserves dolog egyik nap úgy, mint a másikon hónapokon át minden eredmény nélkül figyelni a posta érkezését. Írjál gyakrabban, vagy az lenne a legjobb, ha jönnél. Eléggé gyerekes voltam ahhoz, hogy egész nyáron nap mint nap várjalak benneteket és biztosítlak róla, hogy most annál inkább szeretnék látni. Kevesen mondhatják el magukról azt, hogy közel 6 éve nem látták a hozzátartozóikat.

Hogy' megy Liedemannéknak, Frantz bácsinak írtam, három hónapja nem tudom, megérkezett-e levelem oda. Üdvözlj a nevemben mindenkit, különösen a nevezetteket feleségestül és Fabiny asszonyt. Fabiny Vilóról nagyon kalandos hírek szállongnak itt, amiből azt következtetem, hogy még mindig a régi. Mindenesetre olyan ember, akiben én nagyon keservesen csalódtam.

Hogy' megy a testvérének, Tófornak? Szívélyesen üdvözlöttem éppúgy, mint minden jó ismerőst. Ferenc bácsiról és családjáról évek óta semmit sem hallottam,

hogyan megy nekik? Üdvözöljed őket. Sráckoromra mindig kissé szomorúan gondolkodok vissza.

Paulinát, Vilmost, a Te Endrédet úgy, mint kis Fabriciusodat szívből csókolgatom. Ha Ottó jönne, közöld vele, hogy Virághéknak mondott szavai miatt, amelyeket e levelem elején idéztem, egyáltalán nem örülhet tetszésesemnek, máskor ne gondolja, hogy testvéri szeretet rám jobban hat anyagi szempontból, mint szellemi szempontból.

Élj boldogul és unalmas levelemet ne tartsd másnak, mint amit megérdemeltél. Képzeletben ölel és csókol számlálatlanul a Te mindig őszinte, változatlan bátyád, Frigyes, státusfogoly. Arad vára, 1850. október 12.]

24.

Szontágh Frigyes levele Amáliának Pestre
Kufstein, 1851. március 23.

(Amália 14-i levelét 19-én kapta meg. Bízik abban, hogy élénkebb lesz levelezésük. Mostantól kezdve bármikor írhat. Reméli, hogy Paulina most már személyesen írja meg házassági terveit, hiszen ő, Frigyes lett a családfő. Ágyneműt kér. Fröhlich úr a kurátora, sajnos túlságosan gazdag ahhoz, hogy kötelezettségeit pontosan teljesítse. Ismét szó esik Ottóról, s Liedemannról.)

Theure Schwester Amalie!

Deinen mir sehr lieben Brief vom 14^t d. M. erhielt ich am 19^t und beeile mich da wir die Erlaubniß erhielten zu jeder Zeit schreiben zu dürfen; selben zu beantworten wenn mir meiner Erlaubniß zum Schreiben auch Euer Wille mir stets zu antworten entgegen treten würdet so würde ich die Annehmlichkeiten eines lebhaften Briefwechsels genießen können wodurch meine Lage merkliche Erleichterung erfahren dürfte. Wen Ihr einen Begriff hätet wie sehr tröstend in meiner Lage Nachrichten von der fernen Heimath sind würdet Ihr gewiß Alles anwenden damit ich daran keinen Mangel leide, eigentlich bezieht sich dies nicht so sehr auf Dich als auf Paulinen u. Otto obzwar ich auch bei jenen vieles berücksichtige so erstreckt es sich aber nicht auf ganzliches Stillschweigen. An Otto werde ich nächstens schreiben damit ich selbst Ihm erinnere daß ich noch existire denn jene 6 Jahre daß wir uns nicht sahen haben beinahe den Anschein als wenn selbe hinter seiner Lebensepoche lägen, anfangs hatte er Ursache mir auf meine Briefe von Arad nicht zu antworten, aber jetzt sind selbe nicht vorhanden.

Pauline könnte auch schreiben u. wenigstens der Form wegen mich als jetzt den Ältesten unseres Familienzweiges von ihrer nahen Heirath persönlich benachrichtigen u. sie soll bedenken daß ich wenn ich auch keine Erbschaft, also doch eine Billigung vor enthalten könnte, aber leider fragt man in unsern Jahrhundert bei derley Gelegenheiten nicht mehr um die Meinung der ältern Bruder an wenigsten wenn selber gefangen ist.

(Az 1. oldal vége.)

Aber laßt mich nur einmal frey werden ich werde schon Reprasalien an Euch nehmen wo Ihr entweder weinen oder lachen müßt nach Belieben. Wie heißt jener Siebenbürger welcher dich besuchte?

Jenes Bettzeug welches auf meine Veranlassung Dir zukam ist nicht mein Eigenthum aber daß meines Cameraden Lill Ich ersuche dich daher in seinen Nahmen an meine Adresse baldigst nachstehendes zu senden nähmlich Einen von den Pölstern

welcher mit echten Pflaumenfedern gefüllt ist dann 3 Ueberzüge worunter einer von Rehleder so wie 2 Leintücher auch bitte ich dich mir genau anzuzeigen was an Dich davon angekommen ist. Außer jenen obenerwähnten habe die Gute Alles sorgfältig aufzubewahren damit selbes Lill seiner Zeit in Empfangnehmen kann. Ich bitte Dich wenn es thunlich ist jenen Sachen für mich selbst einige Leintücher u. auch 2 Polsterüberzüge beizulegen so wie zumöglichst Fußsocken da ich mit beiden letzteren auf der Neige bin von Ersteren aber seit 2 Jahren im Besitz zu sein mich nicht schmeicheln konnte u. in Pesth gänzlich vergessen habe Dich darum zu bitten. Sollte sich unter den von Wilhelm zurückgebliebenen Kleidern eine Sommer blouse oder Rock befinden so bitte ich Darum da ich im Zimmer meine Tuchkleider nicht verderben will es braucht nicht elegant zu sein da ich hier nicht Streich machen will u. kann. Es freut mich sehr daß auch Du Hofnung auf meine baldige Befreyung hast, was mann wünscht daß hofft mann, übrigens ist jetzt auch Grund dazu vorhanden u. besonders ist ja bereits der Anfang geschehen. Es freut mich sehr daß ich Frölich keine Verbindlichkeiten schulde um so mehr da ich von je her Ursache hatte selben als den Urheber der meisten meiner Verlegenheiten von der Zeit an als ich ihm um Einwechslung meiner Staatspapiere ersuchte übrigens ist jetzt alles eins, ich wundere mich nur daß Ihr Euere Capitalien so lange in seinen Händen lassen konntet, obzwar es sehr sicher ist so ist er aber bereits zu reich u. sein Geschäft zu groß um auch die Pflichten als Curator genau zu erfüllen.

(A 2. oldal vége.)

Wenn nur Otto wenigstens sein Capital nicht angreifen möchte u. die traurigen Folgen davon einsehen möchte, er mußte ja, im Jahre 49 schöne Ersparnisse gehabt haben da er beinahe 2 Jahre keinen Kreuzer verlangte. Nach dem wie du mir geschrieben Otto sich durchaus nicht mit Energie einer Beschäftigung annimmt finde ich daß ich mich in meiner Hofnung getäuscht habe denn ich erwartete nichts weniger als wenn ich meine Freiheit erlange von ihm in Wirthschaftswesen Instructionen zu erhalten da ich mich gänzlich dem Bauernstande widmen will.

Du hast meinen letzten Brief nicht recht aufgefaßt wenn du wähnst daß ich vielleicht aus Neid getrieben äußerte daß in unserer Familie die weiblichen Glieder bestimmt scheinen glücklich zu sein, überhaupt, bezog sich dieses nur auf unser eigenes Verschulden nähmlich der schlechten Wirthschaft u. ich zog damit nur eine Paralele zwischen meinen früheren Ich u. Otto u. im Gegensatze Dich u. Paulinen. Wenn es leichtmöglich ist ersuche ich Dich das Paquet sehe bald durch Onkel Liedemanns Speditions Haus franco unser zu[...] wenn ich einmal in meinen Leben zu Geld komme werde ich meine Schulden bei dir zahlen wenn nicht bleibe ich dein ewiger Schuldner, [...] ein schöner Trost. Ich befinde mich ziemlich wohl u. es geht uns jetzt allen etwas besser indem wir uns mancher Erleichterungen erfreuen welche unser Loos um vieles erträglicher machen. Unverhofft kommt oft vielleicht kommt auch Einmal etwas sehr Gutes für mich.

Meine Empfelungen an Alle Verwandten u. Freunde besonder[s] Onkel Fritz u. Franz, Tante Marie Rose u. Julie nebst viele Handküsse Küsse in meinen Nahmen deine Endre groß u. klein Otto u. Paulinen recht vielmal, schreibt mir häufiger, ich bleibe gewiß keine Antwort schuldig. Ich bitte um Zulage für Aprill etc. Es küßt dich in Gedanken unzähligemal dein stets treuer unveränd[er]lich dich liebender Bruder

am 23^t Marz 1851

Szontágh Frigyes

(A 3. oldal vége.)

Címzés:

An Frauen Amalie von Fabricius geborene von Szontagh hochwohlgeboren
 3 Kronengasse N° 129 Pesth
 franco

Bélyegzők: *Kufstein 21 Marz Wien 27 Marz Pesth 28/3*és még egy részben hiányzó, részben olvashatatlan. Csak ennyi vehető ki: *Mar.*

(A 4. oldal vége.)

(Az 1851. márc. 23-ára keltezett levélen a kufsteini pecsét 21-ről. Előre lepecsételt levélpapírt kaptak? Ezen fejléc: a vár képe.)

[Drága Amália húgom!

A nekem nagyon kedves leveledet, amelyet e hó 14-én kelteztél, 19-én kaptam kézhez, s mivel engedélyt adtak rá, hogy bármikor írhatunk, igyekszem megválaszolni. Ha az engedélyem a levélíráshoz találkozik a te hajlandóságoddal, hogy mindjárt válaszolsz, akkor élvezhetném az élénk levelezés kellemességeit, miáltal helyzetem észrevehetően javulna.

Ha fogalmatok lenne arról, hogy az én körülményeim közepette milyen vigasztaló, ha távoli hazámból híreket kapok, bizonyára mind arra törekednétek, hogy ebben ne szenvedjek hiányt. Tulajdonképpen nem annyira rád vonatkozik ez, mint inkább Paulinára és Ottóra, bár náluk sokmindent figyelembe veszek. Ez azonban nem terjed ki a teljes hallgatásra.

Ottónak legközelebb írok, ezzel én magam emlékeztetem őt, hogy még létezem, mert az, hogy 6 év óta nem láttuk egymást, majdnem azt a látszatot kelti, hogy egész korszak múlt el azóta. Eleinte még volt oka rá, hogy Aradról küldött leveleimre ne válaszoljon, most azonban nem fordulhat elő ilyesmi.

Paulina is írhatna. Legalább a forma kedvéért engem, mint most a legidősebbet a mi családjunkban, értesíthetne személyesen közeli házasságáról. És gondolja meg, hogy én, ha örökséget nem is, de azért hozzájárulást adhatnék. Ám sajnós a mi évszázadunkban még ilyen alkalomkor sem szokás megtudakolni idősebb bátyjuk véleményét, még ha fogoly is. Legyek csak egyszer szabad, elégtételt veszek rajtatok, amikor is vagy sírni fogtok, vagy nevetni, tetszés szerint.

Hogy' hívják azt az erdélyit, aki meglátogatott?

Az az ágynemű, amely intézkedésemmre hozzád érkezett, nem a tulajdonom, hanem Lillé, a bajtársamé. Megkérlek a nevében, hogy rövidesen küldjed az alábbiakat vissza az én címemre. Vagyis az egyik vánkost, amelyik eredeti pávatollal van töltve, aztán három huzatot, melyek közül az egyik özbőr, valamint két vászontörülközőt. Arra is kérlek, hogy pontosan jegyezd föl nekem, mi érkezett meg ezek közül hozzád. A fentiekben kívül mindent szívességből gondosan megőrzök, hogy azokat Lill annak idején majd átvehesse.

Kérlek, ha lehetséges, tégy melléje néhány dolgot számomra — pár vászontörülközőt, két párnahuzatot is és — leginkább zoknikat, mivel mindkét utóbbiból fogytán vagyok. Viszont azt, hogy az előbbi a birtokomban legyen, két év óta nem tudtam magamnak kikönyörögni. Pesten pedig egészen elfelejtettem, hogy kérjem tőled.

Ha lenne Vilmos hátrahagyott ruhái közt nyári ing vagy kabát, úgy kérem, mert itt a szobában a posztóruháimat nem akarom elhasználni. Nem kell elegánsnak lennie, mert itt nem akarok és nem tudok konkurálni.

Nagyon örülök, hogy te is bízol hamari szabadulásomban. Amit kíván az ember, abban reménykedik. Egyébként most van rá alap, különösen azért, mert hiszen kezdetként történt már valami.

Nagyon örülök, hogy Fröhlichnek nem vagyok lekötve, annál is inkább, mert kezdettől okom lett volna rá, mivel ő volt az előidézője a legtöbb pénzzavaromnak. Attól kezdve, hogy megpróbáltam beváltani nála az állampapírjaimat. Egyébként most minden mindegy. Csak csodálkozom, hogy ti a tőkéteket ilyen hosszú ideig a kezei között tudtátok hagyni. Jóllehet az nagyon biztos hely, azonban ő már túl gazdag és az üzlete túl nagy ahhoz, hogy kurátori kötelezettségeit pontosan teljesítse.

Ha Ottó legalább a tőkéjéhez ne nyúlna, s ennek szomorú következményeit belátná, kell, hogy 49-ben már szép megtakarításokkal rendelkezett légyen, mivel közel két évig egy krajcárt sem igényelt.

Miután Ottó — ahogy írtad — éppenséggel semmi energiát sem fordít arra, hogy valamilyen elfoglaltsága legyen, úgy találom, hogy reményeimben csalatkoztam, mert nem vártam el tőle kevesebbet, mint azt, hogy ha visszanyerem szabadságomat, tőle a gazdasági életben útmutatásokat kapok, mert teljesen a paraszti életnek akarom szentelni magam.

Legutóbbi levelemet nem jól értetted, ha feltételezed, hogy én talán irigységtől hajtva jelentettem ki, hogy úgy látszik, családkban a nők a szerencsésebbek. Egyáltalán, ez csak a mi eladósodásunkra vonatkozott, vagyis a rossz gazdálkodásra, s ezzel párhuzamot vontam korábbi énem és Ottó között, szemben veled és Paulinával.

Megkérlek, ha nem esik nehezedre, a csomagot nézd át hamar. Liedemann bácsi szállítmányozási vállalatánál bérmentesíteni[...] Ha én egyszer az életben pénzt kapok, megfizetem neked azt, amivel neked tartozom, ha nem kapok, örök adósod maradok. Szép vigasz.

Elég jól érzem magam, valamennyiünknek jobban megy most azzal; hogy néhány könnyítésnek örülhetünk. Ezek sorsunkat sokkal elviselhetőbbé teszik. Gyakran jöhet valami váratlanul, talán nagyon jó jön számomra.

Üdvözleteimet mind rokonnak és barátoknak, különösen Fritz és Ferenc nagybácsiknak, Mária tantnak, Rózának és Júliának, mellette sok kézcsók, csók a nevemben Endrédnek, a nagynak és a kicsinek, Ottónak és Paulinának jó sokszor, írjatok gyakrabban, bizonyára nem maradok adós a válással. Kérem az áprilisi pótdíjat stb. Gondolatban számlálatlanul csókol a Téged mindig változatlan hűséggel szerető bátyád, Szontágh Frigyes. 1851. március 23-án.]

25.

Szontágh Frigyes levele Paulinához Pestre
Kufstein, 1851. május 23.

(Örvend azon, hogy Paulina tudósítja készülőt házasságáról. Jó tanácsa: legyen bizalom mindkét részről. Oswald Linát, hajdani szerelmét majd meglátogatja Bécsben, ha férje nem lesz ellene. Várja Amália levelét Assa-Kürtről. Júlia csókoltatja Paulinát és Amáliát. Czuczor „bajtársa” viszi ezt a levelet. Most szabadul.)

Szeretet hugóm Paulin!

Épen midőn kedves testvérem készültem hozzád némely neheztelő szavakat intézni, vettem már régen de edig hasztalan várt soraidat melyek által nem csak hogy kibékültem hanyagló viseleted által érezhető sérelmek miatt, de még nagyobb örömet is mai napra, s hosszú időre. Egyszere Julia levelét is most vettem kezemhez, és nem sok hja hogy tévedésből a tiédet olvastam volna hamaráb, de a sors és a val együt egy különös vágy mentet meg azon igazságtalanságtól, mivel tagadhatlan hogy (ámbar téged is nagyon szeretlek) még is csak Juliát illeti az elsőség. Reményilem hogy többi leveleim közt nem marad hosszú időig árván azon valahára kezembe került leveled és hiszem hogy nem sokára több tarsai közt láthatni örvendetnek szemeim.

Hogy boldog vagy anak őszinteséggel örülök és kívánom hogy méltányolva azon élvezetét semi homály ne borítsa jövő boldogságod. Emlékez meg mindenkor hogy házas életben a meglegedetlenség első oka a férj második pedig csak a nő lehet, s ahoz nélkülözhetlen ^{1ször} Bizodalom ^{2ször} bizodalom és harmatszor ismét bizodalom még pedig mind két részről. Ha az ál[!] akor boldog leszel.

(Az 1. oldal vége.)

Magam is szeretnék jövő sógoromal megösmerkedetni, ha személyesen nem lehet rovidre, legaláb levelek által, a mi mostan a mit magyar levelemből kiveheted anál inkább történhető.

Amáliának e hó 10^{kén} írtam Kültre és minden nap várom válaszát. Otto még egyetlen egy betű által nem örvendetet, és már nem is vélem várhatni hogy irását meg ösmerjem.

Hogy Oswald Lina részvételel vagyon irántam anak örvendek, izend teszteletem. Ird meg lakását, ha szabadulásom alkalmával Bécsen időm engedi talán meglátogatom, reményilem hogy férje nem fogja ellenzeni mert ami 45^{be} tetszett már most nem veszedelmes előtem s azólta már sok szerelmes kalandon mentem keresztül még utóljára meg alapottam.

Néhány nap mulva hozab levelet fogok írni, de most sietnem kell mivel Czuczor bajtársom elmegyén Tiszteletem Liedemann és Fabiny családbeli tagoknak kérlek nevemben mondani úgy mint Doby-éknak is. Szalayt mint ösmeretlent köszöntve s mint sógort üdvözölve maradok őszinteséggel téged csókolva változhatlan hiven szerető bátyád

Kufstein vár Majus 23^k 851.

Szontágh Frigyes
(A 2. oldal vége.)

Julia mind téged úgy Amáliát számtalanszor csókoltatt.

(A 3. oldal vége.)

Címzés:
T. cz. Szontágh Paulin
honleánynak Pesten

(A 4. oldal vége.)

26.

Szontágh Frigyes levele Paulinához Pestre
Kufstein, 1851. június 28.

(Azt kell hinnie, hogy Czuczor barátja által küldött levele nem jutott el a címzetthez. Ruhaneműeket vár. 11-kor van a postaosztás. Ő kapja a legkevesebbet. Kéri Paulina jövőbelijének a címét. Mindig talál magának elfoglaltságot. Könnyítések: napi egy óra közös séta és két óra olyan szabadidő, amikor egymást meglátogathatják. Júlia halálos beteg volt.)

Szeretet hugóm Paulin!

Már ismét egy havat töltöttem a' nélkül hogy tudósítást birjak tőled vagy töbi testvéreimtől, és azt kell gyanitanom hogy Czuczor barátom által küldöt levelem nem került kezedhez, melyet annál inkább sajnálnám mivel ez által neked engem kell adósodnak ösmerni. Egy uton Endre sogoromnak is irtam volt, és ő általa is bizonytalanságban vagyok mindeddig ámbár említet barátom még múlt hó 31^{kén} érkezett Pestre. Amáliától ugy mint levelet úgy a' biztosan e hó elejével elküldendő ígért ruhaneműeket mindeddig várom, utolsó levele még Assa-Kürtről származó, tehát még szerencsés hazaérkezése föllöt is bizonytalanságban érzem magam, mely engem nem igen képes vigasztalni mindnyájotok letele felöl.

Ha kébzeln tudnátok mily reményel várnak az olyféle szegény foglyok mint én magam minden nap a 11^{ik} orára, mely időkor meg szoktuk kapni a leveleket (ha volna) akkor tudom sokal gyakrabban irnatok, mert mind a mellet hogy én részemről legaláb nem nagyon engedem által magamat a búbánatnak, még is csak észreveszem azon tudósítások hiányát mely ugy szolvan egyetlen kutforásom kedves honnomat illetleg, és nekem sajnosan tapasztalni kellet hogy minden honfitársaim köszt én vagyok az mely legkevesebb tudósító híreket hizeleghetek magamnak. Ved számba kedves hugóm vágyaimat, latod Amalia mindent elkövet engem elégíteni, és tőle nem kívánhatom

(Az 1. oldal vége.)

mivel ideje és helyzete nem engedi velem anyit foglalatoskodni hogy megeleghedhesek ő leveleivel egyedül. Ha eljövend azon idő téged mint Szalaynéét üdvözölhetni akkor ha férjed nyájaságával egyez azon secretárius szerepet reá tukmálhatod, ha ne talán adig helyzetem oly változást nyerne hogy a levelezést mindketten nélkülözhetjük. Küllömben soraim mostan nem csak hogy ő elöte nem titkok de még igen örvendeni fogok ha azoknak közölése ő nála részvételt nyerhetnek. Reményilem hogy boldog tiszta egedet feleggek nem borították és nem is fogják homályosítani, ne hogy idővel testvéreim boldogságaiban csalódva nem azt kelljen találnom a mit oly nagyon ohajtottam. Ved például magadnak Amáliát mely három évet oly tiszta boldogságban töltöt férjével hogy abban homályt találni még gondolni sem lehetséges.

Ha legközelebi soraidat Szalay Adreszét tudatnád velem azonal irok neki hogy boldogab időbeni személyes megösmeretségik ideiglenesen is levelezés által lehesen alkalmam ötöt ösmerhetni. Irljal bőveben felöle, jól tudom hogy ti nők szerettek kijelöltök felett kifogyhatlan beszélgetésbe ereszkedni, és ennek utána felhivásom egy tárgyat illet melyet mulatság nem egy levelet de könyvet is tölthetni. Szerencsés a ki szeret azt tapasztalásból jól tudom, tehát kérlek ne szemérmeskedj oly túlságosan előttem.

(A 2. oldal vége.)

Egy részről szegény Szalayt sajnálom az az ha nem ember a talpon akkor kétségkívül iszonyu papucskormány alá jutt, de aval csak azt mondom izlésemet illetve hogy nem küllömben kívánom ha hugóm helyett nőm lennél mivel mind a mellet hogy önfejü kurucz ember vagyok azon sziklán talán még is megtörhetnék. De az az ő gondja s nem enyim, és majd csak olykor gratulálok nekie mikor már sükere leend josolásomnak, hogy örüljek annak a mit idővel kiseb vagy nagyob mértékben talán magamon is tapasztalnom alkalmam leend.

Én a legjobb egészségben vagyok, kedvem ha nem homálytalan is, állapotomhoz képest nem enged kivánságot, a napokat nem számolom mert útálom az unalmat melyet csak névszerint ösmerem s hála Istennek edig még mindeg talállok foglalatoságot, és ha anyi engedményeket nem birunk is mint Aradon magam részesültem s tudomásom szerint más varakban léteznek, még is több változást találunk mint a múlt télen melykor csupán szobatársomra szorúlva a ki számomra nem vala az ég áldása sokszor kívántam egyedül lenni.

Mink minden nap egy órát a várban lévő szabad téren sétálva töltünk azonkívül két óra hosza fogszobáink nyitva vagynak mely időben a szomszéd társokat élvezhetjük Isten számtalan adományai oly kis részét, a napnak töbi részeit elzárva töltjük ki ki a miben kedve telik és eszerint tánczolhatnék is ha találhatnék a számára kedvet. Társaim mind honfiak és derék művelt férfiak nagyob része fiatalok, és edig magamon azt tapasztaltam hogy legjobban tür a magyar ha társa is az, edig az az múlt hó közepig mindég más nemzetbeli társokat szerencséttettem még valahára oda kerekettem melyen kívül magamat koránt sem tudom jól érzeni, hiszen hogyan is, mivel az Isten is jó kedviben teremtete a magyart, vagy a mi szinte lehetséges hogy a' magyarnak küllön Istene van, csak hogy most időzik.

(A 3. oldal vége.)

Juliától tiz nap ellöt kaptam levelet és most már ismét töbet ir, ő halálos beteg volt de hála az égnek már vissza nyerte egészségét.

Kérlek irjál valami ujat, körödrül reményeid mulatságaid felöl, ugy mint Liedemann, Fabiny s. a. t. rokonink felöl továbbá minden régi barátim felöl, és ne tégy ugy mint ha nem tudnád hogy engem érdeke.

Tiszteletem és kézcsokjaimat kérlek jelenteni emlitet családtagoknak főképen Liedemann Frigyes és Ferencz bátyáinknak s nejüknek, Fabiny nénémnek s. a. t. Ferencz bátyánk leányairól már évek olta mit sem hallottam, jelentsd köszönetimet s tudosits hogy létük felöl, küllömben én oly idegen leszek idővel a családban mint ha Chinában lagnának és anak csak ti lesztek okai mert sok kérdéseimre nem feleltek.

Amáliát, Ottót, Endrét számtalanszor csokold helyetem Doby családtagjait tiszteltetve maradok téged gondolatimba öszinte testvéri keblemhez szoritva s csókolva változhatlan bátyád

Kufstein vár Junius 28^{kán} 1851

Szontágh Frigyes

Mit ir Rombauer Tivadar Észak Amerikai életéről? Tud meg kérlek azt frigyes bátyántól, és kérd hogy nevembe ötét számtalanszor tiszteltesse és csokoltasa. Most két éve van hogy gyakran közölhettem vele hivatalosan és mulatságban. A fia mely Szebennél eltünt vissza került é vagy nem?

F[...]

27.

Szontágh Frigyes levele Paulinához Pestre
Kufstein, 1851. augusztus 26.

(Köszöni a 20 pengőforintot. Most már a menyasszonynak, vőlegénynek gratulál. Örül, hogy Ottó szorgalmasan tevékenykedik. Jól esne, ha írna. Még reméli, hogy kiszabadul.)

Szeretett hugóm Paulin!

Soraidat e hó 23^{kán} vettem kezemhez úgy mint a küldött 20 pengő forintokat melyért köszönetemet mondom. Már annak segedelmével többeket megrendeltem.

Leveled nagyon rövid a mit nem csudálom mert helyzeted melyben irtad is rendkívüli, hisz nem örök életbe menyaszony vagy vőlegény az ember s a boldog csak egyszer lehet az.

De most már mint Szalayné üdvözölhetnek soraim, ne kíványj tölem szóval felköszönést, ahoz nem értek, légy meggyőződve hogy keblem érzéseit kifejezni Petöfy Sándor és tolla tehetetlen lenne. Családunk rövid idő alatt két taggal szaporodott, adja Isten hogy minden részen azt meglegedés s boldogság környeze.

Tudósításid rövidre várom, s akkor már reménylem hozabak lesznek levelid. Én neked nem irhatok anyit mert a mi téged érdekelhet körömön kívül fekszik, s azonkívül mit irhatok a mi valló a hol minden reményünk csak távol lehetségen de semmi tényen nem alapúl.

Mit csinál Otto Siófokon hisz az nem Zichy jóságá az tudomásom szerint püspöki birtok, vagy talán többnek fac totumja lett ő?

(Az 1. oldal vége.)

Örvendek hogy ő oly szorgalmas s erélyesen munkál[k]odik, majd ha én kiszabadúlok és környülményeim kedvezök lesznek ketten együtt oly gazdaságot csapunk hogy hinni sem fogják hogy mindketten katonák voltunk. Ha Otto ismét Pestre gyön, s a mint értetődik hozád mint új gazdaszonyhoz szál, kérlek tartsad reá hogy legaláb néhány sorral tudassa velem hogy létét s foglalatosságait, már hetedik éve hogy őt nem láttam, nagyon jól esne ha írna, hisz miről tarthat ő mint Petervárady Kapitulans.

Épen ma's ez orában telik két éve hogy vár fogoly vagyok, mikor mondhatom azt hogy voltam? azt a jó Isten tudja, de reményem még nem hagyott ell.

Ezen sorokat Endre sógorunk levelébe zárom, kinek szinte irok, Amália felöl kivéve azon néhány szót a mit leveled tartalmaz már 2 holnapja hogy nem bírok tudósítást s ő csak akkor ír mikor pénzt küld, ámbár en időn kívül pénz nélküli levélnek is nagyon örülnék. Juliatól e hó közepén vettem utolsó levelit, melyben titeket számtalanszor köszönt, már nem engedi át magát a búnak, ő egészséges s csak úgy reményel mint én. Frigyes és Ferencz bátyánk Roza, Juli s Fabiny néneinket s gyermekeiket kérlek nevembe számtalanszor tisztelni s kezeiket csokolni köszöntettem jó barátimat s. a. t.

(A 2. oldal vége.)

Doby családtagoknak kérlek mond tiszteletemet s úgy Oszwald Linának is. Szalayt s téged gondolatimban ölelve és csokolva maradok változhatlan hűségel szerető bátyád

Kufstein vár August 26^{kan} 851

Szontágh Frigyes
(A 3. oldal vége.)

Címzés: T. cz Szallay Paulin aszonynak Pesten

(A 4. oldal vége.)

28.

Szontágh Frigyes levele Paulinának Pestre
Kufstein, [1851. december 28.]

(A 25 forintot köszöni, de — tévedés ne essék — nem kérte. Karácsonyi ajándékként fogta fel. Emberséges erődparancsnokuk jóvoltából a foglyok együtt ünnepelhettek néhány órán át. Félreértés kapcsán bizonygatja, hogy mindkét hűgát egyformán szereti. Béküljenek ki, ne veszekedjenek tovább.)

Theure Schwester Pauline!

Deinen theuern Brief erhielt ich am 24^t dieses Monats so wie die 25 fl welche wie du schreibst ich von dir verlangte, sey aber dem wie es will, ich sah selbe als Weihnachtsgeschenk einer aufmerksamen Schwester an, und verwendete selbe theils um meinen Haushalt während den bereits aber möglichst gemütlich verlebten Feyertagen einen gut besetzten Anstrich zu geben, theils um den ersten Tag des nun folgenden neuen Jahres mit einigen meiner Leidensgefährten angränzend an ungarischer Sitte möglichst angenehm zu bringen zu können.

Wir verlebten überhaupt die Feyertage Dank der Menschenfreundlichkeit unseres Festungs comandanten u. des Vertrauens welches Derselbe in uns setzt, recht gemütlich, indem wir der Gesellschaft mehrerer sonst von uns getrennter Leidensgefährten u. theuer Freunde uns erfreuten. Du kanst dir denken daß in unserer Lage im gesellschaftlichen Vereine so sehr beschränkt, es uns wohl thun muß, u. einen dopelten Reitz hat die Hand erprobter Freunde drücken zu dürfen u. einige Stunden deren Gegenwart in ungetrübter Freude genießen zu können. Ich habe es empfunden und schätze vergangene schöne Stunden so hoch, als ich künftige hoffe.

So viel von den Feyertagen.

Liebe Pauline deinen Schreiben nach, ersehe ich daß du einer Anspielung die ich gethan habe eine andere Quelle als meiner eigenen Kopf zu schreibst, ich errathe welche du denkst, du glaubst daß Amalie in dieser Sache betheilt ist u. daß Sie mich irre leitet. Nein theure Paulin, Amalie hat Dich entschuldigt als ich mich beklagte über dein Befinden in Ungewißheit zu sein, Ich könnte die Ihre Zeilen bezüglich Deiner senden, aber ich thue es nicht erstens weil Amalie keiner Entschuldigung u. keiner Vertheidigung bedarf, zweytens müssen meine Geschwister mein Wort als so wahr nehmen wie es ist, da ich nur eines u. stets ein wahres gebe, u. überzeugt

(Az 1. oldal vége.)

sein daß ich keinen Grad abweiche von den Gefühlen der einen oder der andern u. daß ich meine Geschwister gleich liebe, und auch stets gleich Euch achten möchte. Ich bin der größte Feind von Allen Klatschereyen und würde selbe vielleicht übersehen, aber weder zu Deinen noch zu Amaliens Gunsten vertheidigen. Unter Geschwistern liebe Paulin muß ungetrübte Harmonie herrschen, ein Familienleben nach meinen Ansichten kann nur dann wahren Reitz haben wenn alle Glieder mit gleicher Gesinnung mit gleichen Gefühlen für einander leben sich gegenseitig die Fehler ohne welche kein Geschöpf

Gottes besteht, verzeihen, bemüht selbe zu bessern, ohne jedoch selbe unzart zu berühren.

Sollten zwey so gebildete, liebenswürdige, und sonst glückliche Frauen wie Ihr seydt nur im mindesten durch Mißverständniße getäuscht, in einem Verhältnisse zu einander stehen, welches bei Geschwistern jeder einzelnen doppelt peinlich sein muß, da ja doch der Zwang um vor der Welt daß Gegentheil zu zeigen allein hinreicht sich unglücklich zu fühlen. Etwas weniger Mißtrauen weniger Hartnäckigkeit liebes Schwesterchen.

Theure Pauline, Du bist jünger, die weniger erfahrene, ich bitte dich darum! Amalien entgegen zu gehen der lieben Schwester vergangenes vergessend die Hand zu reichen, sie ist so zärtlich als Schwester und ich glaube nicht daß, und warum Sie gegen Dich es weniger sein sollte als gegen mich. Ich wollte nur daß Ihr Euch alle so lieben möchtet als ich Euch liebe und achte. Du Pauline kanst mich noch zu wenig den du warst Kind als ich zum Regimente einrückend meine Vaterstadt verließ ich liebte im Kinde die Schwester u. bewahrte dieses Gefühl der zum Weibe gereiften, deine Liebe ist mehr Gewohnheit an den Nahmen deines so wenig gekannten Bruders aber ich lebe in der Ueberzeugung daß nach genauen Kennen ich deine Liebe u. Achtung besitzen werde. Ich denke mehr an Euch als Ihr Sekunden der Muße hobet um Euch der Gedanken an ferne Personen hingeben zu können

(A 2. oldal vége.)

Ich liebe Euch mit einen Gefühle welches nur jenen Herzen die einer starken Prüfung unterworfen möglich ist. Glaube niemals theure Schwester daß ein einziges bitteres Gefühl sich in meine Liebe zu Dir oder zu einen Wesen welches ich liebe hineinmischt, gewiß nicht. Ich bin zu fröhlichen Gemüthes um mehr als momentane Bitterkeit bezüglich meines traurigen Geschickes zu fühlen. Ich habe 3 Jahre von meinem Lebensglück verloren bereits 3 Jahre ist das Schicksal Juliens abhängig von den meinigen daran gebunden, aber heute meine Freiheit, es bleibt die Erinnerung aber keine Bitterkeit Julie wird mir ich Ihr Ersatz bieten, Ihr werdet uns liebend u. achtend erduldeten Leiden vergessen machen u. dafür stets sicher sein daß Euer Bruder im Glücke nicht vergessen wird, im Unglücke von Euch nicht vergessen worden zu sein.

Daß Du mir daß gebetene nicht sendetest wundert mich nicht mehr du siehst daß ich nicht so begriffstützig bin, aber dennoch muß ich bei einen beharren u. daß ist ein halb Pfund rußischer Thee in einer Blechbüchse da ich bereits in Erwartung dessen von einen Leidengefährten einige Loth auslieh, welcher ihm von Wien erhielt da ich aber in Wien niemanden habe u. erst jetzt durch eine verunglückte Bestellung disgustirt wurde muß ich auf die Gefahr hin obstinat zu erscheinen dich bitten mir selben sehr bald zu schicken. In Wien kostet 1/2 Pfund 3 fl.

Julie ließ dich in Ihren letzten Zeilen schönstens grüßen, ich erwarte täglich einen Brief von Ihr. Diese Zeilen wirst du so ziemlich den 1^t oder 2^t Tag des neuen Jahres erhalten meine Wünsche für dich sind die deinigen ich schreibe selbe nicht nieder aber sende selbe zum Allmächtigen.

Grüße u. Handküsse an Liedemanns u. Fabiny^s. Amalien, Otto, Endre u. meine kleinen Neffen bitte dich in meinen Nahmen zu küssen so wie Sallay dem ich einige Zeilen beifüge. Lebe wohl u. schreibe bald u. ausführlich, bis jetzt weiß ich noch nicht deine Wohnung es küßt dich dein treuer aufrichtiger Bruder

Frigyes

[Drága Paulina húgom!

Drága leveledet e hó 24-én kaptam meg, mint ahogy a 25 forintot is, amelyet, mint írod, elvártam tőled. Akárhogy is van, én azt a figyelmes testvér karácsonyi ajándékának fogtam föl, és részben arra fordítottam, hogy háztartásomnak a körülményekhez képest kellemesen eltöltött ünnepekben a bőség külső látszatát adjam, részben a most következő új év első napját néhány sorstársammal a magyar szokásokhoz hasonló módon, lehetőleg kellemesen töltsük el.

Egyébként, az emberbarát erődparancsnoknak hála, és annak a bizalomnak köszönhetően, amit belénk helyez, igazán kedélyesen éltük át az ünnepeket, mivel több sorstársunknak és drága barátunknak a társaságát élvezhettük, akik különben el vannak zárva tőlünk.

Elgondolhatod, hogy társas kapcsolatokat annyira korlátozó helyzetünkben jó kell, hogy legyen és kétszeres élvezet, hogy sokat próbált barátok kezét szoríthatjuk meg, és néhány órán át azok jelenlétét felhőtlen örömben élvezhetjük. Úgy éreztem és olyan nagyra értékelem az elmúlt szép órákat, mint ahogy hasonlókban reménykedem az elkövetkezendőkben. Ennyit az ünnepekről.

Kedves Paulina, írásodból ítélve, úgy veszem észre, arra célozatsz, hogy amit tettem, nem a saját fejem szerint tettem. Elárulom neked, hogy kire gondolsz. Azt hiszed, hogy Amália részes ebben az ügyben és hogy ő félrevezet engem. Nem drága Paulina, Amália mentetetted téged, amikor panaszkodtam neki, hogy bizonytalanságban vagyok hogyléted felől.

Megtehetném, hogy mellékelem sorait a neked szóló levélhez, de nem teszem, először is mert Amáliának nincs szüksége sem arra, hogy bocsánatot kérjen, sem arra, hogy védekezzen. Másodszor: testvéreim vegyék a szavamat annak, ami, mivel csak és mindig csak egyféleképpen beszélek és legyetek meggyőződve róla, hogy egy fokkal sem térek el érzelmeimtől az egyik vagy a másik irányban. Hogy testvéreimet egyformán szeretem és mindig egyformán szeretném tisztelni.

A legnagyobb ellensége vagyok minden fecsegésnek, magam talán átsiklanék felette, de nem védeném magamat sem a Te, sem Amália kedvéért. Testvérek között, kedves Paulina, felhőtlen harmóniának kell uralkodnia. Véleményem szerint a családi életnek csak akkor van valódi varázsa, ha mindenegybes tagja egymással szembeni azonos felfogásban és azonos érzelmekkel él egymásért, kölcsönösen megbocsátja a hibákat, amelyek nélkül Isten egyetlen teremtménye sem létezik, s törekednek azok kijavítására, mégis anélkül, hogy azokat tapintatlanul felemlégetnék. Két ilyen művelt, szeretetreméltó és egyébként boldog asszony, mint amilyenek ti vagytok, féleértések miatt csak kissé is csalódottan olyan körülmények közt álljon egymással szemben, amely testvéreknél külön-külön kétszeresen kínos kell, hogy legyen.

No igen, a kényszer, hogy a világ előtt az ellenkezőjét kell mutatniok, ez már elég ahhoz, hogy boldogtalannak érezzék magukat. Kissé kevesebb bizalmatlanság, kevesebb nyakasság, kedves testvérkém. Drága Paulina, te vagy a fiatalabb, a kevésbé tapasztalt, azért kérlek téged! Menj elébe Amáliának, a kedves testvérnek, s feledve a

múltat, nyújtsd a kezed. Ő olyan gyengéd mint testvér, és nem hiszem, hogy veled szemben kevésbé lenne az, mint velem.

Csak azt kívánom, hogy úgy szeressétek egymást, mint ahogy én szeretlek és tisztellek benneteket. Te, Paulina, engem még igen kevésbé ismeresz, mert még gyermek voltál, amikor én ezredemhez bevonulva szülővárosomat elhagytam. A gyerekben a testvért szerettem és megőriztem ezt az érzést az iránt, aki már asszonnyá érett. A Te szereteted inkább megszokás az oly kevésbé ismert bátya iránt, de én abban a meggyőződésben élek, hogy pontosabb ismeretek után bírni fogom szeretetedet és tiszteletedet.

Többször gondolok rátok, mint Ti énrám. A rátok vonatkozó gondolatokat magasabb szintre emelő ihletett pillanatokban távoli személyeknek át tudom adni. Úgy szeretni, ahogy én szeretlek benneteket, csak olyan szív képes, amely erős próbákat állt ki. Sohase gondold drága húgom, hogy egyetlen keserűbb érzés belekeveredhet az irántad vagy egy másik lény iránt való szeretetembe. Biztos, hogy nem. Sokkal vidámabb a természetem annál, semhogy szomorú sorsom miatt pillanatnyi keserűségnél többet érezsek.

Életem boldogságából három évet vesztettem el, már három éve függ Júlia sorsa az enyémtől, azzal egybe van kötve. Szabadságom ma csupán emlék, de semmi keserűség, majd kárpótoljuk magunkat. Ti szeretve és tisztelve minket, el fogjátok felejteni a kiállt szenvedéseket és azért biztosak lehettek abban, hogy bátyátok boldogságában nem fog rólatok elfeledkezni, a boldogtalanságban viszont Ti nem fogtok rólunk elfeledkezni.

Azon, hogy amit kértem, nem küldted, nem csodálkozom többé. Látod, hogy nem vagyok annyira csökönyös, de mégis ragaszkodnom kell egyvalamihez, az pedig fél font orosz tea pléhdobozban, mivel a csomagra várva, egy sorstársamtól már néhány latot kölcsönkértem. Ezt ő Bécsből kapta. Mivel nekem senkim sincs ott és mivel éppen most sikertelenül próbálkoztam rendeléssel, ez azzal a veszéllyel jár, hogy makacsnak látszom, mégis téged kell kérnem, nagyon gyorsan küldjed azt. Bécsben fél font 3 forintba kerül. Júlia legutóbbi soraiban a legszebben köszönt téged, minden nap várok levelet tőle. Ezeket a soraimat körülbelül az év első vagy második napján fogod megkapni. Jókívánáságaim mint a tieid, nem írom le őket, de küldöm a Mindenhatónak.

Üdvözetem és kézcsókjaim Liedemannéknak, Fabinyéknak. Amáliát, Ottót, Endrét és kis unokaöcsémet csókol a nevemben és Sallayt is, akinek néhány sort mellékelek. Éljen boldogul és írj rövidesen és részletesen, mostanáig semmit sem tudok a lakásodról. Csókol a te őszintén hű bátyád Frigyes.]

29.

Szontágh Frigyes levele Fabricius Endréhez Pestre
Kufstein, 1851. december 28.

(Endrének szemrehányást tesz, hogy elmulasztotta megírni, Paulina felgyógyult-e súlyos betegségéből. Azért továbbra is szereti őket.)

Kedves barátom és sógorom!

Ugy mint Paulin ugy a te soraid is kellemetes érzésekkell töltöték keblemet, ámbár Paulinnak levelére neki néhány felvilágosítást kell adnom s mivel sorai német nyelvben vagynak írva ugyan a nyelvben válaszolok, mivel nekem mindegy akár egyik akár másikban fejezem ki magamat

Ne ved rossz neven kedves Sogor hogy Malihoz intézet soraimban érintetem hogy nem irsz nekem, te elfeledted hog Paulin súlyos betegségéről még October elejével hirt adtál s én számolva a napokat türelmemet némileg elvesztve a nélkül hogy annak jobbanlétefelől tudositótál volna s azért panaszolva, de haragom a bizonytalanságot de koránt sem téged illetet, légy meg győződve hogy ha kedveseim a mi minden órában nem csak egyszer történik; elmémben megfordulnak mint Paulin hugóm elválaszthatlan árnyéka János sogorom is azok közül vagyon kiket legjobban szeretek és becsülök.

Történjen bár mi, legyen sorsom es jövőm víg vagy komoly, kedves rokonim iranti érzéseim keblemben csak édesek lesznek

*Isten veled kedves sogorom csokol számtalanszor igaz szivü őszinte sogorod
Kufstein vár Decemb 28^{kán} 1851*

Szontágh Frigyes

Ceruzával: „Sógorához Fabricius Endréhez”

30.

Szontágh Frigyes levele Amáliához Pestre
Kufstein, 1853. január 15.

(Amáliának felsorolja, mit kapott meg a legutóbbi csomagban. Ne mentegődzdön, hogy nem küldött karácsonyi ajándékot. Még van maradék, s ő most leginkább a sűrűbb levelezésnek örülne. Ha továbbra is szándéka meglátogatni, majd legközelebb a részletekről, most büntetésben van. Okát nem adhatja.)

Theure Schwester!

Deinen Brief erhielt ich am 5ten dies mit der Zulage für Januar. Daß Paquet enthaltend 1 Hose 1 Kostök 100 Cigaren, dein Portrait, Supenzettel, 2 Bücher, u. Käse hingegen am 12ten dies u. ich danke dir für deine Güte welche mich durchaus nicht mehr überascht den ich wurde besonders letzterer Zeit daran gewöhnt meine Wünsche gewährt zu sehen u. noch außerdem etwas beigefügt zu finden welches ich zu besitzen nie als Wunsch äußerte, selbst jetzt konntest du liebe Schwester dich nicht enthalten mir nicht außer den angezeigten noch etwas beizufügen es ist zwar eine Kleinigkeit aber gut.

Auf deine Frage waß ich an Handarbeit benöthige sage ich für jetzt nichts als deine häufige Handschrift in Briefen welche mich stets sehr freuen. Wie kanst Du dich nur entschuldigen wollen mir zum Christgeschenk nichts zu schicken wo ich noch immer Trümmer der in November erhaltenen Sachen besitze welche doch Alle sehr gut waren so wie jene von Tante Rose geschickten Weine u. Gurken welche letzten bis in dieses Jahr hinein dauerten, ich hätte zwar besser Haushalten können aber sie wären mir verdorben u. davor mußte ich selbe bewahren

(Az 1. oldal vége.)

Ich danke dir auch im Nahmen meines Freundes Csiky für die Bücher der nicht mehr mit mir wohnt da man selben von mir trente u. gänzlich absperte, ich befinde mich

jetzt allein in meinen Gefängniß ich kann dir aber die Ursache nicht schreiben erstens weil zweytens abermals weil

Wenn du noch nicht abgestanden bist von deinen Wunsche mich zu besuchen so melde ich dir daß ich es nicht nur nicht mißbillige sonder es sehr wünschenswerth finde übrigens werde dir bis zum Frühjahr näheres schreiben. Am liebsten würde ich freilich weg von hier, lieber 4 Jahren in einer andern Festung wie hier 1 Jahr

Ich kann dir nichts deutlicheres schreiben Grüße u. Küsse an deine Lieben es küßt dich im Gedanken dein treuer

Bruder

am 15/1 853

Ein andermal mehr Fritz

(A 2. oldal vége.)

Nr. 2.

(A 3. oldal vége.)

Frau Amalie von Fabriczius

Einschluß a. Jo. Sallay

Későbbi írás: Szontágh Frigyes honv. ezr. levelei 1847–1853.

(A 4. oldal vége.)

[Drága Húgom!

Leveledet 5-én kaptam meg, a januárra szóló pótdíjjal együtt. A csomag tartalma: 1 nadrág, 1 kostök, 100 szivar, a te arcképed, leves-utalványjegy, két könyv és sajt, szemben a 12-ivel és köszönöm a jóságodat, amely most már egyáltalán nem lep meg, mert — különösen az utóbbi időben — megszoktam, hogy kívánságaimat értékelik és még azon kívül találok valamit, ami hozzá van adva, amelynek birtoklását sohasem kértem. Most sem tudtad megtartóztatni magad, hogy valamit hozzá ne tegyél. Apróság csak, de jólesik.

Kérdésedre, hogy kézimunkámhoz mire van szükségem, az a válaszom, hogy most semmire, csak gyakori kézírásodra levelek formájában, amelyeknek mindig nagyon örülök. Hogy akarhatsz elnézést kérni azért, mert nem küldtél karácsonyi ajándékot! Hiszen még most is őrzöm a novemberben kapott dolgok romjait, amelyek mind nagyon jók voltak, éppúgy, mint Rózsa néném által küldött borok és uborkák. Az utóbbiak még ebben az évben is kitartottak. Jobban is takarékoskodhattam volna, de akkor megromolhattak volna, s ettől megóvtam őket.

Továbbá köszönöm neked Csiky barátom nevében is a könyveket. Csiky már nem lakik velem együtt, mivel őt tőlem elválasztották és egészen elzárták. Most egyedül vagyok fogságomban, de nem írhatom meg neked az okát. Először, mert, másodszor, mert

Ha még nem tettél le kívánságodról, hogy engem meglátogass, úgy jelzem neked, hogy nemcsak nem vagyok ellene, de nagyon kívánatosnak tartom, egyébként tavaszig írok még erről közelebbit. Legszívesebben persze elkerülnék innen, inkább 4 évet egy másik erődben, mint itt egy évet.

Nem írhatom világosabban...

Üdvözetem és csókjaim szeretteidnek, téged gondolatban csókol a te hú bátyád.
1853. január 15.

Máskor majd többet. Frici.]

31.

Szontágh Frigyes levele Paulinához és Sallay Jánoshoz Pestre
Kufstein, 1853. február 17.

(Paulinától és férjétől minél több levelet vár. Örült, hogy végre Ottó is írt. Nem csodálja, hogy nem mulatoznak. Sírva vigad a magyar.)

Szeretet jó rokonim! Paulin és János

Soraitokat úgy mint a' 10 forintokat e hó 9^{kén} megkaptam s mind ketőért köszönetemet mondom. Már azt szeretem ha keveset is de még is gyakran irtok annak ki gondolatjában anyit foglalatoskodik veletek. Levél nap ünepnap reám nézve. Én bizony keveset irhatok nektek mert napjaim oly egyformán folynak és a világot már csak hirlapok által ösmérem. Ottónak sorait mindennap várom, a' múlt hó folytán egy igen kedves és lelkes levelet vettem tőle. Legnagyobb reményem vann hogy könyelmű életét bevégezve, komolyabb törekvéseket vetend alapot jövőjének és ha barátságos tanácsim melyeket kért tőlem hatást nem tévesztenek meg vagyok győződve hogy megváltozandja életmodját. Adja az isten hogy őt is boldognak tudjam adig is még majd saját magammal törődöm.

(Az 1. oldal vége.)

Örvendek hogy mindketten egészségesek vagytok, azt hogy bálókban nem voltatok nem sajnálom mert tudom hogy az által mit veszít az ember. De azért talán nem hibázot a' dinum danum magány körökben amugy magyarosan. Sirva vigad a magyar modjára, hisz én sem busulok pedig csak olyan szegény rab vagyok.

Isten veletek kedves rokonim csokol számtalanszor változtatlan testvérték
17/2 853

Szontágh Frigyes

(A 2. oldal vége.)

Nro 3.

(A 3. oldal vége.)

Címzés: Sallay [javítva] Janos urnak tisztelettel

Pesten

(A 4. oldal vége.)

Függelék

I.

Budavára az 1849-iki ostrom előtt (egykorú rajz után)

Jókai Mór–Bródy Sándor–Rákosi Viktor (szerk.): Az 1848/49-iki magyar szabadságharc története képekben. Bp. 1898, 246. o. (Reprint.)

II. Tarnopoltól Máramarosszigetig (térkép).
*Az Österreich–Ungarn Monarchiekarte 1890. 1:1,5 Mio.
Freytag & Berndt, Wien, facsimile-kiadása. (Részlet.).*

III.***Lap a 10. huszárezred nyilvántartókönyvéből.***

(Szontágh Frigyes adatai.) Az Österreichische Staatsarchiv–Kriegsarchivtól kapott másolat (1998.09.10). A kísérőlevél szerint nem erősíthető meg, hogy katonai akadémiát járt volna.

IV.

F. L. Sartorius: Militärschematismus des Österreichischen Kaiserthumes.

Wien, 1848, 340–341. o. A 10. huszárezred adatai.

(Nyomdába került 1847. dec.)

V.

Tarnopol látképe.

Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben.

XVI. köt. Galícia. Bp., 1898,

VI.***Színes tábla huszáruniformisokról (1848 k.).***

Gilbert Anger: Illustrierte Geschichte der K.K. Armee
Wien, 1887, Serie II. Tafel V.

VII.

Galíciai zsidó temetés.

Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben.

XVI. köt. Galícia. Bp., 1898, 485. o.

VIII.

Paraszkunyhó belseje.

Az Osztrák—Magyar Monarchia írásban és képben.

XVI. köt. Galícia. Bp. 1898, 303. o.

IX.

Autheried Hannibal: Fabricius-ház.

(Sopron, Fő tér 6.)

X.

A 14. levél vége (beszámoló a dezertálásról).
Máramarossziget, 1848. november 11.

XI. Máramarosszigettől Aradig (térkép).
*Az Österreich–Ungarn Monarchiekarte 1890. 1:1,5 Mio.
Freytag & Berndt, Wien, facsimile-kiadása. (Részlet.)*

XII. Cella (Pest, Újépület, 1849.)

Szilágyi Sándor (szerk.): A magyar nemzet története. 10. köt. Bp., 1898, 403. o.

XIII.

Szontágh Frigyes vallomása az aradi véstörvényszék előtt. Arad, 1850. március 7.

„Friedrich Szontagh de Zabary hat sich am 24. Okt. 1848 12 Uhr Nachts mit 185 Mann von Tarnopol eigenmächtig nach Ungarn entfernt und wurde am Wege bey Moshosta Liska von Infanterie und Cavallerie angegriffen, es gelang ihm aber sich mit 39 Mann durchzuhauen und am 27. Oktober im Marmososer Comitate anzukommen. die Oberst kantts [Moritz Kaán de Albest?] 2te Escadron traf gleichfalls am 1 Novbr in Körös Mezó an und wurde von Puhlen [Polen] angeführt. Er übernahm dann diese ganze Mannschaff, organisirte selbe, und wurde von Kriegsminister Meszaros zum Escadrons Commandanten ernannt; in den Marmaros blieb am bis zum 18ten Februar, kam dann unter das Commando des Bem, nach Siebenbürgen, wo er gegen Obersten Urban fecht, am 15 März krank wurde, und zum Depot nach Belényes einrückte. Beim Depot blieb am bis Ende Juli, wo er in seiner Eigenschaft als tem Rittmeister mit einem Division dem Armee Corps des Percel baigegeben wurde. Beim Temesvar, Csatar und Ó Becse wohnte er den Treffen gegen die kk Armee bei. Zum Major wurde er im August 1849 ernannt, ohne ein Decret erhalten zu haben. Als Szontagh mit der Mannschaff desertirte, nahm er aus dem Spitals Cassa, welche ihm als Spitals Commendanten anvertraut war, einen betrag von 480 f... und es gibt an diese Gelder zur Verpflegung der Mannschaff mitgenommen zu haben, auch habe er dem Regimente einen Brief zurückgelassen, in welchem er demselben diesen Umstand angezeigt und das selbe ermächtigt habe, sich den Ersatz für diese 480 f... durch seine rückgelassene Bagage und Pferde zu verschaffen. Uebrigens habe er diesen Betrag deßhalb vor seiner Desertion Niemanden übergeben wollen, damit seine beabrichtigte Desertion nicht verraten werde. Aus Vaterlandsliebe durch Zeitungen und Emissäre verleitet habe an das Verbrechen dem Desertion begangen. Er behauptet von einem Corporale und 2 Mann, welche am Abend zuvor der Desertion zu ihm kamen – aufgefordert worden zu seyn – mit ihm zu desertiren, welcher Umstand übrigens bei der Schwere der bereits eingestandenen mehreren Verbrechen an und für sich gleichgültig ist. Er nahm sein Dienstpferd mit.“

(Hadtörténelmi Levéltár, Bp.)

[Zabari Szontágh Frigyes 1848. október 24-én éjfélkor 185 emberrel Tarnopolból önhatalmúlag Magyarországra távozott. Útközben Moshosta Liskánál gyalogság és lovasság támadta meg, de sikerült neki 39 emberével áttörni és október 27-én Máramaros megyébe jutni. Kaán de Albest Moritz ezredes 2. lovasszázada november 1-jén ugyancsak megérkezett Körösmezőre, egy lengyel vezetésével.

Szontágh Frigyes ezt az egész legénységet átvette és megszervezte. Mészáros hadügyminiszter kinevezte vezénylő századosná. Máramarosban maradt február 18-ig, akkor Erdélybe került Bem parancsnoksága alá, ahol Urbán ezredessel szemben harcolt. Március 15-én megbetegedett és visszavonult Belényesre tartalékba. Tartalékban maradt július végéig. Akkor lovaskapitányi minőségben egy hadosztállyal Perczel hadtestéhez osztották be. Temesvárnál, Csatádnál és Ó-becsénél jelen volt a cs. cs. hadsereg elleni ütközetekben. Őrnaggyá 1849 augusztusában neveztetett ki, anélkül, hogy erről okiratot kapott volna.

Amikor Szontágh a legénységgel együtt dezertált, kivett a kórház-kasszából — amely rá volt bízva mint kórházparancsnokra — 480 forintot, s magával vitte a legénység ellátására. Hátrahagyott az ezrednek egy levelet, amelyben ezt a körülményt leírta és felhatalmazást adott, hogy a 480 forint ellenében kárpótlásként hátrahagyott holmijával és lovával rendelkezzenek. Egyébként ezt az összeget dezertálása előtt azért nem akarta senkinek sem átadni, nehogy a már elhatározott dezertálást elárulják. Hazaszeretetből újságok és küldemények által félrevezetve kezdett hozzá a dezertálás bűn-tétéhez. Megállapítja, hogy a dezertálás estéjén egy káplár és két közlegény kereste föl együtt szökjön meg. Ez a körülmény azonban a már folyamatban volt több bűncselekmény súlyán nem változtat. Magával vitte a szolgálati lovát is.]

XIV.

Szontágh Frigyes aláírása vallomása végén.

Arad, 1850. március 7. (Uo.)

XV.
Haynau aláírása
a halálos ítéletek várfogságra változtatásáról szóló irat végén.
Pest, 1850. március 15.

XVI.
Gyászjelentés (nyomtatvány):

„Szontágh Frigyes, Amália férjezett Fabricius, Otto és Paulina, elkeseredett szívvvel jelentik, szeretett testvér bátyjok zabári Szontágh Vilmos urnak köz és váltójogi ügyvédnek Pesten f. é. October 14-én déli 1 órakor, sorvadás következtében, életének 28-ik évében történt gyászos kimultát. Hideg tetemei az ev. hitvallást követők szertartása szerint October hó 15-én délutáni 5 órakor 3 koronautcában 129. sz. a. levő házban beszenteltetvén, a Pesti temetőbe fognak eltakarítani. Pesten October 14-én 1850.”

XVII.

Kazinczy rajza a kufsteini várbörtönről.

Badics Ferenc (szerk.): Képes magyar irodalomtörténet...

I. köt. Bp., 1906, 3. kiad., 761. o.

XVIII.

Czuczor Gergely. (1851. május 23-án szabadult Kufsteinből.)

Beöthy Zsolt: A magyar irodalom története.

II. köt. Bp. 1896, 384. o.

XIX.

Levélpapír-felzet Kufsteinből, Szontágh írásával (25. levél)

1851. május 23. (MOL P 1559 Fabr. Fasc. LIV.)

Kufsteini jelentés Szontágh Frigyesről 1851

*Ruhig, und eingezichen, beschüfftigt sich mit Litteratur
u. Schmach bereuen – sein stiller Eingeben in seinen
Schicksaal scheint die Erkenntnis seiner Besinnigen
zu seyn.*

(Nyugodt és magába zárkozott, irodalommal foglalkozik
és szégyenét bánja – csendesen beletörődött sorsába
és felismerése józan észre vall.)

K. K. Festungs Commando: Ausweis vom 1-ten Jänner
bis Ende Juny 1851. Uiber die auf dem Kufsteine verwahrten
Festungs Sträflinge. (Kufsteini levéltár.)

1850	1866	18	mit Verhaftung.	1
20.	19.	15. J. 2. Abt. 19 2.	Trotz seiner 3fachen Verbrechen zeigt er keine Reue – in Gegentheil sehr frech, störrisch und unwillig zeigt und äußert einen gewissen Stolz, an der Revolution theilgenommen zu haben, woraus sich folgern läßt daß er nie zu Erkenntnis gelangt, sondern der Regierung stets feindlich gesinnt bleibt.	1
1850	1868			

XXI.

Kufsteini jelentés Szontágh Frigyesről 1852

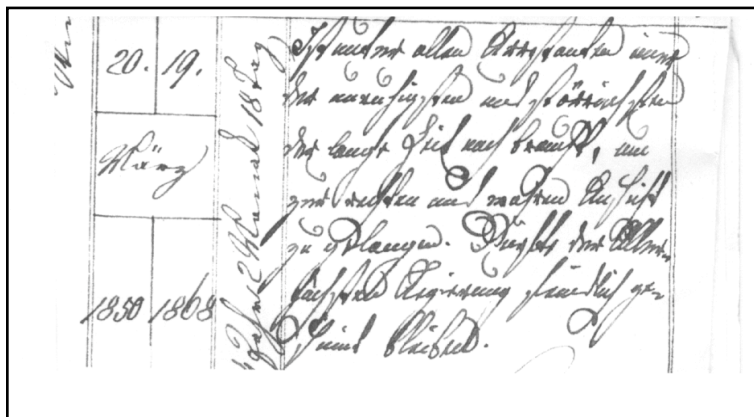
Trotz seiner 3fachen Verbrechen zeigt er keine Reue – in Gegentheil sehr frech, störrisch und unwillig zeigt und äußert einen gewissen Stolz, an der Revolution theilgenommen zu haben, woraus sich folgern läßt daß er nie zu Erkenntnis gelangt, sondern der Regierung stets feindlich gesinnt bleibt.

(Három rendbeli bűncselekménye ellenére semmi megbánást sem tanúsít – ellenkezőleg, nagyon szemtelen, dacos és vonakodó, bizonyos büszkeséget mutat és fejez ki, azért, mert részt vett a forradalomban.

Ebből következik, hogy sohasem jut belátásra, hanem mindig ellenségesen fog szembenállni a kormánnyal.)

K. K. Festungs Commando: Ausweis vom 1. July bis Ende December 1852. Ueber die auf dem Kufsteine verwahrten Festungs Sträflinge. (Kufsteini levéltár.)

XXII.

Kufsteini jelentés Szontágh Frigyesről 1853

Ist unter allen Arrestanten immer der unruhigsten und störrichsten der lange Zeit noch braucht, um zur rechten und wahren Ansicht zu gelangen. Dürfte der Allerhöchster Regierung feindlich gesinnt bleibend.

(Valamennyi rab közül ő a legnyugtalanabb és -dacosabb, akinek még hosszú idő kell ahhoz, hogy helyes és igaz belátásra jusson. Lehet, hogy a magas kormánnyal szemben ellenségesen hangolt marad.)

K. K. Festungs Commando: Ausweis vom 1. Juli bis Ende Dezember 1853. Uiber die auf dem Kufsteine verwahrten Festungs Sträflinge. (Kufsteini levéltár.)

XXIII.

Zala György: Az aradi vértanúk emlékszobra Arad főterén.

Jókai Mór–Bródy Sándor–Rákosi Viktor (szerk.): Az 1848/49-iki magyar szabadságharc története képekben. Bp. 1898, 190. o. (Reprint.)

XXIV.**Térítvény Amália javára**

Pest, 1854. április 22.

Melynél fogva – e' mai nap tett átnézés után úgy találtuk, hogy Szontágh Amália testvérünk férjezett Fabriczius Endrénő, néhai testvérünk Szontágh Frigyesre 1849^k évi Septemb' holnaptól kezdve részént készpénzben, részént más szükséges cikkekben 400. pftot kiadott; – ezen felől – a nálla levő 's kamatokkal öszve adott – 1168 pft 38 [kr] kitett öszvegett pedig egymás közt három részben ekkép osztottuk fel.

1^{or} Szontagh Amália testvérünknek (lehuza kinek kinek 4. pftott) esett 385 pft 32 x

2^{or} Nekem Szontagh Paulinnak385 pft 32 x

3^{or} Nekem Szontagh Ottónak385 pft 32 x

Mely reánk esett 385 pft 32 x-t Szontagh Amália testvérünk és Sógorunk Fabriczius Endrétől kötelezőkben úgy fogadtuk el – hogy a' reánk esett sommákat, a' kitüzött időre lefizetni tartozzanak; – Mi pedig ez uttal magunkat szinte kötelezzük az esetre: ha hogy ne talán valamikor Szontagh Amália testvérünktől vagy nevezett sógorunktól ezen reánk esett 385 pft 32 kr somma vissza fizetését valaki törvényes uton követelné és ezt nekik megfizetni kellene akkoron mi a jelenleg kötvényben később valósággal felveendő 385 pft 32 xr erejéig – külön külön a vissza fizetési kötelességet magunkra vállaljuk és azt megtérítjük.

Kelt Pesten 1854^k évi April 22^{én}

Sallay Paulina
született Szontágh
Szontágh Otto.

(MOL P 1559 Fabr. Fasc. LIII.)

XXV.**Részlet a Fabriciusok családfájáról**

(Forrás: A soproni Fabricius család krónikájának magyar fordítása
1847-ből. Kézirat, 1980, 154–155. o.)

...Fabricius János András (1770–1847) (I. Endre)
polgármester

1. házassága Artner Dorottya Máriával (1779–1804) 1801.

Gyermeük: Károly András (1802–1803)

2. házassága rosenecki Vekher Erzsébettel (1783–1863) 1805.

9 gyermekük született,

9. András Lajos (II. **Endre**) (1823–1902)

Házassága **Szontágh Amáliával** (1826–1893) 1848.

Gyermekeik:

1. (III.) Endre (1849–1898)

[Fia, (IV.) Endre, (1880–1968) adta át Szontágh Frigyes hátrahagyott tárgyait a Hadtörténelmi Múzeumnak, a Soproni Múzeumnak a krónikát, az iratokat pedig a Magyar Országos Levéltárnak]

2. Amália

3. Béla

4. Margit

XXVI.

NÉVMUTATÓ

(A dőlt oldalszámok a német szövegekre vonatkoznak.)

- [Sz.] Amália, Sz. = Szontágh 3, 4, 5, 7, 11, 13, 14, 19, 22, 23, 26, 27, 28, 30, 34, 36, 40, 41, 43, 45, 52, 53, 54, 60, 61, 65, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 77, 80, 98, 105.
- [Sz.] Amalie (Amaliae) 11, 18, 20, 21, 23, 24, 25, 28, 29, 31, 32, 39, 43, 44, 51, 52, 54, 55, 56, 59, 62, 63, 65, 66, 70, 72, 78, 79, 83.
- Anger, Gilbert 5, 90.
- [Sz.] Anna 7, ld. még Gautlie
- „Aradi 13” 12, 55, 57, ld. Feldherrn
- Artner Dorottya Mária 105.
- Auersberg, Carl, gróf 18.
- Auersperg 8, 19.
- Autheried Hannibal 5, 92.
- Badics Ferenc 5, 99.
- Balassa 60.
- Bem, Jozef 10, 96, 96.
- Beöthy Zsolt 5, 99.
- Berndt 4, 5, 85, 86, 93, 94.
- Bona Gábor 9, 10.
- Breit József 10.
- Bródy Sándor 4, 5, 85, 104.
- Burghardt Mária 22, 23, 28, 35, 38, 71. (Burghardt) Marie 18, 21, 25, 33, 37, 71.
- Busghardt Matild 20, 28, 31, 35.
- Curghardt, Mathilde 18, 25, 29, 33.
- Csatkai Endre 15.
- Csiky 15, 82, 83.
- Czuczor Gergely 5, 15, 73, 74, 75, 99.
- Darray asszony 21, 23.
- Doby 74, 76, 77.
- Ehnt (?) Matild 28, 30, 35.
- Ehnt (?) Mathilde 25, 29, 33.
- Ehnt (?) Teréz 20, 22, 28, 31, 35.
- Ehnt (?) Therese 18, 21, 25, 29, 33.
- Fabiny (-ék, asszonyság, néném) 12, 22, 33, 35, 43, 44, 45, 45, 46, 63, 64, 67, 69, 74, 76, 77, 79, 81.
- Fabiny Teofil János 8, 12.
- Fabiny Vilmos [Vilo] 8, 18, 18, 19, 19, 20, 21, 22, 67.
- Fabiny Teofil 12.
- Fabricius asszonyság 37, 38, ld. még Weckher Erzsébet
- Fabricius Amélia 11, 105.
- Fabricius Andrásné, özv. 13, 105.
- Fabricius Béla 11, 105.
- Fabricius [János András] (I.) Endre 11, 105.
- Fabricius (II.) Endre 11, 16.
- Fabricius (III.) Endre 11, 14.
- Fabricius (IV.) Endre 11, 15.
- Fabricius Margit 11, 105.
- Fabricius-nagynénik 11.
- Fabriciusok 5, 11, 105.
- Fabricius Károly András 105.
- Feldherrn, 13 ungarischen 56.
- Ferdinandy Irma 25, 28.
- Firgartner Anna, 7, ld. még Szontágh Anna
- Frantz bácsi (Ferenc bátyánk és lányai) 67, 69, Freytag 4, 5, 85, 86, 93, 94.
- Frici (Sz. Frigyes) 28, 35, 49, 60, 83.
- Fritz (Sz. Frigyes) 19, 20, 21, 23, 25, 33, 48, 59, 82.
- Fritz bácsi 59, 60, 67, 71, 73.
- Fröhlich (Frölich) Frigyes Vilmos 7, 11, 12, 14, 28, 29, 30, 42, 43, 44, 45, 50, 70, 71, 71. 3
- Fülöp 58.
- [Sz.] Gautlie, Anna 7.
- Gautlie (Guthie?) Teréz 7.
- Graeser Mich. 18, 19.
- [Sz.] Gyula 7.
- Harding von Coper, Lucie 8, 60.
- Hárs József 11.
- Haynau, Julius Jakob 5, 98.
- Hrabárné 48.
- James, George Paine Rainsford 8, 25, 27.
- Jalics V. úr 59, 60.
- Jalics V. felesége 59, 60.
- Jókai Mór 4, 5, 85, 104.
- Júlia 12, 51, 52, 54, 57, 73, 75, 81.
- Júlia apja („apósom”) 51, 52.
- Julie 51, 52, 53, 56, 71, 79.
- Kaán de Albest, Moritz ezredes 93.5
- Kannt, ld. Kaán.
- Karafiát(h) család 63, 64.
- Kazinczy Ferenc 5, 99.
- Keiter 47, 48.
- Kicsi [Fabricius (III.) Endre] 73.
- Lelkes György 12.
- Leopoldina 9, 47.
- Liedemann asszonyság 35, 45, 46.
- Liedemannék 12, 21, 22, 50, 61, 63, 64, 69, 74, 76, 79, 81.
- Liedemann Erzsébet Mária 7.
- Liedemann Frigyes Vilmos 11, 37, 38, 43, 43, 45, 70, 71, 73, 76.
- Liedemann Ferenc 76.
- Liedemann Júlia 60.
- Liedemann Juline 59.
- Lill, Adolf v. Lilienbach 15, 70, 71, 72.
- Löwey [Lövei] Klára 15.
- Mautin Róza 11.
- Máli [= Amália] 37.
- Mészáros, de Szent-Lélek, Kálmán 3, 9, 49.

- Mészáros Lázár hadügym. 10, 96.
 Nemeskürty István 15.
 Oszwald asszony 25, 28.
 Oszwald (Oszwald) Lina 73, 77.
 [Sz.] Otto 18, 21, 29, 37, 42, 48, 54, 59, 59, 63,
 65, 67, 70, 71, 74, 77, 79, 98, 105.
 [Sz.] Ottó 3, 4, 5, 7, 8, 11, 12, 14, 18, 20, 21, 22,
 30, 36, 38, 42, 49, 53, 55, 58, 60, 64, 65, 68, 70,
 72, 73, 76, 77, 81, 83, 84, 105.
 Palló Endre 42.
 Papék 23.
 Papischen 21.
 [Sz.] Paulina 4, 5, 8, 13, 14, 35, 52, 55, 58, 59,
 60, 61, 62, 63, 65, 69, 70, 72, 73, 75, 79, 80, 81,
 98, 105.
 [Sz.] Pauline 21, 29, 32, 33, 45, 51, 54, 59, 62,
 63, 66, 67, 70, 71, 78, 79.
 Perczel Mór 10, 96.
 Petőfi Sándor 11.
 Petrichevich [Petricsevics]-Horváth János 18,
 19.
 Petőfy 77.
 Pfendesack György 11, 42.
 Pfendesack Károly 11.
 Pintér Anna [Sloboda M.-né] 12.
 Poldi 48, 49.
 Poldine 47.
 Puncsertné 49.
 Rákosi Viktor 4, 5, 85, 104.
 Rapschék 35.
 Ropschen 31.
 Rédvay István 9.
 Rombauer Tivadar 76.
 Romlaky Gusztávné 12.
 Rose, Tante 82.
 Rózsa néném 83.
 Rüdiger báró 10.
 Sallay (Szalai) János 4, 5, 79, 81, 83, 83, 84,
 105.
 ifj. Sarkady Sándor 11.
 Sartorius, F. L. 4, 88.
 Sloboda Mihály 7, 12.
 Sloboda Nina 25, 28.
 Sógor [Fabricius (II.) Endre] 55, 57, 58, 60, 61,
 77, 82, 105.
 Sógor [Sallay János] 74.
 Szilágyi Sándor 5, 95.
 Szontágh Anna 7.
 Szontágh család 10.
 Szontágh [Móric] Frigyes, zabari 3–13, 15–105,
 40, 71.
 Szontágh Gyula 7.
 Szontágh János Vilmos 7, 11.
 Szontágh Lajos 11.
 Szontágh Vilmos [Ágost] 3, 5, 42, 59, 60, 98.
 Teleki Blanka 15.
 Urban, Carl cs. kir. ezredes 10, 96.
 Vécsey Károly 10.
 Vezér, 13 magyar 57.
 Vilma 24, 26.
 Virágh [Gedeon] 12, 61, 65, 65, 66, 68, 70.
 Weckher Anna 11.
 Weckher Erzsébet 11.
 Weckher József, rosenecki, orvos 11.
 Wels úr 42.
 Zala György 104.
 Zichy 77.
 Zwicky Veronika [Fröhlich F. V. anyja] 12.
 Zsurmay 50.